

Den moderne prestefamilien

I 2022 var det skeivt kulturår. Jervell- og alumnikomiteen valgte å benytte denne anledningen til å se nærmere på samlivsmangfoldet i det norske samfunnet, og hvordan det nedfeller seg i kirkens indre liv.

For Luther var prestefamilien en teologisk størrelse som etter hvert ble et ideal for andre familier. Rollen som ektemann, far og prest var tett sammenvevet, prestefruerollen ble institusjonalisert, og prestebarna var forventet å være forbilder. Prestegården skulle være en mønstergård der det ideelle lutherske dagliglivet utspilte seg for menighetens øyne, prestekontoret lå gjerne i prestegården, og skillet mellom privatliv og profesjonelt liv var vagt eller ikke-eksisterende.

I dag lever prester i svært differensierte familie- og samlivskonstellasjoner. Noen er single, noen er skeive, noen er skilte og noen er samboere. Noen er cis-personer, andre har flytende kjønnsidentitet. Mange er gift, og ikke sjelden er begge partene prester.

I heterofile ekteskap kan det like gjerne være kvinnen i ekteskapet som er presten, ikke mannen, og prestefruerollen eksisterer mest som en historisk størrelse mange forholder seg til med en viss ironisk distanse. Boplikten er opphevet, og prester kan like gjerne bo i en ettromsleilighet som på en stor prestegård, uten plass, eller lyst, til å invitere menigheten hjem til seg. Skillet mellom det profesjonelle og private livet er noe mange prester jobber for å opprettholde.

Vi valgte å bruke fjorårets Jervell- og alumniseminar til å ta en nærmere kikk på hvordan den lutherske prestefamilien ser ut i vår egen tid og hvilke teologiske og ekklesiologiske konsekvenser endringene får. Den moderne prestefamilien, enten den består av en enpersonshusholdning eller flerpersonshusholdning, er lite utforsket. Den både bryter og opprettholder forestillingene om prestefamilien som mønsterfamilie.

På seminaret fikk vi en rekke faglige perspektiver på dette, blant annet systematisk-teologisk, kirkehistorisk, nytestamentlig og queer-teoretisk. Vi la også særlig vekt på erfaringsdeling fra prester som lever i forskjellige samlivssituasjoner. Flere stilte opp og bød sjenerøst på egne sårbare livserfaringer som skilte, single, skeive og samboende. Prestebarna fikk også komme til orde. Vi fikk også en biskoppelig stemme som fortalte om kirkens tilsynspraksis, og vi fikk en avslutningsforelesning om presterollen i film og litteratur.

I dette nummeret gjengir vi seks bidrag fra seminaret: Svein Aage Christoffersens foredrag om Luther og det lutherske familieidealet, Halvor Moxnes foredrag om homofile som speilbilde av den norske familiepolitikken, tre erfaringsdelinger der Elise Kruse forteller om oppveksten som prestebarn på Sørlandet, Gaute Granlund om å være skeiv prest og Vibeke Bergsjø Aas om å være skilt prest, og Valborg Orset Stenes foredrag om presterollen i kulturen. For utfyllende oversikt over programmet, se <https://www.tf.uio.no/om/alumni/alumnitreff/2022/>

Dette nummeret inneholder som vanlig en rekke sterke tekstgjennomganger, bokanmeldelser og debattinnlegg. Takk til alle skribenter som stiller opp i den dugnaden Nytt norsk kirkeblad er!

Som påtroppende redaktør (det største comeback siden Lasarus, vil noen kanskje si, siden jeg har vært redaktør i en årrekke tidligere), vil jeg benytte anledningen til å takke avtroppende redaktør Halvard Johannessen for en meget solid innsats

gjennom tre år. Halvards faglige tyngde, språklige teft og systematiske grundighet har gjort NNK enda bedre. Det synes blant annet på stadig økende abonnentall. Det gjør det lettere å overta stafettpinnen igjen.

Merete Thomassen
redaktør

Magasin

Luther og det lutherske familieidealet

«Mennene har bredt bryst og smale hofter, derfor har de også forstand. Kvinnene har smalt bryst og brede hofter og bak; slik viser skaperverket at de skal sitte stille og passe sitt hus.»¹

Det er selvfølgelig vår gode venn Martin Luther som sier dette, og det er ikke vanskelig å finne flere sitater av samme slag. Så la oss slå det fast med en gang, det alle selvfølgelig også vet, at Luther ikke var feminist. Luther gikk ikke i Pride-tog, forsvarte ikke likekjønnet ekteskap og heller ikke LHBT-personers rettigheter i kirken, eller i samfunnet for øvrig. Dette var det for så vidt heller ingen andre som gjorde på den tiden, uansett om de var kristne, muslimer, hedninger eller ateister. Alt dette er moderne fenomener. De hører vår tid til. Luther derimot, ble født inn i et patriarkalsk samfunn på 1500-tallet, og det gjenspeiles også i det han skriver om ekteskap og familie. Det eneste han hadde å si om homofili, var at det var avskyelig, det var sodomi og det var - italiensk. Alt Luther oppfattet som seksuelle utskielser, det var for ham i siste instans typisk italiensk.²

Luther var et barn av sin tid. Det er ingen grunn til å bli overrasket over at vi finner mye av 1500-tallets tankegods og dermed også tidens klisjeer og fordommer igjen i Luthers tekster. Det betyr ikke at han bare mente det alle andre mente.

---

1 *WA TR 1, no.55*, s.19. Sml *Luthers lille brune*. Utg. Ronnie Johanson. Religion-skritisk forlag 2006, s.127.

2 *WA TR I, no. 913*, s. 464. Sml. Susan C. Karant-Nunn (ed.), *Luther on Women*. A Sourcebook. Cambridge University Press 2012, s.165.

Han fordømte prostitusjon hardere enn mange andre på den tiden³, og han forsvarte ekteskapet mer kompromissløst enn mange andre. Det er også tekster som gjør det mulig å få øye på et annet syn på kvinner, ekteskap og kjønnsroller enn det jeg siterte innledningsvis. Luther hadde for eksempel ingen sans for datidens kvinneforakt eller *misogyni*, som hadde røtter langt tilbake i antikken. Luther spådde at hvis kvinner en gang skulle komme til å skrive bøker, ville de skrive like nedsettende om menn som det menn til da hadde skrevet om kvinner.⁴ Gjøtt om han fikk rett. Men uansett hvor mange mer sympatiske Luther-sitater og tekster vi kan finne, er det anakronistisk å ville gjøre Luther til feminist og forkjemper for moderne former for likestilling. Det var han ikke.

At Luther var et barn av sin tid betyr selvfølgelig ikke at han ikke kunne bryte med tidens tankegods. Det kunne han, og det gjorde han også, ikke bare når det gjaldt datidens *misogyni*, men først og fremst i synet på ekteskap og familie. Vi synes kanskje at likekjønnet ekteskap er en sosial og teologisk revolusjon. Men Luthers oppgjør med det etablerte synet på ekteskap og familie var minst like revolusjonerende.

Oppgjøret med det overleverte synet på ekteskap og samliv førte til at munken Martin giftet seg med nonnen Katharina. Det skapte en enorm interesse for Luthers eget ekteskap og hans familieliv. Luthers ekteskap fikk offentlig interesse, og Luther på sin side eksponerte uten særlig blygsel sitt ekteskap i det han sa og gjorde og skrev. Derfor vet vi faktisk svært mye om Luther og hans ekteskap, selv på 500 års avstand.

Spørsmålet er hva dette betyr for vår håndtering av det lille ordet «ideal» som er puttet inn i tittelen. Vi kan selvfølgelig ta «ideal» som et historisk begrep og spørre hvilken sammenheng det er mellom Luthers eget syn på familien og det familieidealet som fulgte i kjølvannet av reformasjonen. Mitt utgangspunkt er imidlertid at ordet ideal ikke bare er et historisk-deskriptivt begrep. Det ligger også en normativ utfordring i dette begrepet,

---

3 Karant-Nunn (2012), s. 138.

4 WA 10II,293, 7-11.

som også klinger med når vi bruker ordet «klassisk». Vi kan jo bare tenke på hvordan det i dag argumenteres med «det klassiske» synet på ekteskap og familie. Er det noe i Luthers idealer som også har en normativ appell, noe vi kan lære av og kanskje selv la oss forplikte av? Er alt vi finner i Luthers tekster bare svunne idealer fra en svunnen tid, eller er det slik at det vi får øye på når 1500-tallets tenkemåter slår sprekker, det kan også være verd en nærmere ettertanke?

Dette er ikke et enkelt spørsmål, for det vi finner når vi går til Luthers egne tekster og andres tekster om Luther fra denne tiden er ikke en pen og ryddig samling med idealer for et perfekt familieliv. Det er en nesten uoverskuelig mengde situasjonsbestemte utsagn og sitater fra bordtaler, brev, forelesninger, teologiske traktater og pamfletter. De stammer fra et lang liv og de er til dels motstridende. Å bruke dette materialet krever en velutviklet hermeneutisk refleksjon og en god porsjon historisk kunnskap - ikke minst når det gjelder Luthers bordtaler, som mange av de mest utfordrende sitatene er hentet fra.

Bordtalene var jo som kjent ikke taler i vår forstand av ordet. Det var ikke slik at Luther ved en passende anledning slo på glasset, reiste seg og holdt en vel forberedt tale på grunnlag av et gjennomarbeidet manuskript. Bordtalene var små og store bemerkning som Luther lot falle i det daglige liv, ofte ved bordet der mange var samlet. Noen stilte et spørsmål, eller fortalte om noe som hadde skjedd, noe de hadde hørt kanskje, og spurte hva Luther mente om det. Og Luther svarte på strak arm og tok som regel det han hørte om saken for god fisk. De samlingene av slike «bordtaler» som etter hvert kom ut etter Luthers død, var utsagn husket og nedskrevet av andre og hverken godkjent eller korrekturlest av Luther selv.

Luthers liv og Luthers ord ble tidlig idealisert, det var en av grunnene til at tilhengerne og vennene hans tok vare på dem. Men avskriverne har også hatt sine idealer, og de har hatt en tilbøyelighet til å idealisere Luther ut fra sine egne idealer og huske det som passet og retusjere det som ikke passet.

Det betyr selvfølgelig ikke at det som står i disse samlingene ikke kan være riktig, eller at det vi kan ha tungt for å svelge kan skrives på utgivernes konto. Men det betyr at å bruke disse sitatene i dag, forutsetter både en grunnleggende hermeneutisk refleksjon og en betydelig hermeneutisk sensibilitet. Å slenge om seg med løsrevne sitater uten annen hensikt enn å sette Luther i dårligst mulig lys, som for eksempel i *Luthers lille brune*, det er mer fordummende enn opplysende.

Luthers sanering av det tradisjonelle synet på ekteskap og familieliv vil jeg samle i tre punkter. For det første flyttet Luther stedet for det kristne liv i ekstraordinær forstand fra klosteret til samfunnet og dermed også til ekteskapet og familien. Kristne var selvfølgelig gift og hadde familie også før Luthers tid, men stedet for det ekstraordinære kristenlivet var ikke ekteskapet, men det sølibatære livet i kloster og kirke. Dette avviste Luther. Guds kall fører deg ikke ut av samfunnet, men inn i det. Det ekstraordinære må nå realiseres i det ordinære, det hellige må realiseres i det verdslige, og dermed ikke minst i ekteskapet.

Denne relokaliseringen av det kristne livet førte ikke bare til at det allmenne livet ble viktigere, men det førte også til at det ble mer spenningsfylt. Nå skulle ekteskapet ikke bare være stedet for realiseringen av det ordinære, men også for realiseringen av det ekstraordinære livet. Det hellige kunne ikke lenger legges til et sted eller en sfære utenfor eller ved siden av det verdslige, men måtte finne sin plass innenfor det verdslige. Det hellige i eminent forstand, det hellige som det som overskrider det ordinære, må nå finne sin plass i det ordinære. Noen av de konfliktene vi har når det gjelder samliv og ekteskap i dag, har sin bakgrunn her.

For de første lutheranerne, for å kalle dem det, ble det nærmest en plikt å gifte seg. Når en tidligere munk eller nonne giftet seg, demonstrerte de for all verden det kompromissløse bruddet med klosterlivet. Luther fungerte i perioder som en meget aktiv Kirsten giftekniv. Det var nonner som rømte fra klosteret og kom til Wittenberg, og Luther gjorde det han kunne for å få dem gift, også fordi kvinnene i det patriarkalske samfunnet de levde i, ofte

trengte en forsørger. En enslig kvinne uten ektemann og familie hadde det ikke lett i den tids samfunn.

I første omgang arrangerte Luther andres giftemål, men giftet seg ikke selv. Dette gikk imidlertid ikke upåaktet hen, og Luthers gode venn Spalatin skrev til Luther og spurte hvorfor han ikke giftet seg. Luther hadde mast på Spalatin for å få Spalatin til å gifte seg, og Spalatin repliserte ved å sende spørsmålet tilbake igjen til Luther. Luther svarte med å si at han hadde hatt hele tre kandidater på en gang, men mistet to av dem til andre friere og var redd for at han også ville miste den tredje. Men det kommer også fram i en bisetning at noe stort ønske om å gifte seg, det har han ikke. Jeg tror han hadde det for travelt.⁵

Men så går det plutselig unna, og en måned senere er Luther, overraskende både for ham selv og andre, gift med Katharina von Bora.⁶ Han hadde forsøkt å få henne gift både med denne og hin. Men først satte den kommende brudgommens familie seg imot giftemålet, og da en ny kandidat kom på banen, var det Katharina som ikke ville. Hvis hun ikke fikk gifte seg enten med Amsdorf eller Luther selv, så ville hun heller forbli ugift. Dermed ble det Luther. Luther selv så nok ikke den komme, og han ante nok ikke hva som traff ham, før han var gift.

Katharina var ikke et underdanig tyende. Hun var det vi i tidligere tider ville kalt et «driftig kvinnemenneske». Paret bosatte seg i det gamle augustinerklosteret i Wittenberg. Katharina, eller Käthe som Luther kalte henne, tok straks til med administrasjonen av klosterets betydelige gods, styrte kvegdriften og bestyrte bryggeriet, ble en fremragende ølbrygger og innbrakte slik inntekter nok ikke bare til det egne husholdet, men også til underholdet av tilreisende studenter og andre som kom til Wittenberg for å rådføre seg med Martin. Martin på sin side innrømmet han ikke hadde forstand på penger, men det hadde Katharina, så det var hun som styrte økonomien. Under sykdomsutbrudd i byen åpnet hun et hospital i klosteret og bisto de syke sammen med andre sykepleiere.

---

⁵ *Luthers brev*. Urval av Håkan Albinsson. Skellefteå: Artos 2004, s. 86.

⁶ *Luthers brev* (2004), s. 89

De to ektefellene var avhengige av hverandre. Luther trengte en kone som Käthe for å få bedriften Luther A/S til å gå rundt, og Käthe trengte en mann som Martin for å kunne få en bedrift som det var mulig å leve av. Da Luther døde, mistet hun retten både til eiendommene og til barna og ble satt under verge. Slik var loven på den tiden. Luther var klar over det, og han skrev et testamente der han eksplisitt ville at Käthe etter hans død skulle fortsette som herre i eget hus, men forgyeves.⁷

Käthe kunne også latin, og det sies at hun diskuterte med Luther på latin. Når Luther var på reise og skrev brev hjem, titulerte han henne som «kjære Herr Käthe, doktorinnen, professorinnen, lutherinnen i Wittenberg». Hun var nok hans like i mang og meget, og vel så det. Og selv om Luther nok var takknemlig for Käthes gode egenskaper, er det ikke vanskelig å forstå at han i en bordtaler sukker: «Dersom jeg skulle gifte meg igjen, ville jeg hogge meg ut en lydig kvinne av stein.» Den som ikke skjønner selvironien i dette utsagnet, bør helst lese noe annet enn Luther.

Det var altså ikke en romantisk kjærlighet ved første blick i forholdet mellom Martin og Käthe. I forbindelse med feiringen av ekteskapsinngåelsen skrive Luther: «Ich liebe meine Frau nicht, aber ich schätze sie» - jeg elsker henne ikke, men jeg setter pris på henne⁸. Imidlertid utviklet ekteskapet etter hvert til et svært varmt, nært og kjærlighetsfylt forhold. Martin hadde fått en kone som var ham jevnbyrdig i mangt og meget, og det vokste han på, som jeg skal komme tilbake til. Den som er på jakt etter en underordningsteologi for ekteskapet må lete andre steder enn i forholdet mellom Martin og Käthe.

Det andre reformasjonen førte til, var at ekteskapslovene ble tatt ut av kirkeretten. Nå var det ikke lenger kirken, men den verdslige øvrighet som skulle lage ekteskapslovene og dømme i ekteskapsaker. Til å begynne med ville Luther overhodet ikke blande seg inn i hvordan myndigheten valgte å snekre sammen de nye lovene. Men han ble til stadighet bedt om råd, og kunne i

---

⁷ Karant-Nun (2012), s.187, sml. s.196-197.

⁸ Heiko A. Oberman, *Luther*. Berlin 1983, s. 296.

lengden ikke unnslå seg. Men han presiserte at det han kom med var råd, ikke annet, og så fikk den som ville og kunne ta dem til seg eller la være.⁹

Det Luther interesserer seg for var ikke først og fremst lovgivningen rent juridisk, men etikken i lovgivningen. Det skal jeg komme tilbake til helt til slutt. Luther hadde imidlertid ingen tro på at det gikk an å lage en perfekt og feilfri ekteskapslov. Dertil er samlivet mennesker imellom alt for komplisert. Hvis loven treffer sånn noen lunde, får vi være fornøyde med det.

Det tredje reformasjonen førte til, var at vi fikk gifte prester. Det kan høres ut som en selvfølge, men det fikk vidtrekkende konsekvenser. Sølibatet hadde blant annet til hensikt å bryte prestenes familiære bånd og binde dem utelukkende til kirken. Med ekteskapet ble familie igjen viktig, både i en snever og i en vid forstand. Prestefamilien ble en sosial institusjon.

Ekteskapet gav Luther og de lutherske prestene et helt nytt erfaringsgrunnlag. Luther fikk barn, og det gjorde at han også oppdaget nye sider ved seg selv. Luther var et følelsesmenneske og jublet ut i begeistring da han og Käthe fikk sitt første barn. De hadde nok gått fødselen i møte med bange anelser. Folkelig visdom tilsa at frukten av en forbindelse mellom en munk og en nonne ville bli en vanskapning, et monster.¹⁰ Hvilken jubel da det viste seg å bli en velskapt gutt, som ble kalt Hans, etter Luthers far. Når Luther etterpå skriver brev, hilser han fra Hans, selv om Hans ennå ikke har fylt et år.¹¹

Når Martin er på reise, kjøper han med gaver hjem til barna, og rekker han det ikke, ber han Käthe ordne med noe. Mens Martin er på riksdagen i Augsburg skal Käthe avvende datteren Magdalene, og Martin er engstelig for at hun skal gjøre det for fort og kontant. Hun har tydeligvis vært tøffere enn han i omgangen med barna. Martin skriver derfor hjem og gir Käthe råd om å gjøre det forsiktig, steg for steg. Først bør hun kutte ut ammingen

---

9 WA 30, 206, 16-34.

10 Oberman (1983), s. 292-293.

11 *Luthers brev (2004)*, s.100.

en gang om dagen, etter hvert to ganger om dagen osv. Og, føyer han til, dette rådet har han fått av moren til en han kjenner. Hva Käthe, som allerede var mor til tre har tenkt da hun fikk dette brevet vet vi ikke, og det er nok like greit.¹²

To av barna hans døde. Først lille Elisabeth, under ett år gammel. Og Luther skriver til Nikolaus Hausmann:

Min lille datter Elisabeth er død. Mitt hjerte er sykt og svakt som en kvinnes, så bedrøvet er jeg for hennes skyld. Jeg hadde aldri trodd at et faderhjerte kunne føle så sterkt for barna.¹³

Hans hjerte er svakt og sykt som en kvinnes. Det er ikke nedsettende sagt. Det er tvert imot. Kvinner vet hvor vondt det gjør når et barn dør. Nå vet Luther selv hvordan det kjennes. Han måtte oppleve det på kroppen for å forstå det.

Luthers fortvilelse når hans andre datter, Magdalene dør i en alder av 14 år er betagende lesning. Som enhver god far tror han at hans lille helgen av en datter farer rett til himmels. Her er det ikke snakk om noen dobbelt utgang. Men han vil komme til å savne henne så forferdelig.¹⁴

Luther hadde et meget kontant syn på sex. Seksualdriften var nedlagt i mennesket av Gud, og den var uimotståelig, like mye for kvinner som for menn. Sølibatet kunne nok passe for noen få utvalgte, men for folk flest førte det bare til hor og utukt. Ekteskapet var den institusjonen som gjorde det mulig å leve seksualiteten ut i ordnede former. Her følger Luther Paulus: det er bedre å gifte seg enn å brenne av begjær. Men ha skjærper det ved å legge til at det brennende begjær med nødvendighet fører til begjærlige handlinger. Derfor er det best å gifte seg. Og derfor har Luther liten sans for et ekteskap mellom en ung kvinne og en gammel mann. En gammel mann vil ikke kunne tilfredsstille en ung kvinne.¹⁵

---

12 *Luthers brev* (2004), s. 118.

13 *Luthers brev* (2004), s. 107.

14 Karant-Nun (2012), s. 198-201.

15 Karant-Nun (2012), s. 168.

Luther stanser imidlertid ikke der, ved begjæret, men går videre og peker på at begjæret er til for reproduksjonens skyld. Gud vil at vi skal få barn, vil at vi skal formere oss. Derfor er seksualdriften uimotståelig. Når Luther en rekke steder fremhever at kvinnen er skapt for å føde barn, er det ikke i motsetning til det å gå ut i arbeidslivet og skaffe seg en egen karriere. Motsetningen er det ufruktbare livet i klosteret, uten barn. Hverken kvinner eller menn er skapt til å leve et barnløst liv i kloster. Vi er skapt til å få barn, til å gi livet videre til nye generasjoner. Vi kan godt føle oss litt brydd over Luthers ganske håndfaste og folkelige argumenter, men det er strengt tatt ikke noe annet våre myndigheter sier, når de er bekymret for fallende fødselstall. Myndighetene ønsker at folk skal få barn, og helst litt mer enn to i snitt. Vi trenger nye generasjoner som kan føre livet og samfunnet videre.

Luthers understrekning av reproduksjonens betydning innebærer imidlertid ikke at han mener at sex bare har betydning som et middel til reproduksjon. Også det barnløse ekteskapet har sin verdi, og sex er viktig for å styrke båndene mellom ektefellene. Luther talte både av egen erfaring og fra sin erfaring som sjelesørger. På dette punktet taler han Paulus midt imot (sml 1. Kor 7,1ff).¹⁶ Slik Luther ser det, er det godt for en mann å røre en kvinne, og det er godt for en kvinne å røre en mann.

Barnløshet var et problem, da som nå. Dagens teknologi var imidlertid ikke tilgjengelig den gang, så Luther måtte foreslå andre løsninger. En løsning, hvis mannen var impotent, var at kona fikk barn med broren, og så holdt alle kjeft. Skilsmisse var også en mulighet, kanskje, eller en konkubine, hvis man holdt det hemmelig. Skjønt dette med konkubiner var egentlig ingen god løsning, så Luther anbefalte Phillip av Hessen å gifte seg med sin konkubine i all hemmelighet. Det gjorde han, men det forble ingen hemmelighet særlig lenge.¹⁷

Jeg tror ikke disse forslagene bør tas til etterfølgelse i dag. Men når vi ser hvor langt Luther ville gå for å løse problemet med

---

¹⁶ Karant-Nun (2012), s. 137.

¹⁷ Svein Aage Christoffersen, «Er ekteskapet et kall?» Kirke og Kultur 1983 (88), s.557-567.

barnløshet, da skal vi kanskje ikke være alt for negative til de teknologiske løsningene vi tilbys i dag.

Selv om Luther og Kätthe så vidt vi kan forstå hadde et godt samliv, hadde Luther ingen illusjoner om at ekteskapet var en dans på roser. Ekteskapet var et strev. Kone og barn var et strev. Man måtte jobbe og slite for å skaffe familien tak over hodet og mat på bordet. Ekteskapet var nattevåk, bleieskift og syke barn. Det gjaldt mannen like mye som kona. Den ekteskapelige lykken kunne forsvinne i alt strevet, den gang som nå.

Spenningen mellom ekteskapelig lykke og ekteskapets strev er ikke et problem som oppsto på 1500-tallet. Det var et spørsmål som sto til diskusjon allerede i antikken. Hva er et ekteskap, er det mest honning eller mest galle? Er det en kort sødme og en lang pine? Luther tar også stilling til dette spørsmålet, når han skal forsvare ekteskapet. Men det er karakteristisk for hans måte å tenke på at han ikke argumenterer for at det tross alt er mer honning en galle, eller at ekteskapet tross alt er en plikt, enten det er sånn eller slik. Når Luther forsvarer og anbefaler ekteskapet, er det ikke fordi det lønner seg eller er en plikt, men fordi det gir mening. Ekteskapet er nødvendig for at nytt liv skal kunne spire fram, og for at vi skal kunne ta vare på det livet vi har fått i våre hender, enten det nå er et barn eller en ektefelle. Ekteskapet gir mening, og den som forstår det, kan også leve i et ekteskap. Det kan godt være at strevet dominerer. Det kan være kronisk sykdom eller fattigdom og armod som krever alt av tid og krefter. Men det gir mening. Det oppleves som meningsfylt å bruke kreftene på denne måten, til beste for andre. Det kan godt være at folk flest trekker litt foraktelig på smilebåndet og synes det koster for mye, alt dette strevet for kone og barn. Men Gud og hans engler i himmelen smiler, sier Luther.¹⁸

Luther har et ganske interessant resonnement når det gjelder spørsmålet om hva en mann skal gjøre, hvis det viser seg at hans kone er spedalsk. Kan han da skille seg? For det etiske resonnementets skyld kan rollene godt byttes om, men i det

---

18 Sml. Christoffersen, «Er ekteskapet et kall?» s.571-573.

patriarkalske samfunnet på Luthers tid var nok spørsmålet mest aktuelt for menn. Vi ser det samme i Det nye testamentet. Det er mennene som kommer til Jesus og spør om skilsmisse. De lurar på om det er mulig å kvitte seg en kone, uten å få en flekk på rullebladet. Hva konen tenker, er det ingen som spør om.

Kan mannen skille seg, hvis konen er spedalsk? Hvis konen ble spedalsk etter at de hadde giftet seg, da er det slike slag som livet gir, og ikke grunnlag for skilsmisse. Sykdommen får de bære sammen. Hvis hun var spedalsk før de giftet seg, og mannen viste det, får han også bli hos henne, for han visste hva han gikk til. Men hvis hun var spedalsk før det giftet seg, og hun holdt det skjult, slik at mannen ikke visste det før etterpå, da bør loven gi ham anledning til skilsmisse. Ekteskapet skal ikke brukes til å utnytte et annet menneske. Men det beste er likevel om han blir i ekteskapet, sier Luther. Loven er en ting, etikk og moral er noe annet.¹⁹

Kirken og samfunnet forøvrig har arbeidet med spørsmålene om homofili og likekjønnet ekteskap i flere tiår. Kirkelig sett har TF gått i bresjen. Vi har eksegeret tekster veggjer opp og stopler ned og slått hull på teologiske argumenter mot homofili og likekjønnet samliv. Det har vært viktige skritt på veien til dagen i dag. Blant alle disse argumentene har særlig det synet på ekteskapet som jeg har redegjort for i det foregående hatt avgjørende betydning. Riktignok avviste Luther selv homofili og likekjønnet ekteskap uten nærmere ettertanke. For ham var dette italienske avskyeligheter. Likevel ligger det i synet hans på ekteskapet forutsetninger for å tenke annerledes enn det Luther selv gjorde om disse spørsmålene.

Når Luther så sterkt som han gjør fremhever seksualdriftens ubetvingelighet, da må det også gjelde for homofile. At seksualdriften også kan knytte mennesker sammen og styrke den intimitet og nærhet vi alle trenger, det gjelder også like mye for homofile som for heterofile. Likevel vil jeg mene det viktigste er Luthers understrekning av at det som i siste instans gir ekteskapet

---

19 Sml. Christoffersen, «Er ekteskapet et kall?» s. 563-564.

mening, er at vi kan ta vare på hverandre og bære hverandres liv i våre hender. Det er for meg et avgjørende argument for likekjønnet ekteskap, uansett hva Paulus og Luther ellers måtte mene om saken – i den grad de hadde noen mening om den.

Luther brøt en barriere, da han åpnet for at prester kunne gifte seg og få barn. Ekteskap og familie gav Luther et tilfang av nye erfaringer som også fikk betydning for hans teologi. Luther hadde ingen tilsvarende erfaring med likekjønnet ekteskap. Det var ingen, hverken homofile eller lesbiske som kom ut av skapet og fortalte om sin kjærlighet til hverandre som grunnlag for å leve livet sammen. Slike erfaringer har vi som lever i dag fått del i, uansett om vi er heterofile eller homofile, og det tror jeg har vært avgjørende for vår måte å tenke på. Jeg sier ikke at det teologiske grunnarbeidet vi har gjort her ved TF i disse årene ikke har vært viktig, for det har det vært. Men jeg tror at det som har bidratt mest til holdningsendringene i kirken og i samfunnet har vært at homofile og lesbiske har stått frem med sine livserfaringer, på godt og vondt. Mest på vondt kanskje, men så sannelig også på godt. Gleden over å kunne ta vare på hverandre og dele livet sammen er også et svært godt teologisk argument.

Homofile som speilbilde av norsk familiepolitikk i 50 år

Populært sagt blir homokampen fremstilt og forstått som retten til å elske den man vil. Det er selvsagt sant på et individ-nivå, men når en ser på historien for LHBTQ+ i Norge i 50 år, blir det et alt for individualistisk perspektiv.

Fra rett til sex til rett til ekteskap og familieliv
Jeg vil forsøke å plassere endringene i homofiles situasjon og rettigheter innenfor endringene av norsk familiepolitikk. Jeg vil oppsummere det som er skjedd fra 1972, opphevelsen av straffelovens § 213 om forbud mot sex mellom menn, til innføring av likekjønnet ekteskap i 2009 og kirkelig vigsel i 2017, som en utvikling fra rett til sex til rett til ekteskap og familieliv. Denne utviklingen fant sted innenfor de store endringene i det norske samfunnet i former for samliv, familieforhold og kjønnsroller som fulgte av likestilling og kvinners inntog på arbeidsmarkedet.

Tre hovedaktører

Inn i dette feltet av sosiale og økonomiske strømninger skulle Staten manøvrere med lover og politikk som ivaretok familie, barn og minoriteter, i et ideologisk og verdimesig minefelt. En sentral aktør i dette minefeltet var Den norske kirke, i alle saker som gjaldt familie, ekteskap og minoriteter som homofile. Og selvsagt ble homofile selv sentrale aktører, først og fremst gjennom organisasjonen DNF48. I forhold til stat og lovgivning førte den en kamp for rettigheter, i forhold til kirken en kamp mot fordømmelse og for anerkjennelse som likeverdige mennesker.

Samfunnsendringer mht. familie, likestilling og kjønnsroller i siste halvdel av 1900-tallet

I første del av denne perioden gikk Norge over fra å være en stat der de fleste kvinner var husmødre til at de var yrkesaktive utenfor hjemmet. Dette satte spørsmålet om omsorg for barn, barnehager og barns rettigheter i sentrum, forsterket gjennom økende antall samboerskap og skilsmisser. Samboerskap var i den første fasen ofte uttrykk for protest mot ekteskapet som en tvangstrøye. Dette endret seg; selv om antall samboere økte dramatisk i de følgende tiårene, var de ikke lenger uttrykk for bevisste politiske protester, men mer for sosiale endringer og nye samlivsmønstre. Kort sagt, mens det tradisjonelt aksepterte mønster for samliv var bryllup, bolig, barn, i denne rekkefølgen, ble etterhvert den «normale» rekkefølgen bolig, barn, bryllup. Med de store endringene var det forståelig at samfunnet og staten fra 1980-tallet først og fremst måtte finne løsninger på problemer knyttet til likestilling, familieøkonomi, forhold for barn. Det vil si at heteroseksuelle parforholdet, familier og barn sto i sentrum for de politiske kravene og oppgavene.

Men samtidig kom sterke politiske endringer i takt med den internasjonale utviklingen, der feminisme, menneskerettigheter og minoritetsrettigheter skapte et nytt klima for homofiles rettigheter.

Homofile – fra tabu og kriminelle til minoritet med rettigheter

Opphevelsen i 1972 av § 213, som forbød sex mellom menn, kjempet fram av DNF48 med Kim Friele i spissen, betød en legitimering av homofiles seksualitet. Den viktige seieren i 1972 ble fulgt opp med fjerning av andre lover og regler, som psykiatrisk diagnose (1977, 1999, 2002), diskriminering i forsvaret (1979) og inkludering i lov mot diskriminering (1981). Disse lovendringene styrket homofiles rettigheter og rettsvern, men var ikke direkte relatert til familie- eller ekteskaps lovgivningen.

Dette stemte også med den politiske holdningen til DNF48 på 1970 tallet. Foreningen var prinsipielt imot ekteskapet, og vedtok

følgende standpunkt i 1973: «Enkeltmenneskets verdi er ikke avhengig av evnen, viljen eller mulighet til et samliv med andre mennesker.» Forbundet avviste alle former for diskriminering av enslige. Der var Forbundet og lesbiske grupper på linje med venstrebevegelser og feministiske grupper i Norden og Europa på 70-tallet. De var alle kritiske til familie og ekteskap som borgerlige og patriarkalske former.

I forhold til kirken betød statens endrede holdning et dramatisk brudd med det fellesskapet som stat og kirke før 1972 hadde i forbudet mot sex mellom menn. Biskopene støttet opphevelsen av loven, men beholdt fordømmelsen av homoseksualitet. Men siden den ikke lenger hadde støtte i en felles hegemonisk holdning i samfunnet, måtte det konservative flertall i kirken bygge ut en ideologi for å legitimere en fordømmelse som ikke lenger ble ansett som selvfølgelig.

Utvikling av statens familiepolitikk og kirkelig blikk

I perioden 1980 til 2008 kom det en rekke NOU'er som omhandlet familie og samliv. Med disse utredninger og lovendringer forsøkte skiftende regjeringer å møte utfordringene fra «De viktigste endringene i hvordan folk levde,» som Gerd Vollset sier det i *Familiepolitikken historie – fra 1970 til 2000*. Det innebar endringer i det som hadde vært en familiepolitikk som i stor grad hadde bygget på kristne verdier. Derfor ble disse endringene i verdier også møtt med sterk kritikk fra kirkens side. Det gjaldt selvsagt også i forhold til de lovene som omfattet homofile. Det er ikke overraskende, men likevel påfallende hvordan de offentlige vedtakene og lovene hver gang blir fulgt av kirkelige utvalg: Opphevelsen av § 213 i 1972 av Hygienkomiteen i 1973-77; Partnerskapsloven i 1993 av «Homofile i kirken,» i 1995, Felles ekteskapslov for heterofile og homofile par,» i 2007-2008 av «Sammen - Samliv og samlivsordninger i et kirkelig perspektiv,» 2013. I de offentlige utredningene og lover står synet på samliv, ekteskap og familie sentralt. I de kirkelige utredningene blir samliv og parforhold mellom homofile diskutert eksplisitt i forhold til kirkens ekteskapssyn.

Hygenkomiteen og ideologiseringen av ekteskapet

Hygenkomiteen ble ledet av Johan B. Hygen, professor i etikk ved Teologisk Fakultet (1954-78). Den la grunnlaget for senere utredninger med en argumentasjon som ble videreført av universitetsteologer. Det var særlig viktig at Hygenkomiteen avviste at Paulus' fordømmelse av likekjønnet seksualitet var relevant for en etisk vurdering av homofile relasjoner i dag. Dette var første gang spørsmålet om kirken kunne velsigne «varige og etisk forsvarlige forhold» eller medvirke til homofile ekteskap ble reist. Komiteen avviste at kirken har mandat til det, men det avgjørende var at spørsmålet ble reist som en tenkbar mulighet. Biskopene støttet denne åpne tilnærmingen, men den ble bastant avvist av konservative miljøer og organisasjoner som hadde MF som sin ideologiske premissleverandør, med to store utredninger. Hovedvekten lå på argumentasjonen for det tradisjonelle heterofile ekteskapet, med bibelsk begrunnelse i skapelsesberetningen, som utelukket homofile parforhold fordi de ikke kunne være ekteskap. Derfor var de moralske kvaliteter i forholdet uten betydning. Konteksten var den sterke økningen i samboerskap som fikk biskopene til å komme med uttalelser for å beskytte en særstilling for ekteskapet.

Vi ser da to hoved posisjoner som avtegner seg: Den ene var Hygens spørsmål: Hvordan skal kirken forholde seg til «varige og etisk forsvarlige forhold,» blant homofile, dvs. slike som oppfyller kirkens moralske krav til ekteskap mellom heterofile. Den andre var den konservative linjen: fordi de ikke oppfyller kravet at ekteskap er mellom mann og kvinne, kan homofiles forhold aldri bli ekteskap. Denne argumentasjonen fra konservativt hold dominerte den kirkelige debatten i 20 år, fram til 1995.

Partnerskapsloven og kirkelig kritikk av statens ekteskapssyn

I 1992 fremmet Barne- og likestillingsdepartementet lovforslag om registrert partnerskap for personer av samme kjønn. I et skifte fra tidligere standpunkt hadde DNF48/ LLH arbeidet sterkt for retten til partnerskap, selv om det fremdeles var kontroversielt i deler av det skeive miljøet, fordi det prioriterte par på bekostning av enslige. Forslaget understreket at det ikke dreiet seg om

ekteskap, forskjellen ble markert ved at forslaget ikke omfattet kirkelig vigsel eller adopsjon av barn. Omsorg for barn hadde tradisjonelt vært en viktig del av ekteskapet. Men departementet hadde også et annet viktig formål med ekteskapet: «å skape en stabil, helst livsvarig ramme om forholdet mellom to mennesker.» Her var et en likhet mellom ekteskap og partnerskap som begrunnet likebehandlingen av likekjønnede par.

Dette var en likebehandling som de kirkelige høringsinstansene protesterte mot, men kritikken rettet seg nesten like mye mot det synet på ekteskapet som de mente lå under forslaget. Kritikken gjaldt først og fremst oppdelingen i to formål: omsorg for barn og rammer for samliv mellom to selvstendige personer. Dette avspeilet de endringene som var skjedd i familiemønsteret, med to økonomisk selvstendige personer. Dette medførte at lovgivningen utviklet seg fra å omfatte familien som en enhet til å ta utgangspunkt i enkeltindividene som utgjør en familie. De kirkelige uttalelsene bygget på en eldre familie- og samfunnsstruktur der mannen var forsørger for familie-enheten.. Og selv om de erkjente behovet for å sikre homofile par økonomisk og juridisk, foreslo de å bruke loven om husstandsfellesskap fra 1991, som omfattet mennesker av ulike grunner bodde sammen over lengre tid. Men denne loven gav ikke noen anerkjennelse av et følelsesmessig parforhold mellom to personer.

Det gav imidlertid flertallet i det bispeoppnevnte utvalget som i 1995 avgav rapporten *Homofile i kirken*. I dette utvalget ble det lite flertall for at kirken burde anerkjenne partnerskap mellom likekjønnede. Men i flertallet var det ulike syn på partnerskap. 3 medlemmer understreket at partnerskap ikke var likestilt med ekteskap. Det reserverte 2 medlemmer seg mot. Dette er det eneste partssammensatte utvalg som har behandlet homofiles situasjon i kirken, ved at det hadde to representanter for homofile og lesbiske. Det er ikke til å tro at kirken ellers konsekvent har utelukket homofile og lesbiske fra disse kirke-oppnevnte fora.

Flertallets forslag ble imidlertid ikke fulgt opp av flertallet av biskopene, i Kirkerådet eller Kirkemøtet i den videre behandling i

1995. Imidlertid var dette et viktig gjennomslag som viste tydelig at det var to syn i kirken, selv om det bare var mulig med én praksis. Behandlingen i Lærenemda i 2006 viste at dette bispe- og teologiske ekspertorganet var delt helt på midten, og det førte i 2007 til at Kirkemøtet anerkjente at de enkelte bispedømmer kunne avgjøre om de ville ansette prester som hadde inngått partnerskap.

Likekjønnet ekteskap – fra kirkens nei til ja

Den raskeste og mest dramatiske endring i kirkelig praksis iht. ekteskap og vigsel skjedde i løpet av 6 år fra 2007. I 2007 la regjeringen fram forslag til likekjønnet ekteskapslov, etter at flere europeiske land, bl.a. Nederland og Spania, hadde innført slike lover. Kirkelige instanser, som Kirkemøtet og biskopene avviste dette forslaget. Flertallet av biskopene så forslaget «ikke bare som et brudd med kristendommens og de fleste andre religioners ekteskapsforståelse, men som et sosialt, kulturelt og økologisk eksperiment med konsekvenser vi neppe overskuer». Et mindretall på 2 støttet forslaget med begrunnelsen at «ekteskapet er det kanskje tetteste fellesskap og et godt vern for kjærligheten. Det er begrunnet i skaperverket – som en borgerlig ordening og ikke et sakrament.»

Som et resultat av den nye ekteskapsloven av 2009 satte bispemøtet ned et kirkelig og teologisk tungt utvalg som ble ferdig i 2013, «Sammen. Samliv og samlivsordninger i et kirkelig perspektiv.» Utvalget bryter med bispeflertallet som i 2009 kritiserte lovframlegget om felles ekteskapslov som et brudd med kristen forståelse av ekteskapet.

Ut fra en luthersk teologi der ekteskap og samliv gjelder det allmenne liv, følger at det bare finnes én vigsel, som er borgerlig, men kirken kan gi en etisk og religiøs fortolkning. Vigselsritualet fremmer likestilling; det er viktig at «ekteskapsløftet er helt symmetrisk, partene lover det samme». Derfor, sier flertallet i utvalget, har kirkelig og borgerlig vigselsritualer samme innhold, de bygger på samme verdigrunnlag og i det alt vesentlige stemmer de overens.

Dette var en dramatisk nyorientering. I 2007 var det 9 biskoper som avviste og bare 2 som gikk inn for kirkelig vigsel av likekjønnede par. Bare 6 år etter var det hele 8 som fulgte argumentasjonen til flertallet i utvalget og la vekt på likheten mellom homofile og heterofile, og sier at «det grunnleggende sett ikke (er) forskjell på homofil eller heterofil kjærlighet.» Mindretallet avviste dette, og argumenterte ut fra skapelsesteologi og allment ut fra «menneskets kjønnskarakter som mann og kvinne.»

Kirken innfører vigsel av likekjønnede

I flertallets syn på ekteskapet trumfer kjærlighet kjønn, og dette innebærer en dramatisk endring av en teologisk posisjon. Det var dette standpunktet som gjennom flere runder med mye dramatik, spesielt etableringen av Åpen folkekirke, førte til vedtak i kirkemøtet om en ny vigselsturgi som skulle kunne brukes av alle par, i tillegg til den «gamle» liturgien. Den ble innført fra 2017, og kirken forplikter seg til at alle par skal kunne vies i alle kirker i Norge.

Dermed er kirken tilbake i et fellesskap med staten når det gjelder ekteskap og vigsel for likekjønnede. Før 1972 delte stat og kirke en posisjon der homoseksualitet var forbudt og fordømt. I 1972 forlot staten den posisjonen, og åpnet for anerkjennelse av sex og kjærlighet mellom likekjønnede. Gjennom en lengre utvikling ble denne anerkjennelsen befestet gjennom partnerskap og ekteskap. Flertallet i kirkelige organer avviste i 40 år dette som uforenlig med kirkens syn på samliv og ekteskap. Det var derfor en avgjørende forandring at det ble etablert et flertall for det som må sies å være et nytt, kirkelig ekteskapsyn, men som tydelig ble begrunnet i luthersk teologi.

Ekteskapet som en inkluderende institusjon?

Hva kan vi si om status for ekteskapet når det gjelder statens familiepolitikk, kirkens praksis og holdningene blant LHBTQ+? Konservativer, delvis kirkelige grupperinger ser på den siste utviklingen av ekteskapsinstitusjonen som en destabilisering av ekteskapets stilling i Norge. Familiesosiologen Arnfinn

J. Andersen løfter fram et annet perspektiv: at flere grupper inkluderes i ekteskapet betyr en stadfesting av samfunnets normsett. Staten har så å si assimilerte alle former for samliv under et felles regelverk. Dermed er det en dobbelthet i inkluderingen av likekjønnede i ekteskapsinstitusjonen. Det er på den ene siden et uttrykk for aksept av likekjønnede på lik linje i en institusjon som har vist seg å være mer tilpasningsdyktig enn noen skulle ha trodd. Samtidig er det også mulig å si at når likekjønnede går inn i og bruker vigsel og ekteskap, så utfordrer og forandrer de den heteronormative modellen for ekteskapet.

Det har også skjedd store endringer i homofile miljøer når det gjelder holdning til ekteskap. Fra å være en bevegelse som var sterkt kritisk til patriarkalske strukturer som ekteskap med vigsel, har homofile omfavnet ekteskap og vigsel. Arnfinn Andersen sier at «Inntreffeorganisasjonen for homoseksuelle er endt opp der kirken tidligere sto, nemlig at parforholdet framstår som den naturlige ramme for samlivet.» Men samtidig som parforhold og familie står sterkt, har det også utfoldet seg mer mangfoldige LHBTQ+ miljøer.

Hvordan har endringene i ekteskapsordning og – syn virket inn på kirken? Innføringen av kirkelig vigsel for alle, bidrar til å befeste folkekirken for «folk flest», og også til å styrke et borgerlig fellesskap, der kirken kan støtte alle ekteskapsinngåelser. Samtidig vil nok en konservativ minoritet bli styrket gjennom å legge vekt på ekteskapsynet som identitetsmarkør for gruppen.

Som en langsiktig endring tror jeg ekteskapet vil miste sin dominerende betydning som «den fjerde trosartikkel», og dermed bli mindre sentral i trosforståelse og kristen identitet. Det kan åpne opp for en diskusjon om hvilke moralske normer og verdier våre samliv og fellesskap bør bygge på. Kort sagt, vi må få et fokus på innholdet av parforhold, familie og ulike fellesskap, at de blir gode steder å leve, preget av kjærlighet, frihet og ansvar.

Du kan jo ikke banne! En prestedatters beretninger

Da jeg ble spurt om å bidra på Jervell-seminaret i fjor høst, tenkte jeg først at jeg ikke kunne ha så mye å bidra med. Helt ærlig trodde jeg ikke at det at jeg er prestedatter definerte meg noe særlig lengre. Én ting var hvordan det var i oppveksten på Sørlandet, midt i tjukkeste bibelbeltet. Noe annet er voksenalivet i hovedstaden, omgitt av helt andre mennesker.

Så kom jeg på en hendelse her i Oslo fra i fjor sommer. Jeg var på restaurant og havnet tilfeldigvis på bord ved siden av en gammel bekjent fra Kristiansand. Vi gikk i samme menighetsbarnehage og mammaene våre var venninne. Vi har også gått på samme barneskole og ungdomsskole. Da han skulle introdusere meg for kona si, skvatt jeg likevel til: «Dette er Elise, hun er prestedattera på Hellemyr!»

For det første var jeg jo ikke det lenger. Pappaen min jobba som menighetsprest i den samme menigheten på Hellemyr i Kristiansand i over 30 år, men han gikk av med pensjon i fjor vår. For det andre var det jo mange andre måter som var mye mer naturlig å introdusere meg på. Men for han har jeg altså alltid vært, og vil alltid være, først og fremst prestedatter.

Jobben jeg aldri søkte på

Det fikk meg til å innse at så lenge jeg kan huske, har jeg alltid definert pappas jobb som en del av min egen identitet. Å være prestedatter på Sørlandet er mindre sjeldent enn mange andre steder i landet, men til og med der synes enkelte at eplet bør falle så tett inntil stammen som mulig. At vi bodde i *presteboligen*, noen hundre meter unna kirka, hjalp heller ikke stort med å løsrive seg fra merkelappen.

Å være barn av en prest er noen ganger litt som å ende opp med en jobb du aldri søkte på. Det finnes fortsatt visse forestillinger om hvordan en prest og prestefamilie skal være og oppføre seg. Selv om presterollen er noe helt annet i dag enn den var for bare få tiår siden, er det fortsatt mange av de samme oppfatningene som sitter i, kanskje særlig på Sørlandet.

Presteyrket er ikke bare noe du gjør. Prest er noe du *er*, det gjelder også gjerne resten av familien. Det var visse forventninger til meg både som barn, men kanskje særlig som ungdom. Oppførselen min ble nøye iaktatt av resten av menigheten. Jeg skulle helst være et forbilde. Både på søndagsskolen, i barnekoret, på ungdomsklubben og på gudstjeneste.

Ikke som alle andre

Jeg husker fra jeg var yngre at folk pleide å spørre meg om hvordan det var å være prestedatter, og at jeg alltid svarte at det var akkurat som å være unge av en forelder med et hvilket som helst yrke.

Jeg hadde så lyst til at det å vokse opp i en kristen familie skulle være helt normalt, hva nå enn det var. Men i voksen alder skjønner jeg jo at det ikke var slik. Alle så på oss i prestefamilien på Hellemyr som noe annerledes enn en vanlig familie.

Vi bodde i glasshuset alle kunne titte inn i, som prestesønn og visesanger Geirr Lystrup sa til Vårt Land i et intervju i fjor. Det var meg, en syv år eldre søster, mamma (prestefrua) og pappa (presten). Og det var en selvfølge at vi møtte opp hver søndag. Vi satt helst så langt fremme i kirkerommet som mulig. Mamma var ofte forsanger, og når hun ikke var det, var hun det likevel.

Pappa er kjent for å få folk til å trekke på smilebåndet mer enn én gang i løpet av en gudstjeneste. Han dro ofte oss døtrene inn i prekenene og hadde det morsomt på vår bekostning. Jeg syntes ofte det var ganske stas, men innimellom var det også direkte pinlig. Vi dro aldri på påskeferie eller juleferie, eller på noe hytte i helga. Pappas jobb bestemte rytmen i familien, og den var annerledes enn de andres.

Døden til frokost

Det hang også et annet alvor over vår familie. Vi snakket om døden til frokost og treenighetslæren til lunsj. Da de tragiske Baneheia-drapene skjedde i år 2000 var pappa presten som forrettet i Lena Sløgedal Paulsens begravelse. Tragediene kom tett på livene våre og jeg måtte allerede som seksåring forholde meg til store spørsmål om Gud, ondskap og tilgivelse.

Samtidig var det trygt å ha den rammen rundt livet akkurat den tiden Baneheia-drapene preget Kristiansand. Det ga trøst og mening å vende seg til Gud, også som barn. Vi lot ikke være å snakke om grufullhetene hjemme, vi kunne ikke det. Det prega pappa altfor mye. Sett i ettertid tror jeg det hjalp å fordøye det.

Pappa var på mange måter en offentlig person. Selv om ikke alle i Kristiansand visste hvem presten på Hellemyr var, skjedde det noe da jeg gikk på ungdomsskolen som forandra på det.

I 2006 stod faren min fram i Fædrelandsvennen for å fortelle at han var én av åtte prester i Den norske kirke i Kristiansand og omegn, som ønsket å velsigne partnere av samme kjønn. 21 andre prester i området sa nei, ni sa de var usikre eller ikke ønsket å svare. Med andre ord var det fortsatt ganske oppsiktsvekkende, særlig på Sørlandet, at det fantes prester som stod frem på den måten og åpnet for å velsigne homofile par.

Som jeg har skrevet om i Vårt Land tidligere, har jeg i ettertid først og fremst latt meg imponere av de konservative kirkegjengerne som *ble* i menigheten vår. Men der og da var det ganske tøft å være vitne til all motstanden som kom. Da pappa flyttet ut av presteboligen i fjor vår, fant han håndskrevne brev fra skuffede menighetsmedlemmer. Noen slutta å hilse på meg på butikken, andre møtte ikke blikkene våre i det hele tatt.

Når glasset sprekker

Splittelsen som oppstod preget også oss som familie, men først og fremst som prestefamilie. Det gjorde også skilsmissen til foreldrene mine flere år senere, mens jeg gikk på videregående. Det ble for alvor den store sprekken i familieidyllen. Og igjen

valgte pappa åpenheten og fortalte fra prekestolen at han måtte innse at han ikke klarte å leve opp til løftet han og mamma hadde gitt hverandre mange år tidligere. Glasshuset vi hadde vokst opp i, slo sakte men sikkert sprekker. Det var både ubehagelig og frigjørende på samme tid.

Geirr Lystrup sa til Vårt Land i det nevnte intervjuet at han har «kjempet seg fram til en frihet til å forholde seg på sin egen måte til det hinsidige». Å kunne be og banne når han vil. Det ga gjenklang også hos meg. For meg kom nok den frigjøringa i forbindelse med foreldrene mine sin skilsmisse. Deres mangler ga også meg rom for å ikke leve opp til standarden dem rundt meg hadde satt for hvordan jeg skulle oppføre meg.

Jeg tok på mange måter prestedatteridentiteten litt tilbake da jeg begynte på videregående. Det gikk fra å være flaut til å bli noe jeg kunne bruke til min fordel. Jeg kan ikke akkurat si at det ga meg mye «street cred», men det ga meg en slags tøffhet.

Folk forventet at jeg skulle oppføre meg pent og pyntelig. Jeg fikk mye igjen for å være kjapp med replikkene og snakke rett fra levra. Det var overraskende for folk. «Men *du* kan jo ikke banne!», var en setning jeg hørte mye på den tida.

Nesten-presten i Vårt Land

Pappa mastet lenge om at jeg også burde bli prest. For å få ham til å slutte med det pleide jeg å si at jeg ville ha en jobb der jeg hadde mer tid til mine potensielle barn. Da ble det som regel stille.

Jeg ble ikke prest, men jeg tror at å være redaktør i Vårt Land er så nærme jeg kunne komme. Jeg får jobbe med miljøer, problemstillinger og mennesker jeg kjenner. Kristentroa fortsetter å være himmel over livet mitt, også på jobb. Det er på mange måter en velsignelse, som en prestedatter ville formulert det.

Og det er ingen tvil om at bakgrunnen min har vært en stor fordel i møte med journalistikken vi holder på med i Vårt Land. Mens den i Bergens Tidende, som jeg kom fra, ble sett på noe som eksotisk og lite nyttig, er den absolutt det motsatte på arbeidsplassen min i dag.

Det var stas å kunne dra på Kirkemøtet for første gang og bli gjenkjent av biskopene fordi de visste hvem pappa var. Det var en enkel vei inn i møte med mange kilder. Men det er også innimellom påfallende å se hvor viktig prestebarn-identiteten fremstår for dem som jobber i kirka. Som da jeg i fjor høst ble invitert til et arrangement i regi av KA og ble titulert som religionsredaktør og prestedatter. Folk fikk derimot ikke vite hva MF-rektor Vidar Haanes, den andre deltakeren, sin far eller mor jobbet med. Det var vel ikke like relevant.

Rommet som vokser

I dag er mange av idealene for prestefamilien borte, heldigvis sprenger mange grensene for hva den kan og bør være. Men vi mennesker er på mange måter fortsatt like gode på å sette standarder for dem rundt oss. For hvordan de skal snakke, hvordan de skal kle seg og hvordan de skal leve. Jesus ville vi skulle blåse i båsene. Han ville vi skulle se hverandre, bli kjent med hverandre og elske hverandre på tross av motsetningene våre. Derfor er jeg glad for å se at rommet for alle slags prestefamilier og sivilstatuser stadig blir større.

I dag ser jeg først og fremst på oppveksten min som prestedatter som verdifull. Den har ikke bare gitt meg en sterk og stødig tro, den har gitt meg impulser og erfaringer jeg aldri ville vært foruten. Og jeg fikk dem tidligere i livet enn mange andre på min alder.

Det har vært et privilegium å få leve så tett på et så betydningsfullt yrke. Et yrke som ikke bare betyr enormt mye for menneskers liv, men et yrke som hele tiden er med på å fortolke virkeligheten vi lever i. Jeg opplever at teologien har beriket livet mitt, selv om jeg aldri har fordypet meg i den selv.

Da pappa gikk av med pensjon i vår, møtte både ordfører, bispeembetet, prestestaben og den lokale fotballklubben opp, for å nevne noen. Kirka var stappfull. Men de aller stolteste satt på første rad, nemlig meg og søsteren min. Prestedøtrene.

Singel prest

Da Merete Thomassen skrev til meg og spurte om å delta i denne erfaringsdelingsbolken om den moderne prestefamilien, satt jeg på et tog fra Stuttgart på vei mot Hamburg. Sammen med staben i Torshov og Lilleborg menighet hadde jeg vært på studietur, orgelstudietur til Lauffen am Neckar, for å lære om orgelbyggekunsten, om stedet og om menneskene som skulle bygge Torshov kirkes nye orgel. Mens mine kolleger tok fly for å komme fortest mulig hjem til sine partnere og barn, satte denne single presten seg på toget. For er det noe jeg har mye av, er det tid.

Alt har sin faste tid. En tid for å fødes, en tid til å dø alene.
Velkommen til min verden.

Jeg er forresten også skeiv og har en synlig funksjonsnedsettelse, så jeg er drømmestudiemålet til enhver forsker som koser seg med et interseksjonelt perspektiv.

I den lille tiden jeg har fått til rådighet vil jeg reflektere over hvordan det var å være singel sokneprest på Røst. Jeg var på intervju på stillingen som sokneprest på Røst i oktober 2011 og ble ansatt noen uker etterpå, hvis jeg husker riktig. Jeg ble invitert til å besøke Røst, og på min bursdag 30 november fløy jeg til Bodø, traff min nye sjef, domprosten i Bodø Domprosti, spiste en hyggelig middag med henne, og dagen etterpå satt jeg på flyet til Røst.

1. desember 2011 var en stormfull dag i Bodø, og den lille flykroppen fra Widerøe ristet i vindkastene. Det regnet, var mørkt og vindfullt da flyet tjue minutter senere landet på Røst lufthavn. Da jeg sprang over rullebanen til den lille boksen som kalles en

flyplass, tenkte jeg: Hva i helvete gjør jeg her? Unnskyld uttrykket. Og: Min Gud min Gud hvorfor har du forlatt meg. Jeg var 27 år og én dag og hadde tatt mine første skritt på Røst. Hvordan reflekterte jeg rundt min tid på Røst som singel? Hvordan ble jeg mottatt?

Menighet

Den store majoriteten av Røst sine innbyggere er medlemmer av Den norske kirke. Men som prest på Røst tenkte jeg på hele øya, uavhengig av kirkemedlemskap, som min menighet. Derfor tenker jeg at hvordan jeg ble mottatt av folket, er det samme som hvordan jeg ble mottatt av menigheten. Jeg er dypt takknemlig for måten jeg ble mottatt på øya.

Familie

Jeg har også familie. Ikke mann og barn, men foreldre og søsken og venner. I løpet av min tid på Røst ble min familie, mine foreldre og søsken en del av Røstsamfunnet. Mine foreldre besøkte meg en hel del ganger og ble en integrert og verdsatt del av samfunnet. De var blant annet med på «stua», som var et fellesområde tilhørende øyas omsorgsboliger hvor de bidro med bakst og sang og sitt gode nærvær. De trasket på hver sti på det lille skjæret som øya egentlig er. Min far fungerte flere ganger som kirketjener og min mor som klokker og tekstleser. En av de påskene det ikke fantes organistressurs på Røst, fikk jeg besøk av venner hvor hun ene fungerte som organist i høytiden. Selv mine svært lite religiøse venner var med i kirka, og på skjærtorsdag dekket vi langbord i kirkas midtgang, spiste suppe, brøt brødet og drakk vinen. «Dette er min kropp gitt for dere. Denne kalk er den nye pakt i mitt blod». Den single prestens flokk fikk spille en viktig rolle i kirkelivet på Røst.

Homo

I min tid på Røst var jeg hele tiden åpen på min legning som homofil. Da jeg tok mine første homoprestesteg på øya, sto jeg på skuldrene til alle kirkelige ansatte som før meg har kjempet for homofiles rettigheter i kirka. Det er ikke Åpen Folkekirke som sprenge murene til frihet for skeive i kirka. Det er skeive kirkelige medarbeidere som med sitt liv, sine kall og sin tjeneste har gjort rommet større, steg for steg, tårer for tårer, et liv i kamp for at

det var mulig for meg å leve åpent som homofil prest i et forblåst fiskersamfunn ytterst i havet, ytterst i vest. Takk!

Å bli en del av andres familier

Som singel prest på Røst ble jeg invitert inn i andres familier. For å feire høytider, en hverdagskaffe eller en tur ut på havet. Noen naboer av meg, som bodde noen hus bortenfor meg mot flyplassen, hadde sin tradisjonelle lille-julaften fest. Deres tradisjon var at hver gang de inviterte et nytt menneske på fest, tok de en kule som skulle henge på juletreet og skrev navnet til den nye gjesten på kula. Når det pyntes til jul i år, henger det en kule med navnet Gaute på deres tre. I nevnte familie var det også en liten jente som var så glad i å gå i kirka. Hun var på hver gudstjeneste. Og etter gudstjenesten leverte hun gjerne et referat av prekenen til dem som måtte høre. Da jeg dro for siste gang fra Røst, satt hun på fergekaia og vinket farvel da ferga gled ut av leia. Å være prest, singel eller ei, er å veve sitt liv sammen med andres liv. For et privilegium.

Ensomhet

Det var selvfølgelig også ensomt til tider å være singel prest på en bitteliten øy ytterst i Vestfjorden. Når vinden ristet i huset, skulle jeg ønske det var en å kripe tett inntil, en som kunne bære sorger og gleder sammen med meg. Enhver singel prest på et lite sted må ha evnen til å trives i eget selskap.

Arbeidsgiver

Min arbeidsgiver var opptatt av mitt ve og vel og la til rette for at jeg kunne være i bevegelse, gjøre tjeneste på flere steder i prostiet og dermed få impulser og bekjentskaper over et større område. Jeg kunne også ta ut ferie og fritid slik at jeg kunne reise til fjernere himmelstrøk, til familie og venner. På den måten la arbeidsgiver til rette for meg som singel prest, som hadde andre behov enn prester i andre livssituasjoner

Nok er nok

31. desember 2016 skrev jeg på Facebook at jeg kom til å si opp stillingen. Jeg jobbet på Røst fram til sommeren 2017 og fikk på den måten fulgt siste konfirmantkull fram til deres store dag. Jeg hadde god tid til å takke for meg. Avskjedsdagen var dypt

rørende. Først gudstjeneste i kirka, så indisk buffet på kafeen rett ved kirka, så fest på Querini pub og restaurant, og så nachspiel i presteboligen i midnattssol. Da ferga neste formiddag gled ut av leia etter mine fem og et halvt år på Røst, var det flatt hav og 20 grader. Jeg gråt stille og takket Gud for folket og tiden jeg fikk være sokneprest «ytterst i verden, ytterst i vest.»

Skilt prest

«Er det virkelig et tema?», tenkte jeg da jeg ble spurt om å snakke om å være «skilt prest». Til min overraskelse fant jeg ut at det er det. Et vanskelig tema for noen, og noe vi ikke snakker så mye om.

Jeg ble skilt i 2003, og jeg tror det var meningen at jeg skulle krysse av for «skilt» på offentlige papirer helt til jeg ble «samboer» i 2018. Etter noen år sluttet jeg å krysse av for «skilt» og begynte å krysse av for «enslig». Jeg var lei av å bli definert ut fra et ekteskap som en gang var, og hvem bryr seg egentlig om hvilket kryss man setter? Det betyr neppe noe for andre enn meg selv (og jeg har stor forståelse for alle som savner rubrikken «annet» der man skal oppgi kjønn). Det er noe med det å bli definert ut fra om man, i hvert fall tilsynelatende, mestrer den edle kunst å bevare et ekteskap.

Det å ikke klare det, er for de aller fleste veldig smertefullt. Samlivsbrudd får store konsekvenser, ikke bare for dem som blir skilt og for eventuelle barn, men også for familie og nettverk. I Norge i dag er det «greit» å skille seg, det er sosialt akseptert på en annen måte enn før. Jeg har hørt en del sleivete bemerkninger om at det er blitt så «lettvint» å skilles. Det er ganske sårende. Det er få som får komme innenfor hos den det gjelder, og får se den smerten det fører med seg. Skyldfølelse, skam, følelsen av utilstrekkelighet, sorgen over mange forskjellige tap, og nederlaget ved å gi opp noe man en gang ønsket så sterkt, det er grunner til at samlivsbrudd kalles «sorgen det ikke sendes blomster til».

For å kunne si noe om å være «skilt prest» som ikke bare handler om mine egne erfaringer, snakket jeg med prester jeg kjenner som er skilt, og jeg stilte et spørsmål i facebook-gruppa «Prester

i Den norske kirke», om noen hadde erfaringer de ville dele. Reaksjonene jeg fikk, overrasket meg. Jeg fikk overraskende mange samtaler og henvendelser fra prester som fortalte om sine erfaringer, gode og vonde. Sammen med mine egne erfaringer kan jeg derfor bidra med litt kvalifisert synsing om det å være skilt prest:

De fleste som kontaktet meg, fortalte om kirken som en omsorgsfull arbeidsgiver som tok på alvor den vanskelige livssituasjonen. Noen ble invitert til samtale med biskopen. Én forteller at hen selv tok initiativ til dette, og at det ble veldig godt og viktig. En annen beskriver kirken som en forbilledlig god arbeidsplass, og at hen opplevde støtte og tålmodighet fra kollegaer i en periode da det gikk ganske tregt. Selv fikk jeg et omsorgsfullt, håndskrevet brev fra biskop Rose. Da følte jeg meg sett i den situasjonen jeg var i, og det betydde mye da.

Jeg fikk også tilbakemeldinger om smertefulle erfaringer i møte med biskop og prost. Flere ble innkalt til biskopen som følge av skilsmissen, én fikk spørsmål om skilsmissen var «uforskyldt», en annen fikk beskjed om ikke å inngå noe nytt forhold, og anbefaling om å flytte. Flere forteller om dømmende holdninger hos overordnede og kollegaer, og manglende forståelse for at samlivsbrudd som oftest skjer over tid og er resultat av en prosess, selv om det ikke alltid er synlig for andre. Noen forteller at venner og kollegaer har andre forventninger til prester enn til andre: «Og så du som er prest!»

Når det gjelder menighetens reaksjoner, er det mange fortellinger om omsorg og forståelse. Én forteller om hvordan menighetsrådet tilbød seg å komme hjem til presten når de skulle ha møter, på grunn av barna.

På bedehusene er det nok ikke like enkelt alle steder. Én forteller at hen som gjengifta, altså gift på nytt, ikke får tale på bedehuset, og at enkelte i menigheten ønsker en annen prest.

Det jeg ble aller mest oppmerksom på i denne lille spørreundersøkelsen, er utfordringene knyttet til arbeidstid. Dette er jo

i utgangspunktet en utfordring for mange, fordi mye av arbeidet til en prest foregår på tidspunkter man gjerne skulle vært sammen med familien. For min egen del var dette grunnen til at jeg sluttet som prest i 2010. Jeg var alene med to barn uten familie i nærheten, og de bodde hos meg mesteparten av tiden. De ble vant til å spise middag, gjøre lekser, legge seg, og ligge i sengene sine når jeg kom hjem fra jobb sent på kvelden. Arbeidsgiveren min hadde ikke noen kommentar til at dette var vanskelig for meg, annet enn at sånn er det å være prest. Og det er det jo, så da valgte jeg å slutte. Det opplevdes som et valg mellom barna og prestatjenesten. Første gang jeg skulle jobbe overtid i den nye jobben min, sa jeg til barna: «I kveld skal jeg jobbe sent.» Det var greit for dem, det var de vant til. Da jeg kom hjem halv åtte om kvelden, sa datteren min: «Skulle ikke du jobbe sent?» Da visste jeg at jeg hadde gjort et riktig valg ved å slutte som prest.

Det jeg ser av tilbakemeldingene jeg fikk fra andre prester, er at temaet med arbeidstid og familieliv er en stor utfordring, spesielt når man blir alene med barn. Jo yngre barna er, dess vanskeligere er det.

En annen ting jeg husker som vanskelig de første årene etter skilsmissem, var vielser. Dette er det også flere andre som har nevnt. For noen er det vanskelig å be andre om å avgi et løfte en ikke selv har greid å holde. For min egen del syntes jeg i flere år at folk som gifter seg er naive idioter, og jeg gikk ikke akkurat med entusiasme til den arbeidsoppgaven, noe som selvsagt egentlig bunnet i en dyp smerte i eget liv.

I dag synes jeg det er hyggelig med vielser. Jeg tror på kjærligheten igjen, og tror at den erfaringen jeg har med meg er verdifull. Det var en som skrev til meg at «det å selv ha erfart en stor smerte gjør at jeg lettere kan sette meg inn i andres liv». Jeg er sikker på at jeg holder bedre vigselstaler nå enn jeg gjorde før.

«Til døden skiller dere» sier vi, og sånn er det. Døden i et forhold kan komme i mange former; det må ikke være den fysiske døden, men det er alltid en form for død. Jeg snakker ofte om det i vigselstaler. Og så snakker jeg om livet.

Tekstgjennomganger

Fastelavnssøndag

søndag 19. februar 2023

Høys 8,6-7 Kjærligheten er sterk som døden
1 Kor 13,1-7 Kjærlighetens vei
Joh 17,20-26 Så kjærligheten kan være i dem

Teksten er oversatt fra svensk til norsk av redaksjonen.

Alle bibellesninger i dag handler om kjærlighet. Men det kjennes ikke enkelt å snakke om kjærlighet i vår tid. For mange mennesker betyr kjærlighet en følelse av harmoni, romantikk, velvære og lykke. Kjærlighet i parforhold, i familien, på skolen, i samfunnet og i politikken blir i blant redusert til bare holdninger og følelser. I motsetning kan det bibelske kjærlighetsbudet innebære jobb og anstrengelse. Den bibelske innsikten i kjærlighetens dynamikk tar utgangspunkt i at både guddommelig og menneskelig kjærlighet har med relasjon å gjøre, og med hvordan relasjonen skal være. “Du skal elske Gud og din neste som deg selv.” Ethvert kjærlighetsforhold avslører ikke bare en mulig samstemthet mellom partene, men også et mål av annerledeshet og forskjell. Kjærlighet har derfor også med konflikt å gjøre. Du må elske den andre, den fremmede, Gud som den radikalt andre. Kjærlighet er et bud, en befaling.

En annen vanskelighet berører forvirringen mellom å *elske* og å *like*. Hvem eller hva jeg liker er hovedsakelig knyttet til mine personlige følelser og sympatier. Men Jesus befaler til og med at vi skal elske dem vi misliker, inkludert våre fiender. “To love” er radikalt forskjellig fra “to like”.

Kjærlighetens praksis

Den kjente teksten fra første korinterbrev 13, som ofte leses ved bryllupsgudstjenester, ble skrevet av Paulus til en menighet i Korint preget av harde indre konflikter og kamper. Han ønsker å vise de kristne i Korint «en vei som er overordnet alle andre» (v. 12,31b): kjærlighetens vei. Paulus beskrivelse av denne veien utstråler knapt noen form for sentimentalitet og romantikk. I stedet lister han opp en rekke adjektiver som fremviser det arbeidsomme i ethvert ekte forsøk på å elske den andre som den andre. Det krever å være tålmodig og god. Kjærlighet innebærer å ikke være selvisk, egoistisk, oppblåst eller arrogant. Kjærlighet har ingenting med skadefryd å gjøre. Med andre ord, å elske stiller en rekke tøffe krav til oss. Samtidig peker Paulus på kjærlighetens evighetskarakter. Den «opphører aldri» (v. 8). I motsetning til håp og tro, som begge dør med mennesket, forblir kjærligheten virkelig utover døden takket være dens forhold til Gud, en Gud som selv er kjærlighet (1 Joh 4:8+16). Alle menneskelige kjærlighetsforhold er altså direkte eller indirekte knyttet til Gud. En irsk poet skrev en gang at når to mennesker kysser hverandre på en parkbenk i Dublin, er Den Hellige Ånd den tredje personen i det øyeblikket.

Paulus understreker også et annet viktig skille, nemlig det mellom kjærlighet og såkalte «kjærlighetshandlinger». Alle gavene jeg deler med de trengende, all min nestekjærlighet, til og med all min selvoppgivelse betyr ingenting hvis jeg mangler kjærlighet (v. 3). Kjærlighet kan ikke kjøpes billig. Om jeg så gir bort alt jeg eier, men vegrer meg for å gå inn i konkrete kjærlighetsforhold selv, så har jeg ikke vunnet noe. Ingen vei går utenom kjærlighetens relasjonalt, ingen vei går utenom min egen forpliktelse. Paulus legger til at selv den sterkeste tro ikke kan erstatte kjærlighetens praksis (v. 2). Dette er dårlige nyheter for oss kristne som har trodd så mye på troen, men engasjert oss mindre i kjærlighetens praksis. Kanskje er det tross alt riktig og viktig å lese Pauls kjærlighetslov ved våre bryllupsgudstjenester. Det er ingen romantikk her, men en saklig analyse av hva kjærlighetens vei krever av oss og hvordan bare den inviterer oss til en nærmere relasjon til Gud.

«Kjærligheten er sterk som døden»

Lesingen fra Høysangen 8 bekrefter kjærlighetens makt: «Kjærligheten er sterk som døden» (v. 6). Kjærlighet krever alt fra det elskende mennesket. Dette gjelder alle kjærlighetsrelasjoner vi mennesker kan være involvert i: vår kjærlighet til andre mennesker, til Gud, til Guds pågående prosjekt med skapelse og forsoning, og også min kjærlighet til meg selv. Alle disse relasjonene henger sammen. Det er imidlertid viktig å ikke forveksle den vanskelige kjærligheten til ens egen person med egoisme eller med selviskhet. Å prøve å elske seg selv forutsetter anstrengelser for å se seg selv i kjærlighetens evighetslys, for å bli konfrontert med sin egen annerledeshet. «Den brenner som flammende ild, en Herrens brann» (v. 6). Høysangen skildrer sammenhengen mellom erotikk og kjærlighet uten, for dets skyld, å redusere verken kjærlighetens attraktivitet eller kjærlighetens krav. Kjærlighet krever rett og slett alt vi er eller har.

Guds kjærlighetsrike

Lesningen fra Johannesevangeliet 17 markerer slutten på Jesu avskjedstale (Joh 14-17). Flere steder i denne avskjedstalen retter evangelisten oppmerksomheten mot kjærligheten og kjærlighetens evige dynamikk. Derfor er det viktig å lese selv de versene som oppfordrer til enhet blant Jesu disipler i kjærlighetens lys, og ikke utenfor denne sammenhengen. Altfor ofte har Jesu bønn om at vi alle skal bli ett, blitt feiltolket som en bønn om enhetlighet og til og med for underordning. Men enhet i kjærlighetsfæren er alltid dynamisk fordi kjærlighet respekterer det som er annerledes. På kjærlighetens vei er det enhet, men aldri enhetlighet. I kjærlighetens dynamikk oppstår en ny form for enhet som Gud gir oss, det vil si en enhet som vi ikke klarer å skape, men som kommer til oss. Guds kjærlighet har blitt åpenbart i Guds historie med sitt folk og i Jesus egen kjærlighetspraksis.

Den enhet som her forkynnes (v. 21) som et slags testamente for kirken har ingenting med organisering, logistikk, moral eller dogme å gjøre. Snarere handler dette om en enhet i Guds kjærlighets ånd, altså en enhet som en gave fra Gud.

Denne enheten kan derfor ikke produseres eller projiseres av kirkearbeidere eller kunnskapsrike teologer. Johannesevangeliet beskriver denne intime enheten mellom Gud og Jesus og mellom Jesus og kirken i form av et personlig og dynamisk forhold (v. 22). Den kan heller ikke fanges opp en gang for alle og deretter administreres. Snarere er denne enheten ny hver dag. Det kan heller ikke være på noen annen måte fordi kjærlighetens vei er og forblir dynamisk. Gud inviterer alle mennesker til å bli med på denne veien hvor hans og Kristi ånd veileder, oppmuntrer og trøster menigheten på veien. Enden på veien vil være åpenbaringen av Guds kjærlighetsrike.

Dagens lesninger viser veien videre for kirken, fellesskapet av medvandrere og pilegrimer som lengter etter fullkommenhet i kjærlighet. Tekstene forteller oss ikke om den strålende tiden innenfor den tidlige kirken da alt fortsatt var helt og intakt. I stedet beskriver tekstene veien til den herlighet som Gud inviterer alle mennesker av god vilje som ønsker å engasjere seg i kjærlighetens praksis og som finner en orientering i Jesus Kristus. Poenget med hans kjærlighetshandling var ikke at han ble drept på korset, men at han, som Paulus sier det, fortsatte trofast på kjærlighetens vei, selv når denne veien krevde livet hans. "Sterk som døden er kjærlighet."

Salmeforslag

679 Du viste oss veien til livet

743 Guds k rleik år som stranda og som graset

733 Går med til er redskap for din fred

768 Vi rekker v re hender fram.

680 Ubi caritas et amor

Askeonsdag

onsdag 22. februar 2023

Joel 2,12-13
1 Pet 3,18-4,2
Matt 6,1-6.16-18

Askeonsdag kort oppsummert

Veldig ofte når jeg skal begynne arbeidet frem mot en gudstjeneste og en preken, så henvender jeg meg til dagens bønn. Det er ikke alltid den treffer like godt, men her har noen på våre vegne gjort et forsøk på å kort oppsummere de viktigste poengene som skal løftes frem på den enkelte dagen i kirkeåret. Askeonsdag er den første dagen i fasten og de tre tekstlesningene gir oss en innføring i begrunnelsen, metoden og målet for fasten. I dette tilfellet synes jeg dagens bønn fungerer godt som en syntese av det tekstene vil kommunisere.

Dagens bønn:

Barmhjertige Gud, du kan sette oss fri fra synd og forgjengelighet. Vi ber deg: Lær oss å holde faste slik du vil. Gjør oss utholdende i bønnen, trofaste i kjærligheten og helhjertet i kampen for rettferd. Gi verden håp ved Jesu Kristi kors, han som med deg og Den hellige ånd lever og råder, én sann Gud fra evighet til evighet. Amen.

Vår kollega Andreas Hilmo Grandy-Teig, sokneprest i Nidaros domkirke, skriver i Salmeverktøyet til Norsk hymnologisk forening at vi kan dra ut tre hovedpoenger om fasten fra denne korte bønnen:

1. Gud kan sette oss fri fra synden (grunnen)
2. Gud hjelper oss å føre rett faste (middelet)
3. Verden skal få håp ved Kristi kors (målet)

Det første punktet ligger som et grunnpremiss for hele fasten og er det som utbroderes i epistelteksten fra 1. Petersbrev. Kristus selv led for våre synder, én gang for alle. Han døde med kroppen, men ved Ånden ble han gjort levende. Peter refererer til den håndfull mennesker på Noahs ark som ble frelst gjennom vann, og at dette er et bilde på dåpen. Dåpen er ikke et ritual som skal rense våre kropper, men en bønn til Gud om en god samvittighet. Fordi Kristus allerede har lidd i kroppen, har den som har lidd i kroppen gjort seg ferdig med synden. «Derfor skal dere ikke lenger leve etter menneskelige lyster, men etter Guds vilje den tiden du har igjen å leve i kroppen.»

Det andre punktet, svaret på bønner «Lær oss å holde faste slik du vil», er nok det som vil få mest oppmerksomhet. Det er nettopp det Jesus instruerer om i askeonsdagens utdrag fra Bergprekenen. Hovedpoenget her er at fastens handlinger ikke skal gjøres for å rettferdiggjøre oss i andres øyne, for vi er allerede rettferdiggjort for Gud. Når vi faster, ber og utfører gode gjerninger skal vi ikke gjøre dette for å fremstå som fromme, gode mennesker (som hyklerne gjør). Vi skal gjøre det i det skjulte, for da vil Gud lønne oss i det skjulte.

Fastens innhold er oppsummert i bønner «Gjør oss utholdende i bønner, trofaste i kjærligheten og helhjertet i kampen for rettferd.» Dette er et kall til handling, både innover og utover. For mange av oss som skal preke på askeonsdag kan kanskje handlingen innover hentes fra ordinasjonsløftet: «[...] i studium og bønn å trenge dypere inn i de hellige skrifter og den kristne tros sannheter.» Dette løftet er ikke bare relevant for oss ordinerte, men en oppfordring som kan gis til alle tilhørerne. Jeg kommer tilbake til dette i konklusjonen, for først skal vi se nærmere på handlingen utad som er veldig vanskelig å holde skjult i et samfunn preget av sosiale mediers logikk og synlighet. En forsmak på konklusjonen er at i vår samtid er det kanskje et viktig poeng å utfordre oss til å sette av tid til å være alene

og jobbe med vårt indre. Ikke logge av for å fortelle andre at du har «Facebook-faste», men faktisk logge av for å se innover og «oppover» mot Gud.

Det tredje punktet om å «Gi verden håp ved Kristi kors» må få ulme i bakgrunnen gjennom resten av teksten, for det er nettopp det vi ønsker å oppnå gjennom fasten og det den innebærer av handlinger. Så går vi over til der jeg fant mest spenning og motstand i arbeidet med askeonsdag:

Askeonsdagens estetikk og fasten i det skjulte

Askeonsdag er en spesiell dag som skiller seg ut fra en typisk gudstjenestedag i Den norske kirke, fordi den virkelig løfter frem det kroppslige og estetiske som jeg ofte opplever har vært ganske forsømt i vår tradisjon. Det er en ganske annerledes opplevelse å komme frem for at presten skal tegne kors av aske i pannen din, til forskjell fra den sedvanlige søndagsgudstjenesten hvor hen står og sender ord ned fra prekestolen. For meg, som ikke var kirkevant fra gammelt av og aldri hadde vært med på en askeonsdagsgudstjeneste, var det en sjokkartet opplevelse å se hundrevis av mennesker med kors i panna strømme ut i gatene fra kirka da jeg var på utveksling i Bogotá. Det var først etter å ha fått summet meg litt i heimen at jeg husket at dette var noe folk gjorde i starten av fasten.

Grunnen til at jeg deler denne anekdoten er at det er i nettopp denne synligheten og kroppsligheten i askeonsdagsritualet at vi finner den store spenningen. Det oppstår nemlig et paradoks mellom korset i pannen og evangelieteksten vi skal preke over. Som et ledd i sin bergpreken kommer Jesus med formaninger om hvordan vi skal faste, og her understreker han viktigheten av å gjøre det i det skjulte. Vi skal ikke faste, be og gjøre gode gjerninger for at andre skal se hvor fromme vi er. Nei, vi skal gjøre alt dette på privaten og holde det hemmelig slik at bare Gud ser det, og bare da skal vi få lønn hos Far i himmelen. Jeg tror ikke vi trenger å slutte med askekorset i pannen, for det er nok ingen stor problemstilling at det dukker opp mange som ønsker å gå ut av kirken for å vise frem sitt fromme kors. Min begrensede erfaring med askeonsdag sier vel snarere at forsamlingen nesten er liten nok til å klassifisere til «i det skjulte».

I vår samtid er derimot problemstillingen virkelig satt på spissen, for Jesu formaninger om fasten kan ikke bare være en motsats til selve askeonsdagsritualet, men også hvordan hele samfunnet vårt er bygd opp i dag. Den virkeligheten er kanskje mer aktuell for yngre generasjoner (og mindre for de som kommer på en askeonsdag?), men vi lever i en verden sterkt preget av en slags hyperoffentlighet. På grunn av sosiale medier, hvor det store flertallet av oss deltar i ulik grad, er det blitt særs vanlig å vise frem alt det fine en gjør i hverdag og fest. Jeg vil til og med gå så langt som å si at mye er blitt vanskelig å gjøre i det skjulte, for veldig mye løses nettopp gjennom sosiale medier og andre åpne plattformer på nett.

Er gode gjerninger hyklerske om de er synlige?

En tanke som slo meg mens jeg skrev noe av dette i romjula er om vi ikke skal kunne gi gaver og gjøre hyggelige ting når andre får vite om det? Vi er akkurat ferdig med julegavene, og alle hadde lapper på med «til» og «fra». Er disse gavene mindre verdt enn de ville vært om det ikke sto navn på dem? Er givergleden mindre genuin når du får se mottakergleden hos partnere, barn og barnebarn som åpner pakkene? Bør vi ha dårlig samvittighet fordi det er egoistisk å sprade i givergleden, eller fordi vi forventer takknemlighet?

Kanskje er julegavene et dårlig eksempel, fordi vi tross alt samles på likefot og utveksler gaver oss imellom og skaper en stund sammen. Jesus taler mer spesifikt om gaver til fattige, at dette skal skje i det skjulte, ekte uselvisk, heller enn slik at andre ser det.

Det neste jeg tenker på da er innsamlinger i sosiale medier. Mange velger i disse dager å lage innsamlinger til gode saker og organisasjoner og ber her sin familie og venner om bidrag til innsamlingen i julegave. Umiddelbart tenker jeg jo at dette er flott, for det skaper positiv oppmerksomhet rundt viktige saker i en tid da vi står i fare for å bli for opptatte av vårt eget i julestria.

Men dette er jo det motsatte av å gi fattige en gave i det skjulte! Disse innsamlingene er helt i tråd med markeds- og påvirkerlogikken, alt er offentlig og jo mer oppmerksomhet en

innsamling får, jo mer bidrag kan det komme inn. Er gavene mindre verdt, eller mindre genuine fordi de foregår i dette formatet? Er det hyklersk av de som lager innsamlingene og ber om en slik julegave? Er det hyklersk å bidra til innsamlingen om en ikke gjør det anonymt?

Om du gir i det skjulte, skal Gud lønne deg i det skjulte

Jesus sier i Matt 6: «1 Pass dere for å gjøre gode gjerninger for øynene på folk, for å bli sett av dem. Da får dere ingen lønn hos deres Far i himmelen. 2 Når du gir en gave til de fattige, skal du ikke utbasunere det, slik hyklerne gjør i synagogene og på gatene for å bli æret av mennesker. Sannelig, jeg sier dere: De har alt fått sin lønn. 3 Når du gir en slik gave, skal ikke den venstre hånden vite hva den høyre gjør, 4 for at det kan være en gave i det skjulte. Og din Far, som ser i det skjulte, skal lønne deg.»

Det kan knapt sies tydeligere enn dette, og umiddelbart kan det se ut som at det ikke er mulig å bruke sosiale medier til å gjøre gode gjerninger av den sorten som Gud anerkjenner og gir honnør for. Samtidig er jo Jesus kjent for å sette ting på spissen, og som predikanter må vi gjøre et arbeid for å oversette det til vår kontekst. Når samfunnet vårt er rigget slik som det er, så kan vi ikke unngå at mangt foregår gjennom disse særs synlige kanalene. Vår preken må for all del ikke føre til handslingslamming og demotivere menigheten fra deltakelse i det som er godt i sosiale medier.

Samtidig inviterer dette til en viktig refleksjon rundt de mekanismene som sosiale medier er bygget opp rundt. De er jo ikke laget for å samle inn mest mulig midler til gode saker, men skape mest mulig trafikk for å samle inn informasjon om brukerne og slik skape profitt for private selskaper. Dette fordrer bevissthet i bruken av sosiale medier, og at vi er kritiske til både egne og andres motiver for alt som foregår der.

Det finnes kontoer på sosiale medier som tjener penger på å produsere innhold rundt «gaver» til fattige. En video jeg har sett i mange varianter går ut på at noen finner en som bor eller tigger på gata, som får en sum penger i hånda, og reaksjonen

filmes. De som lager slike videoer tjener penger på alle oss som ser dem, og legger igjen våre lovord. Her kan vi kanskje virkelig snakke om noen som gir gaver til de fattige for å «utbasunere det, slik hyklerne gjør i synagogene og på gatene for å bli æret av mennesker.»

Be i det skjulte, faste i det skjulte, vende oss innover

Luther sa en gang at vi skal formidle både loven og evangeliet. Så langt i denne tekstgjennomgangen har det vært mye lov, for denne gangen var det rett og slett enklest å hente ut Jesu formaninger i negativ forstand. Hvordan skal vi ikke faste? Jo, vi må granske våre motiver for gode gjerninger i det synlige, og vokte oss for å bare gjøre det som er godt når andre kan se at vi er gode. Samtidig kan vi ikke lande her, for vi skal ikke preke til avmakt eller nedvurdering av menighetens ærlige forsøk på å handle i nestekjærlighet.

Vi må også løfte frem evangeliet, det som kan gjøre oss fri fra de usunne spor vi går oss opp i, og veilede til hvordan først tilhørerne og siden samfunnet kan få en matnyttig faste. Gjennom sosiale medier er vi for evig koblet på hverandre og verden, og det har gjort oss mer kompetente på det synlige, kroppslige og visuelle. Om vi gjør oss for avhengige av disse, eller lar dem prege hverdagen for mye, så tror jeg at det private, det skjulte og det indre lider. Så i årets fastetid trenger nok mange en oppfordring og utfordring til å sette av tid til å være alene, eller få sammen, og trenge innover.

Jeg tenkte og hørte mange si i pandemi at nå som vi plutselig fikk masse innetid, alenetid og samvær i de små rom, kom vi til å lære oss å sette mer pris på disse nære ting og bedre forstå hva som virkelig er viktig for oss. Nå som det nærmer seg ett år siden samfunnet begynte å finne tilbake til sin normale rytme, er kanskje tiden inne for å se bakover og prøve å huske hva dette 'viktige' var. Hva er det som virkelig er kjernen av mennesket og det livet vi lever, alene og sammen?

Riv i stykker hjertet, ikke klærne!

For meg har askeonsdagens tre tekstlesninger en tydelig vending innover mot kjernen av menneskets natur, vekk fra det ytre, synlige og kroppslige. Jesus oppfordrer oss til å gjøre gode gjerninger, faste og be i det skjulte. Peter skriver om dåpen som ikke skal rense kroppen, men samvittigheten, at vi ikke skal følge menneskets lyster, men Guds vilje. Profeten Joel erklærer «Riv hjertet i stykker, ikke klærne!».

Skal vi virkelig rive i stykker hjertet så må vi tørre og sette oss ned, gjerne stille og alene, stille oss selv de vanskelige spørsmålene, blottlegge dem for Gud og be inderlig om hjelp til å finne svar. Når hjertet så er revet i stykker må det leges igjen, og da forhåpentligvis i retning av fastens mål som ble nevnt i starten, nemlig at verden skal få håp ved Kristi kors. For å nå dette målet kan vi ikke stoppe ved våre hjerter, for vi må snart se ut i verden igjen og gjøre vår del for å virkeliggjøre Kristi ønsker for verden og menneskene.

Fordi vi alltid skal ut av kirken og lønnkammeret igjen for å «tjene Herren med glede» og gjøre evangeliet til handling, er de fleste forslagene til salmer hentet fra kapittelet om «rettferd og fred».

Salmeforslag

117 – Se vi går opp mot Jerusalem

99 – Jesus från Nasaret

Kapittelet «rettferd og fred» er relevant i dag:

733 – Gjør meg til redskap for din fred

734 – Guds kjærleik er som stranda og som graset

737 – Herre du vandrer forsoningens vei

738 – Noen må våke

743 – Velsignet være dere som

1. søndag i fastetiden

26. februar 2023

1 Mos 2,8-9; 3,1-8 Syndefallet
Jak 1,12-16 Gud frister ingen
Matt 4,1-11 Jesus blir fristet

Noen perikoper er så omfangsrike at man kan bli helt handlingslammet når man skal velge innfallsvinkel for en preken. Dette er en slik en. Det utslagsgivende for valget av innfallsvinkel i denne tekstgjennomgangen er plasseringen i kirkeåret. Teksten skal prekes over på første søndag i fastetiden, og det gis dermed anledning til å snakke om dualiteten som ligger i fasting og fristelser. Begge er tema som er belyst i teksten.

Faste

Fasting som konsept har fått særlig vind i seilene i dagens Norge fordi det er siste skrik blant helseguruer. Den type faste som nå promoteres gjennom 16:8-metoden og andre genistreker, har først og fremst et kroppslig anliggende. Derfor er det kanskje dags for å løfte frem fasten som et åndelig anliggende. Tekstens gammeltestamentlige parallell er Deuteronomium (8:3, 6:16 og 6:13). Dermed er det også naturlig å trekke paralleller til fortellingen om Moses. Moses faster ved Horeb i 40 dager og 40 netter, er sammen med Gud og mottar budene. Dette er grunnlaget for Guds pakt med Israel. Det legges opp til at det vi skal få presentert i resten av evangeliet, er en ny pakt. Dersom en skal se etter noen annonsering lik den Moses hadde for Israel, tenker jeg at det er mest nærliggende å se til saligprisningene i kapittel fem.

Fristelse

Når Jesus velger å svare på fristelsene med å se bakover til Deuteronomium, bærer de også med seg pek fremover i historien. Den første fristelsen gjenskapes i brødunderet, den andre i korsfestelsen og den tredje i misjonsbefalingen. De to første fristelsene går ut på å få Jesus til å vise sin gudommelige natur, den siste er et forsøk på å spille på hans menneskelige maktbegjær. En faktor som underbygger tanken om å spille på Jesu to naturer er at de to første fristelsene begynner med «Er du Guds sønn, så ...», mens den siste ikke gjør det. En annen måte å kategorisere fristelsene på, er at de to første omhandler stolthet og den siste makt eller velstand. På den måten åpner det seg muligheter for å trekke teksten inn til folks hverdag. En skal kanskje likevel være forsiktig med å gjøre et selvstendig poeng ut av rekkefølgen fristelsene kommer i, fordi de to siste kommer i motsatt rekkefølge hos Lukas.

Teologiske implikasjoner

På samme måte som den foregående perikopen om Jesu dåp, danner denne teksten et problem for dogmet om Jesu syndfrie natur. Dersom han er uten synd, hvorfor skal han da døpes? Og videre: Dersom han er uten synd, hvordan kan han da fristes? I forlengelse av det siste paradokset, har teologer undret seg over hvem som prøver å narre hvem. Er det mulig å se dette som Jesu forsøk på å skjule sin gudommelige natur, mer enn djevelens forsøk på å avsløre den? Diskusjonen blir fort frakoblet virkeligheten og anakronistisk. Det siste fordi det ikke er noe hos synoptikerne som taler om Jesu syndfrie natur.

Dåp og Fadervår

Det folk flest kan relatere seg til i denne teksten, er den nå tilbakevendte diskusjonen om oversettelsen av Fadervår. Det virker å være frempek i fristelseshistorien til Herrens bønn. «*La oss ikke komme i fristelse*» kontra «*led oss ikke inn i fristelse*» får en implikasjon for hvordan vi forstår åndens rolle som ledsager i denne fortellingen. «Gi oss i dag vårt daglige brød», blir nyansert av at Jesus sier «Mennesket lever ikke av brød alene». «La viljen din skje» kan sees i sammenheng med fristelsen om å teste Guds

vilje med å kaste seg utenfor tempelmuren. «For riket er ditt, og makten og æren» spiller på Jesu avvisning av å bli gitt nettopp riket, makten og æren.

Det er dessuten verdt å tenke over at denne hendelsen er plassert direkte etter dåpen. Dersom denne teksten skal prekes over på en gudstjeneste med dåp, kan det være en fin anledning til å trekke inn det. Dåpen får ikke en funksjon som et skjold mot alt det vonde i verden, men når synoptikerne er samstemte om at dåpen skjedde før fristelsen, kan det virke som de gjør et selvstendig poeng at Jesus ville la seg døpe forut for fristelsene. Dåpen gir den dømte kraft og mot til å møte verden. Det tilbakevennende problem med en slik forkynnelse, er at man fort kommer i fare for å snakke vondt om de udømte i samme hånd vending som man løfter frem dåpens goder. Hvorvidt det skal være et hinder, er en spennende diskusjon vi får ha til gode.

En mulig inngang til en preken

Som nevnt innledningsvis, tenker jeg at det er naturlig å koble fristelse og faste i denne teksten. Det å faste gir oss perspektiver på det vi har og gjør. Selv om mange ikke har erfaring med selvvalgt faste, har vi kollektivt gått gjennom to fasteperioder nå. Først har vi pandemien, der karantenetiltakene har lært oss å sette pris på å få møte andre fysisk, der tomme timeplaner har lært oss å sette av tid til oss selv og der hverdagen plutselig ble omtalt som noe vi skulle kjempe for å få tilbake. Den andre fasteperioden er den vi er inne i nå. Vi har ikke lenger fred i Europa. Strømregningene og rentene svir. Den velstanden som har preget vår generasjon, er ikke lenger en selvfølge. Tanken om at fremtiden blir bedre enn nåtiden virker kanskje mer som en fjern drøm.

Det er ikke slik at den kollektive fasten vi har fått påtvunget av pandemi og krig er et gode for mennesket. Min mening er at faste ikke bør pålegges noen, men det kan likevel snakkes varmt om. Ikke som en trendy slankemetode, men som en åndelig øvelse der målet er å gjøre oss flinkere til å avstå fra fristelsen til overforbruk. Ideelt sett kan fasten gi to utfall. Enten setter

du mer pris på det du har, eller så erfarer du hva du klarer deg uten. Begge utfall gir motvekt til vårt behov etter stadig å mer av alt. Hvis overlater vår lykke til materielle ervervelser vil vi ende opp i en spiral som går utover vår økonomi, jordens bæreevne og rettferdig fordeling av det vi er gitt av Gud.

Vi trenger ikke faste 40 dager og 40 netter blant villdyr, men vi kan alle klare oss med litt mindre i en periode. Da jeg i fjor skulle faste, var jeg såpass forsiktig at jeg ikke gav avkall på annet enn min kjære Pepsi Max. Jeg vil ikke si at det gav de store åndelige utslagene, men det gav mersmak. Kanskje jeg i år skal prøve meg på fasting fra sosiale medier, alkohol, kjøtt eller Netflix? Jeg har, som dere nå har fått vite, smal erfaring med faste. Heldigvis har andre gått opp løypa for meg. Jeg tror faste kan være et botemiddel mot fristelse. Fristelsen til å si ja til flere avtaler enn vi har energi til. Fristelsen til å ha et kosthold som ikke tar innover seg jordens bæreevne. Fristelsen til å kjøpe flere klær enn vi har bruk for, som fører til rovdrift på mennesker og tømning av drikkevannskilder.

God fastetid!

Salmeforslag

117 – Se vi går opp til Jerusalem

108 – Vår Gud han er så fast en borg

479 - Fordi han kom og var som morgenrøden

738 - Noen må våke

2. søndag i fastetiden

5. mars 2023

1 Mos 32, 24-30 Jakobs kamp
Jak 1,2-8 Tro i prøvelse
Matt 15, 21-28 Den kanaaneiske kvinnen

Denne tekstgjennomgang har vært trykt tidligere i Nytt norsk kirkeblad i 2014. Gjentrykkes med forfatterens tillatelse.

Teologi for hundene?

Yes, who is this Canaanite woman?
She is the woman down on the dirty road of Calcutta.
She is the mother of a political prisoner in Seoul.
She is the old garment factory worker in Hong Kong.
She is the mother whose daughter is a prostitute in Jakarta,
Taipei or Chiang Mai.
She is also this survivor from Hiroshima.

The woman is the poorest among the poorest,
The oppressed among the oppressed, She is at every corner in
Asia. And she fills the Third world.

- Kwok Pui-Lan i *Worshipping with Asian women*

Hvilke perspektiver har prester når de utlegger bibeltekster som reiser spørsmål om kjønn, etnisitet, rase, religion, spurte jeg i min spesialoppgave "Theology for the dogs?" (finnes på <https://www.duo.uio.no>) og på norsk i en artikkel i Kirke og Kultur 3/2011. Jeg analyserte utlegginger av Matt 15, 21-18 over 10 år i Luthersk Kirketidende og Nytt Norsk Kirkeblad, og fant ut

at undertrykkelse og marginalisering ofte blir ignorert. Derfor ønsker jeg å gi noen mulige veier å gå når komplekse bibelttekster møter vår komplekse verden.

Veldig kort gjenfortalt fant jeg fire hovedtemaer i utlegningene i LK og NNK: 1.misjon, 2.tro, 3.livskamp/troskamp og 4.bønn. Den kanaaneiske kvinnen blir beskrevet som et prøveprosjekt for å forberede misjon til alle, hun blir sett på som et trosforbilde som anerkjennes for ikke å gi opp, mens andre tolker fortellingen dit hen at hun blir satt på prøve av Jesus og dermed får en mulighet til å ta troen i bruk. Noen tar opp hvordan den kanaaneiske kvinnen og mennesker generelt strever med livet og med gudsbilder, og hun blir også løftet frem som et forbilde på tro, tillitt og utholdene bønn. Felles for mange av utleggingene, er at den kanaaneiske kvinnens liv og hennes utfordringer ofte forsvinner inn i en slags åndeliggjøring og teologisk verden der sosiale posisjoner tilsynelatende er irrelevante. Det er også interessant å se at i kontekstualiseringen til dagens kontekst, møter vi ofte en nøytral kontekst, noe som er langt fra den norske og globale virkeligheten.

Spørsmålet blir da: hvordan forkynner vi som norske prester i møte med denne teksten? For meg har fra kontekstuell teologi og interseksjonalitet vært gode ressurser. Interseksjonalitet er et viktig verktøy for feministisk og antirasistisk teoretikere og kontekstuell teologi er et av de viktigste bidragene fra teologer i det globale sør de siste 20–30 årene. Felles for dem er at de gjør kompleksiteten til en grunnleggende faktor ved vår eksistens, og tvinger oss hele tiden til å stille «den andres» spørsmål og til å se nye aspekter.

Kampen for å bli hørt

Det er for de fleste en selvfølge å påstå at all teologi er kontekstuell fordi den alltid oppstår i en partikulær kontekst. Men når vi diskuterer hva kontekstuell teologi er, kan det være nyttig å skille mellomlokal teologi, en anerkjennelse av at fortolkninger skjer på ulike steder, og kontekstuell teologi, som går lengre enn denne anerkjennelsen og er bevisstheten rundt hvordan konteksten påvirker teologien. Man kan derfor si at kontekstuell

teologi er å problematisere hvem som har makt til å fortolke og hvilke erfaringer som danner grunnlaget for våre spørsmål og problemstillinger. Og det er ingen tvil om at dagens pretekst pirker borti noe ubehagelig. Hvem er uviktig i dag? Hvem er ubetydelig? Hvem ignoreres? Jeg tror vi trenger den uroen den kanaaneiske kvinnen kommer med i møte med det hellige. Det tvinger oss til å se en gang til og til å stille nye spørsmål. Hvis vi ikke stiller spørsmål ved ekskluderingen av den kanaaneiske kvinnen, godtar vi at det ikke stilles spørsmål ved at mennesker også i dag blir ekskludert på bakgrunn av sitt kjønn, etnisitet eller lignende. For den kanaaneiske kvinnens kamp henger sammen med alle andre menneskers kamp for å bli hørt. Slik som Jesus ble forandret i møte med den kanaaneiske kvinnen, kan også våre perspektiv endres. I møtene med de uviktige, de uten spalteplass eller definisjonsmakt kan vi selv forandres og forvandles. Hvilke møter har forandret deg?

Norsk bibeltolkning blir utfordret på flere måter ved å bruke innsikten fra kontekstuell teologi. Hvilke stemmer er det som blir hørt/ignorert? I tillegg blir vi tvunget til å reflektere over vår egen posisjon og hvordan dette på ulike måter får konsekvenser for våre lesninger. Fordi vi i det globale nord ofte har fortolket våre kontekster som universelle og entydige uten å reflektere rundt dette, har andre måtte stille spørsmål om denne universaliteten og utfordret oss til å reflektere kritisk rundt vår egen kontekst. Det er kanskje på tide vi begynner å gjøre det selv?

Undertrykkelsens sammenhenger

Vi vet ikke en gang navnet hennes. Hun er en outsider, en som er utenfor fellesskapet. Hun er kvinne – en med lav status og posisjon i samtiden, hun blir definert som en hedning, en ikke-troende utenfor den jødiske religion og hun har en syk datter, som blir sett på som uren. Hun er rett og slett en ganske uviktig person for de med makt. Disiplene illustrerer også dette, når de sier: *bli ferdig med henne – hun roper etter oss*, hun er så slitsom! Hennes posisjon som kvinne, som kanaaneer med denne syke datteren gjør henne, som så mange andre mennesker i vår verden, sårbar for overgrep og maktmisbruk. Og det er kanskje dette som utfordrer oss mest. For hvis vi skal ta hennes posisjon

og hennes perspektiv på alvor, må denne fortellingen være noe mer enn en test. Og hun må være noe mer enn en brikke i et spill. Det blir et hån mot henne og alle mennesker som er i hennes posisjon å minimere eller ignorere det som gjør at hun har blitt plassert utenfor maktsenteret og hvem som betyr noe. Hun et menneske som har noe å kjempe for, og som krever sin rett til å bli behandlet som et fullverdig menneske. Ja, hun tar Jesu ord og billedbruk og snur dem på en måte som gjør at Jesus – Gud selv skifter mening!

Interseksjonalitet har de siste årene blitt brukt for å skildre kompliserte maktforhold, og hjelper oss til å se sammenhengen mellom ulike former for undertrykkelse, slik den Sør-afrikanske teologen Sarojini Nadar poengterer; «*The Syrophoenician woman's story invites us to consider the interconnectedness of oppressions – racism is sexism is classism is homophobia. The Syrophoenician woman is oppressed because of her gender, her ethnicity, her religion, and a host of other multiple factors.*» «Intersection» betyr veikryss eller skjæringspunkt, og et slikt perspektiv på bibeltolkning utfordrer oss også på hvordan våre egne privilegerte posisjoner er konstruert, og hvordan de henger sammen med andres marginaliserte posisjoner. Ikke bare har vi et ansvar for å ta slike karakteriseringer som vi finner i denne teksten på alvor, men også å utfordre strukturer som opererer med en teologi som kan dele oss opp i «hunder», «barn» og «herrer».

Tro som ikke kan låses fast

Tilfeldighetene skulle ha det slik at akkurat denne teksten var prekantekst den dagen jeg ble ordinert i 2011– akkurat 50 år etter Ingrid Bjerkås. I forkant fikk jeg møte den sjuende ordinerte kvinnen i vår kirke; Svanaug Lindman. Når journalisten spurte hva vi kan lære av det de første kvinnelige prestene gikk gjennom, svarer hun: – *Ja, vi burde ha lært at tro er noe som ikke kan låses fast. Troen er noe levende som beveger seg og lever videre på en eller annen måte i nye mennesker.*

At tro ikke er noe som kan låses fast gir meg mot til å tro! Og det utfordrer meg på å la andres perspektiv forme min egen tro og mitt eget liv. Den ene leseteksten 2. søndag i faste er Jakobs

kamp med Gud, der Jakob holdt fast og sa: Jeg slipper deg ikke før du velsigner meg! Slik går linjene fra Jakob, den kanaaneiske kvinnen som kaster seg etter Jesus, og alle de som kjemper for å bli hørt - fram til oss her i dag. Og peker på den Gud som selv ble et menneske som oss, og som blir forandret i møte med våre rop, våre tårer og våre bønner slik Hun ble forandret i møte med den kanaaneiske kvinnen.

Salmeforslag

561 – Midt i vår verden, her hvor vi bor

364 – Så kom du da til sist

520 – Gå gjennom byens lange rette gater

3. søndag i fastetiden

12. mars 2023

1 Sam 18,6-14 Saul blir misunnelig på David
Ef 5,1-2.8-11 Ha Gud som forbilde
Luk 11,14-28 Jesus makt over urene ånder

De siste årene har vi opplevd krig i Europa, flere år med pandemi og terror mot skeive i Oslo. Vi lever i en tid med klimakrise, press mot verdens demokratier og vi hører stadig flere avsløringer om overgrep mot barn i Norge. Vi har også hatt flere år med avsløringer av strukturell, seksuell trakassering i mange miljøer og utbredt rasisme. Det skjer hos oss, i våre nabolag, og i våre gater. At det onde finnes, er det ikke tvil om. Men begrepene for å beskrive ondskapen har endret seg med tiden. Vi beskriver det som noe annet enn de gjorde før. Ikke mange moderne mennesker snakker om, og forholder seg til onde ånder som en hverdagsutfordring. Det er likevel ingen grunn til å avfeie hverken dagens evangelietekst, eller de andre tekstene på grunn av begrepsbruk. Samtidig vet vi at ord har mye å si. Språket vårt forteller noe om vår kunnskap, våre tanker og verdier. Ulike ord kommuniserer ulikt. Teologer, forkynnere og prester vet mye om både tolkning, kommunikasjon, tekst og ord. Så hva vil vi kommunisere denne dagen, tredje søndag i fastetiden?

De store linjene i søndagens tekster

Fortellingen om Saul og David inviterer til refleksjon rundt noe som er velkjent i alle menneskers liv: Frykt og misunnelse. Er det noe som fører til mye vondt og vanskelig i menneskers liv, er det kanskje nettopp disse to følelsene. De er helt naturlig å ha, og følelsene våre sier oss ofte noe sant og viktig. Å være redd for

andres suksess og for å miste vår plass, er kanskje dypest sett en frykt for å bli oversett og forlatt? Om vi ikke tar oss selv og andre på alvor, da kan følelser føre til destruktivitet.

Efeserteksten oppfordrer oss sterkt til å avsløre og få frem det som er feil og mørkt. De troende oppfordres til å ha Gud som sitt forbilde: Jesu kjærlighet, som sammenliknes som en velluktende duft, er det vi skal strekke oss etter. Kanskje skal det være en kontrast til det som er råttent? I alle fall oppfordres vi som troende til å leve som lys. Lys det er vi i kraft av Gud. Og følgene av et slikt liv er god frukt. I motsetning til det å leve i mørke, som bare er tomt og øde: Det bærer ikke frukt. Den siste oppfordringen er like vanskelig som den er enkel: Avslør de mørke gjerningene!

Det er ikke tilfeldig at vi får disse rike, flotte og vanskelige tekstene tredje søndag i fastetiden. De foregående søndagene har, skritt for skritt, villet lede oss videre på vandringen mot påsken. Peter Halldorf skriver i boken *Heligt år* at «Vandringen genom fastans öken är en förtätad bild av vår jordiska tillvaro. Förberedelsen för den eviga påsk.» Når vi er kommet til tredje søndag i faste er vi forhåpentligvis klar for å konfrontere mørket, destruksjonen, og dødskreftene. I verden, men kanskje viktigst: I oss selv.

Fastetidens gudstjenester

Fastetidens gudstjenester kan på sitt beste være med på å veilede oss og gi form til denne tiden. Kanskje til å gi oss kraft til å tro at vi ikke kjemper oss frem mot påsken alene. Vi er sammen, som kirke og som troende. Og Gud går sammen med oss. Der Efeserbrevsteksten beskriver Gud som lys og deretter ber oss om å bringe mørke, ondskap og destruksjon frem i lyset, er det det samme som å si: Bring det onde frem for Gud.

Hvordan gjør vi så det? Tja, hver eneste gudstjeneste forsøker jo i liturgien å gi rom for dette. Her kan man dvele ved både Kyrierop og Syndsbejennelse, og grunnen til at dette er ledd i våre gudstjenester.

Ord som ”selvransakelse”, ”daglig omvendelse” og ”forsoning” er antakelig fremmed for mange, og vonde for noen. Like fullt er det, slik jeg ser det, vår oppgave som troende, teologer, akademikere og forkynnere å tørre å utfordre oss selv og hverandre. Særlig i fastetiden. Men ved hjelp av ord som kommuniserer. Og med troen på Guds kjærlighet som trygg grunn. Kanskje kan vi denne søndagen oppfordres til å våge å bringe meditasjon, stille bønn og ettertanke inn i livet? For det er å våge å nærme seg sitt eget mørke, å faste, i konkret forstand. Å avstå fra noe, trene opp egen evne til å vente, velge og dele med andre, kan i neste rekke gjøre at vi tar bedre valg. Vi lever i en kultur som stadig vil ha oss til å nyte, være lykkelige, forbruke og ikke vente med å skaffe oss ting. Mye av det er uskyldig, noe er detaljer, men alt i alt inspireres vi fra for mange kanter til å tenke mest på oss selv, forbruke for mye og leve på måter som ikke er bra, hverken for den enkelte, eller for fellesskapene vi er en del av.

Heldigvis er det også mange gode krefter, og kloke stemmer å følge. Kanskje finnes gode tiltak i menigheten, i bygda, i byen, som kan trekkes frem og heies på denne søndagen? Kanskje er dette dagen for å anbefale bøker til videre lesning, dele ut gode bønner eller fortelle om foredrag på nett det er verd å lytte til? Om ikke annet er periodisk og konkret faste ikke lenger fremmed for alle. Boken *Hva skal vi spise og når?* av Marit Kolby var en bestselger i 2022. Gleden og nytten av å lære seg å utsette noe, velge bort og være disiplinert skal ikke kimses av. Samtidig er kristen faste som forberedelse til påsken uendelig mye større og dypere enn å vente med frokost, avstå fra kjøtt eller leve mer spartansk i en periode. Den konkrete fasten er som en vei inn i noe viktig: Fasten som holdning og som forberedelse til at vi skal inn i livet, lyset og det gudommelige mysteriet som påsken er. Men for å gi plass til lyset må vi rydde i mørket. Å velge handler også om å våge å velge noe bort. Det er ofte smertefullt å snakke sant om livet, å rydde i skapene og feie i krokene. Nettopp derfor er fastetiden en gave.

Dagens tekster understreker et alvor på hvert sitt vis: Det er de store linjene som trekkes opp. Det er ikke bare misunnelsens giftighet, fryktens evne til å forvirre oss og ytre press som fører til dårlige valg. Det er kosmos og kaos, liv og ødemark.

Evangelieteksten forteller oss om en ond ånd som er stum, og at den besatte som helbredes av Jesus begynner å tale. Her tenker jeg at det vil være naturlig å gjøre forsamlingen oppmerksom på det skapelsesteologiske aspektet ved fortellingen. I jødisk-kristen kontekst er det Guds natur å skape, Guds ord er skapende. Og Gud er den eneste som kan skape kosmos i kaos, lys i mørke, liv i tomhet, og ikke mist: Relasjon, forsoning og kjærlighet i ødemarken.

Har man gudstjeneste med dåp kan det være fint å snakke om dåpen og troen som gave, om nytt liv og nye muligheter. Og at troen for mange av oss er en daglig virkelighet, som vi lever i. I vår lutherske kirke har det vært viktig å fortelle om nåden og fellesskapet med Gud som noe vi stadig søker i hverdagen vår.

Tredje søndag i fastetiden handler om kampen *mot* destruksjon og *for* liv. Vi, som skapte, har en tilhørighet og en verdi. Som troende fellesskap kalles vi til stadig å vende tilbake til lyset og løftene. Denne søndagens tekster inviterer oss til å ta livet og destruksjonen på alvor, i våre liv, der vi er. Vi oppfordres til å samle, ikke spre. Til å avsløre mørke, og samtidig våge å tro at vi er barn av lyset.

Forslag til bønner å lese denne dagen:

Av Theresa av Avila:

Herre Kristus, du har ingen annen kropp på jorden enn våre kropper, ingen andre hender enn våre hender. Ingen andre føtter enn våre føtter.

Det er gjennom våre øyne din medfølelse skuer ut over verden. Det er ved hjelp av våre føtter du fortsatt kan vandre rundt å gjøre det gode.

Det er ved hjelp av våre hender du i dag velsigner mennesker.

Velsign våre sjeler og kropper slik at vi kan være til velsignelse for andre. Amen

Av Dietrich Bonhoeffer:

Å, Gud, tidlig om morgenen roper jeg til Deg. Hjelp meg å be og konsentrere mine tanker om Deg; jeg kan ikke gjøre dette alene, for i meg er det mørke, hos Deg er det lys.

Jeg er ensom, men Du forlater meg ikke. Mitt hjerte er svakt, men hos deg er Deg er det håp.

Jeg er urolig, men hos Deg er det fred.

Det finnes bitterhet hos meg, men hos Deg er det tålmodighet.

Jeg forstår ikke Dine veier, men Du kjenner veien for meg.

Gjenopprett meg til frihet, og gjør det mulig for meg å leve nå. At jeg må stå til ansvar for Deg og for mennesker.

Gud, uansett hva denne dagen vil bringe: Må Ditt navn prises.
Amen

Salmeforslag

Til inngang passer det selvfølgelig å minne om at fastetiden er en vandring mot påsken:

117 – Se vi går opp til Jerusalem

Eller man kan begynne i skaperverket, og tilliten til Gud

648 – Han skapte skogen

I forbindelse med dåp er det flott å minne om at livet er et under, eller at vi omfavnes av Gud, midt i alt som er:

591 – Det skjer et under i verden

331 – Du lyser din fred over barnet

I forbindelse med tekstene kan det denne dagen passe å inspirere til ettertanke og eget trosliv. Eller til omsorg for mennesker og skaperverket, kanskje med noen av disse:

456 – Det er godt å være stille

459 – Gud er din styrke

460 – Bortom tid og rom og tanke
643 – Du som veien er og livet
664 – Kom, du Guds kjærleik, kom
666 – Å leva, det er å elska
720 – Alt som lever, alt som trues

Etter prekenen kan det være fint å fokusere på Kristus:

101 – Kristus er verdens lys
99 – Jesus frå Nasaret

Nattverdsalme, kanskje fint å velge en som tydelig sier noe om mørke og lys:

602 – Lat kvar jordisk skapning teia
604 – Jesus, livets sol og glede

Til slutt denne dagen kan det være flott å ta med alvor, og samtidig løfte frem håpet:

520 – Gå gjennom byens lange rette gater
715 – Gud du er rik
724 – Stjernene lyser fremdeles
418 – Jesus, du er den himmelveg

4. søndag i fastetiden

19. mars 2023

1 Mos 22,1-14 Gud setter Abraham på prøve
Hebr 4,14-16 Jesus er prøvet i alt
Joh 11,45-53 Ett menneske dør for folket

Fjerde søndag i fastetida kallast midfaste og har tradisjonelt eit gladare preg etter latinsk lætare – Gled dykk! Av søndagar som kvileskjær i fastetida kallast denne «Rose Sunday» eller «Mothering Sunday», der tenarskapet i si tid fekk besøke sine mødre, ekteskap kunne verte inngått og alterpartiet i kyrkja vart pynta med blomar. Det er som kreftene om håpet strålar gjennom fastetida med forventning om at der framme er vår, oppstode og lyse dagar. Men lyset i teksten denne dagen må framkallast med visdom, for snarare er det avtrykket av mørke tonar som er det etterlatne inntrykk etter tekstene. Eller blomar som enno ligg skjult i knoppens mørke.

Einkvar teolog veit at overskrifter ikkje høyrer til i grunn-teksta, slik teksta om « Gud set Abraham på prøve» kallar på andre overskrifter i forkynninga enn å formidle eit gudsbilde der Gud krev at fedre utfører forferdelege ting med borna sine, for så å få Guds signing og belønning. Her teiknast eit uberekneleg og mørkt gudsbilde, som mange utsett for fryktfull fanatisme kan gjenkjenne. Lydnad og truskar er vakre eigenskapar hjå vår stamfar Abraham, men kristen lesing set fortellinga i eit anna lys. Under bygginga av ei kyrkje på Sunnmøre kom dåverande biskop Odd Bondevik i konflikt med utsmykkinga til Håkon Bleken då han ikkje ville godkjenne eit glasmaleri der Isak får kniven retta mot seg. Dette formildar

ikkje eit kristent gudsbilde, for truskap og lydnad inneber ikkje å ofre menneskjer, hevda biskopen. Etter dialog fekk biletet stå for alle barn som blir traumatisert, trua, skada og utsett og som ei åtvaring mot blid lydnad. Historia er eit varsku og eit åtvaring, og slik er det bra at ho finst. For born opplever foreldre og leiarar som set, religiøs eller anna, lydnad framfor forpliktinga til å vere vardande forelder. Dei kan finne identifikasjon i at Isak snakkar også for dei når han taler sine heilt siste ord til sin far, «sjå, her er elden og veden, men kvar er brennofferlammet?» Slik vert Isaks tausheit mot sin far etterpå eit sterk påminning om at å ofre menneske medfører ein skade som ofte forblir taus og utan ord. Smerta lever likevel på kropp og sjel, og som sår i våre fortellingar og tradisjon. Ein reddande engel som bergar Isak frå autoritetane representert i Gud og faren, er eit vitne om det som kan bløme ut av mørke fortellingar.

Hebrearbreveleksta skildrar Jesus som øvsteprest. Blider i tekstar står i spenninga mellom presterolla i det gamle testamentet knytt til soning og offerframbæring, og erfaringa av korleis Jesus var for menneske. Han bad og viste omsorg for menneska, faktisk med skrik og tårer som det står vidare i avsnittet. Mennesket som undertrykkast av lydnad og lidning, inviterast med frimod til å kunne kome fram for den aller heilagaste: kongsstolen. Frimodet er forankra i at Jesus har kasta lys over gudsbilder som hindrar frimodet til å kome framfor Gud. Miskunn, nåde og hjelp i rett tid er det som ventar saman med denne vissheita om solidaritet i all smerte som Jesus viser. Noko har blomstra i gudsbilda langs vegen. Prøvd i alt, det er som om Jesus allereie har sett seg ned ved Isak. Eller hos Abraham eller alle som lid av eigen eller andres lydnad. Medlidning uttrykker dette å ha prøvd livets lidning, og vi gjenkjenner eit kristent gudsbilde når Gud får kjempe mot vondskap, og ikkje påfører den.

Evangelieteksta skjer i konteksten av Jesus som vekker opp Lazarus frå dei døde. Der er noko som blomstrar i dødens kontekst, og difor kom mange jødar til Maria og ville sjå det Jesus hadde gjort. Bildet av den reddande engelen og det som kan blomstre i dødens kontekst gir gudsbildet ein eksistensiell dimensjon, som er forsterking og vidareutvikling av det vi har lest

i tekstene. Marias nærvær og gjestfriheit, Jesu livforvandlande bøn og ord som kallar Lasarus ut av døden gjev retning for det som skjer med Jesu død og oppstode. Presterolla er også i spel ved Kaifas som talar profetisk om dette som skal skje med Jesus, medan motiva også er å beskytte trua stader frå Romerrikets imperium. Johannes fortolkar dette teologisk som profetisk tale om Guds ønske om å samle alle. Samtida ser også Jesu konfrontasjon med dødskreftene som så kraftfull at responsen var at frå no av vart han ein trussel. Tanken om syndebukken levde i kulturen då, som no, og om nokon fyrst må ofrast er det logisk å skadeavgrense. Fortolkinga slynger seg tilbake til den traumatiserte Isak. Vi les at Jesu tausheit også er påfallande dess nærmare han trer inn mot sin eigen død. I lys av den opnar teksta seg som vitnemål om kva frykt gjer. Isak er livredd, Kaifas er sikkert redd kritikken frå sine egne, og den reelle trusselen av å miste sine kjære bønestader.

Ingen orkar vere redd lenge, difor må frykt utløysast. Men vald, offer og syndebukking er midlertidige tilfredsstillingar. Ei presteleg oppgåve som sjelesørgjar og predikant kan vere å seie nok viktig og eksistensielt om kva frykt gjer med oss. Våre erfaringar av frykt pregar våre liv og fargar våre gudsbilder. Som individ og samfunn trigger frykt det å vert utstøytt, syndebukk, eller eliminert frå fellesskap og relasjon. Ein predikant må vare seg frå forenklingar og angrep på grupper som jødar eller andre som bær djupe spor av frykt gjennom historiske traumer. Kanskje kan vi våge gå djupare inn i kreftene som lever i vår eiga bringe. Der lever frykta for å verte kansellert eller eliminert, som freistar oss til å forenkle og presentere eindimensjonale sanningar utan empati. For vi menneske inntek ypparsteprestens kongsstol og trollar syndebukkar på den digitale øydemarka. Skriket etter at nokon må ta ansvar inneber gjerne ikkje eiga rolle eller deltaking i problemløysinga. Dermed fødes hemn som etterlet oss utilfredse og tomme. Strategiar på fryktmestring kan avle enno meir vald og smerte. Likedan tankar om at vi må ofre oss.

Barmhertigheit, nåde, miskunn og hjelp i rette tid er lys som skin gjennom dagens fortellingar slik at dei ikkje landar i grøfter av aggressive gudsbilder der vi resignerande vandrar med Jesus

mot Golgata. Kristus som løysepengje, som nullar ut vondskapen i kjærleik og medkjensle opnar for ei fortolking som nullar ut dei blodtørstige hemnsjiralane som tradisjonen er bærar av og som vi kjenner att i verda vi lever i. For Jesus er fylt av Andens kraft som har evne til å trekke heile verda til seg, reise opp menneskjer og kalle dei ut av dødens makt.

Born ofrast i krig og menneskehandel. Godheit, fridom og liv vert sett på som trussel for krefter som lever av frykt og kontroll. Vi trekkast klikkande meir mot traume og offer, enn mot det som blomstrar og helast. Frykta låser ned det menneskeleg og guddommeleg som frost. Og under frosten spirar det nye livet med si ibuande forvandlande kraft. Det er naturens vitnemål og truas kraft. Det krevst evangelisk mot å snu tradisjonar, erkjenne sårbarheit og svik. Men sårbarheit og mot er systre til kjærleiken som driv frykta ut 1. Joh 4:18. Kristus er svanger med nytt liv, lik evangeliet er svangert med nye frigjerande gudsbilder. Slik tida er svanger med det som kan fødest, bløme og døy i lyst håp. Kyrkjekunsten målar dette vitnemålet som roser i krossens sentrum. Roser har tornar slik krossen har naglar, og den er vakker blømande i all sin tomleik.

Forfattaren Helga Flatland sa i eit bokbad at når ho har skrivje ferdig ei bok, er fortellingane berre halve. Resten skjer når fortellingane får fortsette i møta med lesaren. Det er svært innsiktsfullt å rette merksemda som prest, fortolkar, lyttar og kropp for evangeliet mot korleis fortellingane får blomstre vidare. Faste er å legge øyret til den frosne jorda av frykt og vald og lytte etter det som blømer av medlidning, nytt liv og glede.

Innerst i hver blomst
 ligger skapelsesordet
 som er mørk kjerne. Der inne stråler
 den første dag: Bli lys!

Stein Mehren

Salmeforslag

115 – Jesus lyft ditt ljose merke

665 – Herre eg inderleg ynskjer

452 – Du som styre straum og vind

897 – Å denne kilde

470 – Kven veit vel om den urett eg leid?

358 – For att du inte

Maria budskapsdag

søndag 26. mars 2023

Jes 7,10–14 Immanuels-tegnet
Gal 4,4–7 Født av en kvinne, barnekåret
Luk 1,26–38 Budskapet til Maria

Maria budskapsdag – en festdag?

Midt i den stille, melankolske og ettertenksomme fastetiden dukker Maria budskapsdag opp med fest og glede. Vi bytter ut den fiolette liturgiske fargen med hvit, de hvite liljene settes i vase på alteret, og her i Danmark synges blant annet Thomas Kingo sin salme fra 1689:

*Livsalligste blandt Evas køn!
Gud så til dig i nåde,
du føde skal Guds egen Søn,
som haver alt at råde,
som strækker ud sin kongestav
fra hav til hav,
til alle slægters både.*

Men har festdagen en bakside? Finnes det problematiske sider ved denne hendelsen? Trengs det nye fortolkninger av Marias bebudelse for å kunne ta historien enda mer på alvor? Hvor vi tar Maria på alvor?

Den perfekte Maria

Maria er én av en lang rekke Mariaer som dukker opp i evangeliene: Maria Magdalena, Maria søsteren til Lasarus og den andre Maria. Det første møtet man har med Maria i de bibelske tekstene er bebudelsen i Lukasevangeliet.

Kingo sin nevnte salme er et godt eksempel på hvordan bildet av Maria har blitt konstruert på bakgrunn av denne fortellingen. Kingo sin prektige tolkning av hvordan Maria blir svanger, gir salmen et særlig andaktspreg og knytter på klassisk vis Maria sammen med den gammeltestamentlige pakten. Guds munn befrukter og Marias øre befruktes. Som en lydig og dydig kvinne aksepterer hun stillferdig budskapet til engelen Gabriel, og blir dermed Guds redskap. Maria er den «andre Eva», mente kirkefedrene Justin Martyr og Ireneus av Lyon. Hun er den som retter opp det gale den første Eva gjorde. I tillegg holder Maria på sin jomfrudom fordi det aldri er en mann involvert, og dermed skitnes hun ikke til, ut fra jødiske retningslinjer.

Under det økumeniske konsilet i Efesos i 431 ble det slått fast at Maria er Gudfødtersken *theotokos*. Hun er den som fødte Jesus og ble Guds mor, hvor Kristus dermed kunne bringe menneskene nye livsmuligheter. I dette ble Maria et fysisk åsted for det guddommelige virket. Hun har også blitt fremstilt som en brud som har vunnet brudgommens, Jesu, hjerte. Hun blir dermed stående som symbol på hva kirken er og skal være.

Ikke noe menneske har dermed vært så nær Gud som henne. I 1854 definerte Pave Pius IX dette til et dogme om at Maria var uten grunnleggende synd. I apokryfiske skrifter og i kunsten gir dette seg utslag i at Maria og Jesusbarnet fremstilles som om de trekkes unna verden eller inn i visjonen. I mangt et ikon fremstilles de på en gullbakgrunn uten noe annet verdslig rundt. Maria er ikke av denne verden og blir uoppnåelig.

Samtidig er Maria bindeleddet mellom menneskene og Gud. Hun er talskvinne og representant for menneskeheten. Avstanden mellom den lidende menneskehet og den lidende Kristus brytes ned av Maria. Det er til henne man kan komme til med sine bønner for å nå Gud. Derfor er Maria ofte fremstilt med et medfølende ansikt og fremtoning i kunsten. Hun er den rene, uskyldige og jomfruelige som både skaper avstand og nærhet på samme tid.

Et nødvendig oppgjør med Maria

Det er ikke mulig ut fra Bibelen å gi en sammenhengende fremstilling av hvem Maria var og hennes liv. Vi får bare bruddstykker. Apokryfiske skrifter, kunst, kirkemøter, teologiske fortolkninger og andre fortolkninger har vært med på å male et utvidet bilde av hvem Maria var og er. Nettopp i dette mener jeg at det har skjedd en skjønnmaling av Marias bebudelse, hvor vi ikke klarer å ta innover oss det sammensatte bildet som faktisk blir gitt i Lukasevangeliet. Et bilde som ikke er perfekt, men som utfordrer oss.

Det som gjør historien om Marias bebudelse helt spesiell og unik er ikke at hun fikk en engel på besøk, men at hun ble gravid ved den hellige ånd. Dette er et stillferdig brudd med hvordan den mannlige sæden bandt generasjon etter generasjon, fra Abraham til Josef, Marias trolovede. Maria ble gravid ved Guds ord, uten å samtykke til det. Den argentinske teologien Marcella Althaus-Reid problematiserer akkurat dette. Hun viser til at mange kvinner i Latin-Amerika er tvunget til å bli gift og gravid når de selv så vidt har forlatt barndommen.

A life that cannot have any choices because it is a woman`s life, and no other reason, is a life which suffers many forms of assassinations.

Når Maria ble gjort gravid utenfor ekteskap ble hun samtidig kastet ut i livsfare. Josef hadde hatt loven på sin side i å skille seg fra henne, og hun kunne fått en dødsdom ved steining. Althaus-Reid tar derfor et kraftig oppgjør med forskjønningen av bebudelsen, og viser til hvordan nettopp den tradisjonelle oppfatningen av jomfru Maria innenfor et patriarkalsk og heteronormativt samfunn, har vært med på å holde kvinner og andre minoriteter nede. Da kvinners stemmerett ble debattert i Argentina, kjempet motstanderne under Jomfru Maria-paroler. Her stilte de blant spørsmålet om hvordan kvinnene kunne beholde sin feminine skjønnhet hvis de fikk stemmerett. På 70-tallet kjempet argentinske kvinner mot det diktatoriske regimet. Straffen prester, biskoper og andre menn i maktposisjoner gav dem var å måtte be til Jomfru Maria.

Mange steder i verden blir mennesker i dag tvunget til å stilltiende ta imot, uten mulighet til å gi sitt samtykke: Som vold i nære relasjoner, fattigdom og forbud mot å ta utdanning. Bildet av en dydig jomfru som ydmykt tar i mot ordre og får sin fattigdom romantisert, kan være med på å opprettholde den urettferdigheten vi har fått et kall til å kjempe imot.

En bebudelsestekst som frigjør?

Den amerikanske teologen Nadia Bolz-Weber forholder seg til Marias rolle i bebudelsen annerledes enn Althaus-Reid. I en av sine adventsprekener peker Bolz-Weber på at Maria tar et aktivt valg ved å stille seg til rådighet for engelens budskap: «La det skje med meg som du har sagt.» Hun trekker også frem at Marias personlige egenskaper ikke blir nevnt, og dermed kan man argumentere for at Maria velges av Gud. Akkurat som Jesus velger å møte de som falt utenfor samfunnet, fremfor de rike og mektige. Bolz-Weber peker på at ved utvelgelsen av Maria snus alt på hodet. De alminnelige blir begunstiget, og de som er begunstiget blir alminnelige. De sosiale normene får nytt innhold, og grenser flyttes på.

Noen dager etter engelens besøk reiser Maria til sin slektning Elisabet som også er gravid. I dette møtet bryter Maria ut i sang, som på latin er kalt for *Magnificat*. Denne lovsangen er en sosial, moralsk og økonomisk frigjøringsang som tar et oppgjør med politisk undertrykkelse og urettferdighet. Denne lovsangen står som en fortsettelse av budskapet til Maria. En sang om frigjøring er ikke det samme som handling, men den peker fremover mot det som kan komme. Marias sang om Guds drømmer for oss.

Marias bebudelse er ikke et eventyr, eller søt poesi. Det er en fortelling om en ung tenåringsjente som opplever å stå midt i, og samtidig ved siden av, en rekke hendelser som har vidtrekkende konsekvenser. En fortelling om livets råhet. Det er en bibelfortelling som vi må ta på alvor, både overfor det som skjer i teksten og hvilke følger en slik tekst kan få for ulike fortolkninger. Og ikke minst, hvordan vi kan forholde oss til den i møte med urett i dagens samfunn.

Salmeforslag

Gud, du er min tilflukt (Melve/Bakkevig)

Nådens tid (Melve/Bakkevig)

123 – Maria gjekk i tornesnar

125 – Guds folk for sin konge skal kveda

Palmesøndag

2. april 2023

2 Mos 12,21–28 Påskelammet
Ef 2,12–18 Kristus forener
Joh 12,12–24 Inntoget og grekerne

«Gledes vemodfylt mitt sinn»

«Her er han som vil løse hver syndebunden trell, øse sin trøst i bange sjel, favne deg med sin kjærlighet, gavne deg med sin blodig sved, bære en tornekrans for deg, være din drott evindeligg, vil gyde for deg sitt hjerteblod, deg spiser vell vil by av nådens dype flod» (Norsk Salmebok 145, v. 4-7). Slik kan nokre sitat frå Kingos salme: «Se, hvor nu Jesus trer», sette tonen for oss på Palmesøndag. To gonger i dette kyrkjeåret møter me forteljinga om Jesu inntog i Jerusalem i evangelietekstene: på 1. søndag i advent og på denne søndagen. På 1. søndag i advent møter me Matteus-versjonen. På palmesøndag har me i år siste del av denne forteljinga frå Johannesevangeliet.

Gjennomgang av Joh 12, 12-24

Sjølve inntogsdelen av kapittelet er raskt fortalt. Me kan dela inntoget inn på følgjande måte: Vers 12-15: Sjølve inntoget, med to GT-sitat: Hosiannaropet frå Salme 118, 25 og frå Sef 3, 15 om Israels konge som er hos deg. Denne kongen skal komma på eit esel, til og med eit lite eit – med omsetjinga av «odarion.» Ridedyret er derfor ikkje noko å skryta av eller vise til. Det andre GT-sitatet er frå Sak 9,9 der folket blir bede om å gi tilsvaret sitt og hylla kongen.

I vers 16 reagerer disiplane først utan å forstå GT-sitata frå vers 12-15. Dette er noko som i ettertid, etter Jesus har vorte herleggjort, blir ei Aha-oppleving, der dei innser korleis det heile heng saman.

I vers 17-19 vender me tilbake til folket og det som skjedde i kap. 11, oppvekkinga av Lasarus. Folkla ville sjå Jesus og høyra om teikna han hadde gjort. Det byrjar med ein sensasjon, så nysgjerrigheit og til slutt undring. Farisearane bekymra seg over suksessen til Jesus: «Hele verdene spring etter han». Var farisearane i ferd med å gi opp?

I vers 20-22 utvidar grekarane perspektivet til heidningane. Diaspora-jødar rettnok, men likevel nysgjerrige på kven Jesus var, tok initiativ til å sjå han, møta han, og til å få vita meir om han. Verbet «sjå» er nær i slekt med å vita, kunna, sjå han, få vita om han, læra han å kjenna.

Vers 23: «Timen har kommet da menneskesønnen skal bli herleggjort» Vel, skal han fara herifrå, heim til faderen, men herleggjerast? Her skulle Guds herlegdom, Guds ære, Guds tyngd og betydning komma fram. Herleggjering viser at Gud har «kavod»: herlegdom, pondus og tyngd.

Vers 24 skjer ved at Jesus fortel at han gir sitt liv, med kveite-kornet som bilete. Jesus blir herleggjort ved å gi sitt liv og døy, samtidig med at han har spiren til nytt liv innan rekkjevidd. Er det nokon herleg her? Teksten byr på store kontrastar og er til dels svært spenningsfylt, særleg på slutten. Mykje å gripa fatt i og mykje det er verd å leva seg inn i.

Dagen i kyrkjeåret

Dagen må ikkje bli ein blåkopi på 1. søndag i advent som nokon synest å praktisera. Ikkje start med «Gjer døra høg». Den høyrer ikkje heime på denne dagen. Byrj heller med salme 146: «Jesus, store sigervinnar». Den set tonen for dagen. Sigersdagen kjem med vemodfylt glede og «gjennom sigersglansen ser mitt auge tornekransen». Fastetida startar oskeonsdag og varer til og påskeaftan. Først då byrjar påska. Dei to siste vekene frå og med

femte søndag i faste, kallar vi for Pasjonstida med Langfredag som «nullpunkt». To intense veker der me skal følgja Jesus til Jerusalem, inn i lidinga og inn i døden. To veker som skal vera stille og ikkje drukne i all ståheien i påskeferien som for mange startar fredag før palmesøndag.

Guds brennande iver

Frå GT kjenner me at Gud blir karakterisert som «El Qana», ein nidkjær, ivrig, utfordrande og pågåande Gud. Som oftast blir dette uttrykket sett i samband med at Gud er streng og straffar misgjerningar i tredje eller fjerde ledd. «Kva gale har me gjort, sidan dette kunne henda?» er eit spørsmål me stadig møte som kommentar til det me oppfattar som Guds straff når livet er utfordrande og krevjande. På spørsmålet om kvifor ein stoggar her og ikkje les vidare om Guds miskunn som breier seg i tusen ledd, er svaret ofte: «Det har eg aldri tenkt på». Forkynnartradisjonen vår har vore så oppteken av å fokusera på skuld og straff, at me nesten har gløymt Guds miskunn og at Gud er god. Dette har dessverre nedfelt seg djupt i folks oppfatning av kva kristen tru er, til stor skade for gudsbiletet og gudsforholdet. Å retta opp dette er ei veritabel utfordring for forkynninga, nærast ei umogleg oppgåve.

Det kan også her vera verd å reflektera litt over ordet pasjon som bakgrunn for denne dagen. Ordet betyr to ting på norsk: Lidenskap og liding. Begge må haldast frå kvarandre, ikkje blir blanda i hop. Og likevel høyrer dei saman. Guds lidenskap, «Guds brennande iver», dreiv Gud til å senda Jesus, gi han over i hendene til fienden, for gjennom det å leggja grunnen for ikkje endå ein gong å mista menneska, men gi dei evig liv. Den same lidenskapen finn me hos Jesus som sette livet til for menneska. Me møter det også hos Paulus i iveren hans for at menneske skal bli frelste, jf. Rom 10, 1. Drivkrafta bak denne lidenskapen er Guds kjærleik og Guds miskunn.

Men denne lidenskapen hadde si kostnad. Det kosta Jesus livet. Derfor er lidinga fortsetjinga på lidenskapen. Det var lidinga Jesus rei inn for å fullføra. Og det skjedde på Korset.

Salmeforslag

145 - Se, hvor nu Jesus trer

146 - Jesus store seiervinner

118 - Timen er kommet

165 - Du Guds lam uskyldig

111 - Du nådens søl og sete

109 - Når meg min synd vil krenke

Skjærtorsdag

6. april 2023

2 Mos 12,1,3–8.11–14 Herren innstifter påskehøytiden
1 Kor 5,6b–8 Vårt påskelam er slaktet
Matt 26,17–30 Det siste måltid

Nattverdens betydning

Det var ikke uten videre motstandsløst å bekjenne tilhørighet til Gud og den kristne kirke i Asker da jeg vokste opp på slutten av 1960-tallet. I kulturen var den rådende eliteoppfatning at religion generelt og kristendommens spesielt tilhørte fortiden. Tilliten til Gud ble svekket hos mange, fordi det ble oppfattet som lite intelligent å forholde seg til en virkelighet utenfor naturvitenskapens innsikter. Mange fant det vanskelig å forholde seg til Gud som rettferdig og kjærlighet i en tid med atomvåpenenes terrorbalanse, massesult i store deler av verden og krig i Vietnam.

For noen av oss som fortsatt fant mening i Gud og kirkens fellesskap ble salmen «Var finns Du nu, Gud du min Herre» av den store svenske salmedikteren og visesangeren Lars Åke Lundberg, en viktig veiviser. Spørsmålet var velkjent for oss: «Var finns du nu, Gud du min Herre ... svara mig Herre, himmelens ljus inntil mig aldri når». Men svaret var tydeligere enn mye av forkynnelsen jeg hørte: «... när som nattverdrödet brytes, Herren själv du tar imot, se! i tro din tvivel bytes, lägg din synd ved Jesu fot», og dermed ble det mulig å bekjenne «Du finns jo Gud, Herre min räddare, himmelens ljus inntil min tvivel når.»

I datidens kirkelige praksis der jeg vokste opp, var nattverden først og fremst en bekjenneshandling for å uttrykke tilhørighet til Gud og kirkens fellesskap. Vi oppfattet oss ikke bedre enn andre, slik jeg har hørt det var i andre deler av kristenheten i Norge, men annerledes. Deltagelsen kunne derfor først finne sted når en forsto hva nattverden innebar.

Lundbergs salme har et helt annet perspektiv. Lengselen etter en synlig erfaring av Guds inngripen og tvilen anerkjennes, men svaret ligger ikke hos den søkende. Svaret ligger i at Gud kommer til menneskene i nattverdens elementer. I nattverden inviterer Gud alle til inkluderende gjestebud der åpenbaringen av Guds tilstedeværelse vises når brødet brytes. Siden da har nattverden for meg vært troens eksistensielle sentrum i gode og krevende dager. For å sitere Ola Tjørhom første setning i hans meget lesverdige bok *Nattverden* fra 2020: «Jesu aldri sviktende nærvær i hans ofte sviktende kirke er nattverdens kjerne.»

Skjærtorsdagens tekster

Teksten fra 2. Mosebok bringer oss tilbake til israelittenes dramatiske frigjøring fra undertrykkelsen og slaveriet i Egypt. Gud hadde sagt til Moses: «Jeg har sett mitt folks nød i Egypt, og har hørt skrikene deres under slavedriverne. Jeg kjenner deres smerte. Jeg har steget ned for å fri dem ut av hendene på egypterne» (2.Mos 3,7-8a). Frigjøringen skjer ved at egypterne ødelegges, mens israelittene får leve ved at blod fra slaktede lam gjøres til identitetsmarkør. Lammene ga alle mat slik at ingen i folket skulle være sultne, blodet frigjorde fra dødsengelens herjinger. Denne fortellingen er starten på frigjøringsprosessen som førte folket gjennom det Røde Hav, ut i ørkenen i 40 år og til slutt bosetting i Kanaan og etableringen av en nasjon og senere en stat.

Vi hørte at Gud bød folket «at denne dagen skal være en minnedag for dere. Dere skal feire den som en høytid for Herren, dere skal feire i slekt etter slekt. Det skal være en evig ordning.» Slik ble det jødiske påskemåltidet et sentrum i den jødiske kultur og tro. Det feires i hjemmene med storfamilien og er et måltid fullt av glede, sorg og påminning om folket og familiens tradisjoner og identitet.

Det er dette måltidet Jesus ber disiplene å gjøre i stand. Slik viser han sin jødiske identitet og innveddhet i jødisk kultur og trospraksis. I rammen av dette jødiske påskemåltidet innstifter så Jesus det vi kaller nattverden. Ved denne plasseringen av nattverden identifiserer Jesus seg med Guds frigjøring av folket fra Egypt. Samtidig endrer han tradisjonen radikalt. På samme måte som da han begynte sitt offentlige virke i synagogen i Nasaret (Luk4), knytter han Guds løfter om frigjøring av mennesker i nød til sin egen person.

Kjernen i innstiftelsesordene er at Jesus knytter sammen elementene brød og vin, skapt av jorda og menneskers hender, med sin egen kropp, kjøtt og blod. På den måten gir han sine etterfølgere et sted der de kan være trygge på å møte ham helt til jordens ende og tidens slutt. Jesu blod i nattverdens vin og brød gjør ham slik Paulus skriver til Jesu etterfølgere i Korint, til det evige påskelam. Brødet sørger for at alle blir mette, blodet frigjør fra ondskapens ødeleggelse. Ved den sansbare og kroppslige foreningen mellom mennesket og Gud i måltidet, skjer mysteriet som gir mennesket frigjøring fra syndens kraft og dødens tvang, og viser at Guds kjærlighet til menneskene er sterkere enn døden.

«Gjør dette til minne om meg», sier Jesus. Det betyr at nattverden minner oss om alt Jesus gjorde. Den anglikanske økumeniske teologen Paul Avis sier det slik i et foredrag han holdt i rammen av Provofellesskapet, den forpliktende avtalen mellom lutherske kirker i Norden og Den anglikanske kirke: «Jesus Kristus er det synlige tegn og personlige kroppsliggjøring av Guds tilstedeværelse og handlinger i verden ... Sakramentene forkynner evangeliet, de viser de gode nyhetene i Jesus Kristus, hans inkarnasjon, tjeneste, lidelse, død, oppstandelse, himmelfart og sendelse av Den hellige Ånd.»

Når Jesus virkelig er tilstede i nattverdens elementer, betyr det at han møter oss i hvert eneste nattverdsmåltid slik han møtte mennesker den gang han levde fullt og helt blant menneskene. Ved sin tilstedeværelse gir han mennesker tillit til at de ikke er alene, men alltid ledsages av Den treenige Gud. Måltidets enkle form understreker alle menneskers likeverdighet, og understreker at Guds festmåltid ikke er avhengig av materiell

velstand og rikdom. Ved å møte oss i elementer formet av natur og menneskers arbeid, anerkjennes alle menneskers ressurser og potensiale. Ved feiringens tilstedeværelse i alle slags kulturer og til alle tider understrekes at Gud er hele menneskehetens Gud. Guds kjærlighet til oss gir kraft og inspirasjon til å utøve nestekjærlighet, ansvar for naturen og hele skaperverket når deltagerne sendes fra kirkerommet ut i verden.

Et likestilt nattverdfellesskap

Jesus gir litt tidligere i Matteusevangeliet en invitasjon: «Kom til meg, alle dere som strever og har tungt å bære, og jeg vil gi dere hvile.» (Matt 11.28) Disiplene forsøkte stadig å hindre mennesker å motta Jesu gaver. Men Jesus overstyrte disiplene og ga barna og deres mødre velsignelse og den blinde synet igjen. I Confessio Augustana artikkel 24 beskrives de reformatoriske menighetenes nattverdpraksis slik, i tråd med Jesu invitasjon: «Sakramentene blir gitt til dem som trenger trøst.»

Det er liten grunn til at vår invitasjon til å møte Jesus her og nå i nattverdens brød og vin skal være mindre raus enn Jesu egen praksis. Det er derfor et stort fremskritt at vi i Den norske kirke nå følger de ortodokse kirkenes praksis og gir barn mulighet til å møte Jesus og delta på lik linje med oss andre i nattverdens fellesskap. Like naturlig er det blitt at mennesker med kognitiv funksjonsnedsettelse nå har full og likestilt deltagelse i nattverden. Det er også helt i tråd med Jesu praksis at invitasjonen i vår liturgi er uten forbehold.

Fellesskapet av mennesker som skapes av Jesus gaver, får i Guds kjærlighet til oss impulsen til å leve som et nestekjærlighetens diakonale fellesskap for rettferdighet, fred og vern om skaperverket i lokalsamfunnet, i nasjonene og i det globale fellesskap.

Jesus ber disiplene gjøre i stand måltidet, men det er bare de tolv som sitter ved bordet i synoptikernes fortelling. Kirken har ofte tolket dette som at de tolv har en særstilling. Siden de alle er menn, har det medført at de kvinnelig disiplene som uten tvil deltok i forberedelsen av måltidet, er blitt usynliggjort, ikke

minst i kirkens ikonografi. Den australske anglikaneren og professor i Det nye testamentet Dorothy Lee har et godt poeng når hun knytter måltidet både til Jesu praksis og til det jødisk påskemåltidet og rydder plass for kvinners tilstedeværelse i måltidet:

Given the practice of Jesus 'ministry, it is hard to imagine that, on the critical occasion of his final meal, the women who faithfully followed him from Galilee would be excluded from the table fellowship....There is no reason for Jesus to have departed from Jewish practice (which included men, women and children, each of whom had a role to play in the ritual) at this point in order to celebrate the feast with only a selected few.

Til slutt: understrekingen av de tolv tilstedeværelse ved måltidet, betraktes som en dyp symbolhandling knyttet til Israels 12 stammer. De tolv disiplene etablerer et nytt, utvalgt Guds folk av dem som deltar i nattverdens gjestebud. Her må vi med kunnskap om kirkens anti-jødiske tradisjon og samtidens økende antisemittisme, ikke kontrastere det nye folket mot det opprinnelige Gudsfolket. Det er ikke tale om en erstatning, men om en utvidelse, og som kristne må vi kunne si tydeliggjøring av Guds løfte om frigjøring til alle mennesker.

Salmeforslag

440 – Kom, kom og hør et gledens ord

159 – Jesu disipler

160 – Herre, hvor skal vi gå hen?

161 – Den største høgtid her på jord

604 – Jesus, livets sol og glede

606 – O Jesus for din alterfot

Langfredag

7. april 2023

Matt 26,30–27,50 Lidelsesberetningen

Jeg tilber den lidende kongen som kjenner min lidelse.
Jeg elsker den sørgende Herren som kjenner min sorg.

Ingen ville fugler gikk til angrep mot Pilatus. Ingen ville rovdyr skadet prester eller skriftlærde. Ingen orm reiste seg for å hugge dem som pisket Jesus. Ved hans død ble ingen fangevoktere brent av ildens flammer. Ingen flodbølge steig opp for å skylle dem bort. Jorden åpnet seg ikke for å svelge dem. Himmelen falt ikke ned for å knuse dem. Universets skaper og opprettholder gav opp sin veldige makt.

Så led han for oss som lider mye.

Han sørger med oss som har mye sorg.

(Fritt oversatt fra *bönboken – tradition och liv.*)

Din død forkytter vi

Rett før påske i fjor kom sønnen min hjem fra skolen. Han virket både irritert og indignert. Ifølge ham hadde lærerne fortalt at vi feirer påske fordi Jesus døde på korset. «*Det gjør vi jo ikke!*», sa han surt. «For *det* er jo ingen ting å feire. Vi feirer påske fordi Jesus stod opp fra de døde, ikke fordi han døde på et kors. Det er jo noe alle mennesker kan gjøre. Det er jo ikke noe spesielt ved det.»

Jeg tror jeg har hatt en ny tilnærming til langfredagens mørke etter hans reaksjon. Jeg har nok ikke tenkt så mye på det før, det faktum at Jesu lidelse og død på korset ikke er en eksepsjonell

hendelse. Det uttrykkes til og med i flere av evangelietekstene, som hos evangelisten Matteus, som forteller at Jesus var en av tre som skulle dø av denne grusomme og fornedrende henrettelsesmetoden. Man kunne til og med oppleve at lik ble hengt opp på kors, en praksis som kan henge sammen med det å skjemme ut et menneske, enten det var levende eller dødt. Korset var ofte plassert nær bakken, slik at det skulle være mulig å spytte på eller slå den korsfestede. Romerrikets henrettelsesplasser, dets *korsplasser*, var dessuten ofte plassert nær inngangen eller porten til byen, hvor den eller de korsfestede skulle være synlige for flest mulig. De som ble dømt til døden ved korsfestelse ble ikke dømt til en uforutsigbar eller ukjent død. Nakne og skadet av tortur eller mishandling skulle de slepe sitt kors gjennom byens gater med en plakat hvor anklagelsen var synlig for alle vitner. Ved henrettelsesplassen ventet en langsom og fornedrende død. Hensikten var skrekk og straff.

For oss og med oss

Jeg tenker på hele Jesu liv som en fortelling om menneskelivets mange korsplasser. Det finner vi for eksempel i Lukasevangeliets fortelling om det vesle barnets fødsel, han som ble lagt i en krybbe «for det var ikke plass til dem i herberget». Eller i Matteusevangeliets fortelling om Jesu barndom, som sier at Herodes vil drepe barnet og at Josef tar med seg familien på flukt til Egypt. Det er som om Jesu liv er en vandring og stadige møter med egne og andres utsatthet. Og kanskje er dette inkarnasjonens uunngåelige konsekvens. Eller hensikt, om vi velger å tolke det slik. Å dele menneskers livsvilkår er også å vandre for mennesker og med mennesker i møtet med alle korsplassene på jorden. Steder hvor for eksempel urett, lidelse, tortur, hat, misbruk eller vold skjer. Plasser for skam og fornedring. Det sted et menneske føler seg fastbundet i avmakt, nød eller hjelpeløshet. Hvor håpet om redning langsomt kveles, og uskyldig blod renner ut og roper mot himmelen. Korsplasser er gudsovergittheten midt i lidelsen. «Min Gud, min Gud. Hvorfor har du forlatt meg?»

Dette er de virkelige stedene, like virkelige og ekte og sanne som Jesu egen lidelse og død. Stedene hvor drømmer og framtidshåp blir knust i grus. Hvor frykt og maktesløshet nagler mennesket

fast i et uoverkommelig og uunngåelig *her og nå*, uten håp om redning eller en hjelpende hånd. Mennesker som står opp om morgenen og tar imot den nye dagen – selv om dagen er et mareritt. Og de utallige fortellinger, lik Matteusevangeliets Golgata, om en skammet kropp som blir foraktet og fornedret. En skammet kropp som blir slått og ødelagt og ønskes drept. Skam, som kan være en dødskraft i seg.

Korsplassens kall

Jesu korsplass er ikke en eksepsjonell hendelse i historien. Den er like vanlig som mange menneskers lidelse og død – som det var og er på hele Guds jord. Likevel er ikke fortellingen om Jesu lidelse og død den samme som vår. Den er en fortelling om Guds plass gjennom Jesus Kristus, den Underfulle og Veldige. Han som lider for oss og med oss og på tross av oss. Han som dør og samtidig gir liv til Guds kjærlighet til hele sin skapelse. For at vi skal vitne om hans nærvær i alt som skjer – i vår egen og andres lidelse og død. Og for at vi også på langfredagen skal høre hans kall til oss – et rop om at vi som kristne skal gjøre korsplassene på jorden så få som overhode mulig.

Salmeforslag

141 Han gikk den tunge veien

137 Stille, stille! Jesus lider

138 Du som låg i natti seine

737 Herre du vandrer forsoningens vei

139 De lånte en krybbe å legge ham i

173 Hill deg, Frelser og forsoner!

Påskennatt / Ottesang

lørdag 8. april / søndag 9. april 2023

1 Mos 1,1–5;1,26–2,2 Gud skaper lyset og menneskene

og 2 Mos 14,1–22 Sivsjø–underet

Rom 6,3–11 Forenet med Kristus i dåpen

Mark 16,1–8 Jesus står opp

Påskennattens gudstjeneste

Påskennatt skjer oppstandelsen i det stille, mens vi er opptatt med lange bibeltekster og mye liturgi. Slik tenker jeg noen ganger at det er. Og det er også det fine med påskennatt. Fra det dunkle og mørke, ender vi alltid opp med påskeropet på kirkebakken: *Kristus er oppstanden! Ja, han er sannelig oppstanden!* Det er dit påskennattsmessa skal. Fram til oppstandelsen. Men fortsatt en litt dunkel oppstandelse som kjenner på frykt og uro. For selv om vi kommer fram til oppstandelsen og roper den frimodig ut, så er det andre tekster og kanskje et annet fokus på påskennatt enn påskedagsgudstjenesten noen timer senere på dagen.

Slik vi har feiret den, er påskennattsmessen liturgisk omfattende. En god kantor er helt avgjørende. Gjerne kor, og mange involverte. Og røkelse. Denne natten taler til alle sansene: Mørke og lys, musikk og tekster - og altså røkelse.

Da jeg skulle skrive denne teksten tok jeg også en kikk i gamle utgaver av Nytt Norsk Kirkeblad. De ligger i pene stabler tilbake til 2012. Det var derfor interessant at påskennatt som egen dag i tekstgjennomgangene først dukket opp i 2016. For dem som har dem tilgjengelig på papir eller på nett, så er det mye bra å hente der om påskennattsmessens historie og om tekstene. Selv har jeg hatt ansvaret for å feire påskennattsmesse i Tromsdalen kirke og

Ishavskatedralen fra 2012 til 2022 sammen med gode kollegaer. Og jeg vet at den feires på lignende måter i mange kirker rundt i landet vårt.

Tekstene

Tekstene fra Det gamle testamente er fra skapelsesberetningen og fra sivunderet. Paulusteksten i Romerbrevet knytter påskenatt til dåpen og oppstandelsen. Så er det da også en lang tradisjon i kirken å feire dåp på påskenatt.

Evangelieteksten er fra Markusevangeliets siste kapittel. I dette kapitlet, og i kapittel 15, hører vi om flere kvinner som er vitner til Jesu korsfestelse, død, gravlegging og oppstandelse. Maria Magdalena, som nevnes tre ganger (15,40, 16,1 og 16,9), Salome, som nevnes to steder (15,40 og 16,1), også er det Maria, mor til sønnen. Det er faktisk litt forvirrende om vi har én, to eller tre Maria'er (15,40, 15,47 og 16,1), det kommer an på hvordan vi leser det.

Tekstene navngir altså disse kvinnene blant flere kvinner som er til stede. Og i vers 16,12 er det også mulig at det dreier seg om to kvinner. Teksten sier ikke noe om hvem disse to disiplene var. Vår tekst er slutten på Markusevangeliet i de eldste håndskrifter. Om vi lar evangeliet slutte slik, ender altså evangeliet med tre redde kvinner, tre redde disipler, ute av stand til å si noe som helst. Men det teksten fortsatt er tydelig på, er at Jesus ikke lenger er i graven. Han er stått opp og er på vei til Galilea. Og der skal han møte sine disipler igjen, slik han hadde lovet dem tidligere.

Teksten vår begynner tidlig om morgenen etter sabbaten. Kanskje rundt kl. seks. Butikkene er åpne, og kvinnene kjøper velluktende oljer for å salve Jesus. I vers 3 setter kvinnene ord på utfordringen de ser for seg: hvordan få hjelp til å rulle bort steinen foran graven. Løsningen kommer i vers 4, steinen er allerede rullet bort. De går inn i graven hugget ut i bergveggen. Der finner de en ung mann kledd i en hvit, lang kjortel. Kanskje er det en engel? Ordet Markus bruker for ung mann er samme ord som brukes i 14,51. Kvinnene er forferdet. Steinen er borte, graven er tom og inne i graven er det noen som vet hvem de leter etter.

Jesus fra Nasaret, han som ble korsfestet, er stått opp. Og kvinnene blir vist stedet der Jesu kropp har ligget. Stedet er tomt. Kvinnene får beskjed om å gå og fortelle til Jesu disipler, og til Peter som nevnes spesielt, at Jesus er i Galilea og der skal disiplene få se han. Slik det var blitt sagt dem tidligere. (14,28)

Vers 8 er altså den opprinnelige slutten på Markusevangeliet. Om evangeliet slutter der får vi ikke vite hvordan det går med kvinnes oppdrag. Forteller de om oppstandelsen til disiplene, eller sier de ingen ting til noen? Det står åpent. Vi får vite at de er redde og at de flykter. Ville Peter eller noen av de andre disiplene komme på, av seg selv, at Jesus hadde lovet å møte dem i Galilea? Eller kom kvinnene til dem når de fikk tenkt seg litt om og fortalte det de hadde sett og hørt? Hadde dette vært en tv-serie, hadde vi helt klart tenkt at det kommer en sesong to!

Preken

Evangeliet påskennatt forteller om oppstandelsen, men er på mange måter også en antiheltfortelling. På den ene siden er dette en fortelling om Jesu oppstandelse som er klar og entydig. Jesus som var død og gravlagt er stått opp og kommer til å møte disiplene igjen. Altså levende. På den andre siden er det en fortelling om Jesu nærmeste som redde, forvirrede og ute av stand til å si noe som helst. En stille oppstandelse i mørket.

Skal det være en preken påskennatt? Mange mener nei. Jeg mener nok ja. Den bør ikke være for lang, men den kan gjerne være et hvileskjær i liturgien. Et sted der andre ord får slippe til. Og der menneskers erfaring kan klinge med. Neddempet i natten. Kanskje er det denne gangen OK å ikke legge bort det mørke og vanskelige for raskt. Spørsmålene fra Markusevangeliet kan gjerne klinge med inn i vår hverdag.

De sa til hverandre: «Hvem skal vi få til å rulle bort steinen fra inngangen til graven?» Kan ikke dette møte våre bekymringer og spørsmål om hvordan vi skal få dette til? Hvem skal hjelpe oss? Det som ligger foran oss, virker uoverkommelig. Steinen er så kjempestor.

Da de kom inn i graven, så de en ung mann sitte på høyre side, kledd i en hvit, lang kjortel, og de ble forferdet. Når vi blir forferdet over alt vi ser og hører om verden rundt oss. Alt det vi ikke forstår.

Da gikk de ut og flyktet bort fra graven, skjelvende og ute av seg. De sa ikke et ord til noen, for de var redde. Mange er på flukt. Mange er helt ute av seg. Noen ganger er vi faktisk stumme av redsel.

Gi rom for å erkjenne mørket som noen ganger blir veldig påtrengende. For den enkelte av oss, og i vårt samfunn og vår verden. Det er inn i dette mørket at lyset fra påskemorgenens oppstandelse allerede trenger seg inn. Og påskeropet på kirkebakken må gjentas også i år, slik at det setter seg i kroppen og gir oss styrke til å møte dagene og nettene som kommer. Annie Ernaux, nobelprisvinner i litteratur 2022, skriver mot slutten av sin bok *Årene* om vår egen litt forvirrende tid: «I mylderet av begreper ble det stadig vanskeligere å finne sin helt egne setning. Den setningen som, når man gjentar den i sitt stille sinn, gjør det lettere å leve.»

I Tromsø er det forresten god hjelp å få av naturen når vi står på kirkebakken rundt klokken ett på natta. For om påsken er sen og himmelen klar, så skimter vi allerede dagen og lyset som kommer med den. Etter messen går vi ofte hver til vårt. Helst skulle vi vært sammen for å spise påskelam og drikke vin med gode venner fram til dagen kommer. Det hadde vært fint, men ofte går vi hjem til noen få timers søvn, før mange av oss møtes igjen til påskedagsgudstjenesten. Og der møter vi nok en gang påskeropet. Kristus er oppstanden! Ja, han er sannelig oppstanden!

Påskennatt setter seg i kroppen. Mørket overvinnes av lyset, men fortsatt er det ikke dag. Påskeropet om Kristi oppstandelse skal høres - og gjentas. Gjentas som en protest når mørket samler seg rundt oss. Og kanskje gjør påskeropet livet litt lettere å leve.

Og kjenner du etter, så dufter jammen albaen av røkelse i flere uker framover!

Salmeforslag

205 – Kornet har sin vila

101 – Kristus er verdens lys

184 – Farao nådde oss like ved stranden

172 – Som den gylne sol frembryter

162 – Såkorn som dør i jorden

189 – Å salige stund uten like

195 – Krist stod opp av døde (synges på kirkebakken)

Påskedag

søndag 9. april 2023

Salme 118,14–24 Dagen som Herren har gjort
1 Kor 15,1–11 Oppstandelsen
Luk 24,1–9 Jesus står opp

Teksten Luk 24,1-9 (12)

Når en leser de fire evangeliens fortellinger om den tomme grav ved siden av hverandre, slås en av hvor mange av detaljene som er forskjellige. Dette blir enda tydeligere når en ser på beretningene om når Jesus viser seg etter oppstandelsen. Bøkene Lukas – Acta, har en rik samling av fortellinger: Den tomme grav (24,1-12), Emmausvandrerne (24,13-35), et møte med alle disiplene (24,44-49), himmelfart (24,50-52) og ny himmelfartshistorie (Acta 1.9-11). Men også flere andre steder er det notiser om Jesus som viser seg (24,34, Acta 1,3).

Lukas bygger sin beretning på Markus, men skiller seg både fra ham og Matteus blant annet i den geografiske konsentrasjonen om Jerusalem. Jesus verken viser seg i Galilea eller gir noen løfter om det, og siste gang han viser seg ber han disiplene vente i byen (24,49). Et annet trekk hos Lukas er kombinasjonen av det merkelige og mystiske og det faktiske. Jesus kan opptre som en medvandrer uten å bli gjenkjent, samtidig som han spiser brød og grilla fisk. En kommentar jeg støtter meg til, påpeker at Jesus stadig henviser til at han har forutsagt sin lidelse og død. Vi finner det i vårt avsnitt: «Husk hva han sa mens han enda var i Galilea» (v 6). «Da husket de hans ord» (v 8). Dessuten framstår det hos Lukas en begynnende kristen bevegelse/samfunn som viser framover mot bok nummer to: Apostlenes gjerninger, hvor dette utfoldes.

Kvinnene

Mest interessant er likevel hvordan kvinnene framstår. Problemet med å ikke tro er ikke kvinnes, men mennenes; «de elleve og de andre». Kvinnene husker hans ord, de vender tilbake for å fortelle uten at det blir sagt dem, de bare gjør det, i motsetning til beretningen hos Markus. To ganger fortelles det at de forteller mennene, siste gang med en interessant tilføyelse, «sammen med de andre kvinnene» forteller de. En kan lure på hva slags fellesskap dette viser til. Men mennene «mente det hele var løst snakk». Dette er en noe forsiktig oversettelse. Her brukes termen *léros*, som kan oversettes med «tøv» eller «sludder», ordet har samme rot som i det engelske «delirious» (latinsk oversettelse: «deliramentum»). En engelsk oversettelse skriver slik: «But these words seemed in their view to be so much nonsense» I kap. 9, 45 beskrives det at disiplene ikke forsto «dette ordet» (*rhéma toutu*) fra Jesus, at han måtte lide. Nå er det «disse ordene» (*rhémata tauta*), fortalt av kvinnene, de ikke forstår. «There is a definite air of male superiority in this response», skriver Johnsen, lakonisk i sin kommentar.

Det er synd denne delen av avsnittet er utelatt i preteksten. Dermed mister vi navnene på kvinnene, samt denne interessante, kritiske og kanskje litt humoristiske passasjen om mennene. Selv ville jeg lest teksten til og med vers 12. Vers 1-12 er også avgjort en enhetlig perikope.

Oppstandelsen må fortolkes

Den tomme grav skaper i seg selv ikke tro, men den må fortolkes og settes i sammenheng. Slik var det for kvinnene, og slik er det for oss. Vi må spørre oss hva oppstandelsen betyr.

Uten tvil er oppstandelsen omdreiningspunktet i kristen tro. Her er 1. Korinterbrevs 15. kapittel, hvor et avsnitt leses påskedag, helt tydelig. Kanskje ser vi reminisenser av en tidlig trosbekjennelse i versene 3b-5. Men interessant nok er kvinnene her usynliggjort, til tross for kvinnes sentrale plass i samtlige beretninger om den tomme grav. Kanskje er det samme tendens som gjør seg gjeldende når vi våre høytidsliturgier pøser på med ekstra mange adromorfe metaforer. For å vise høytidens storhet blir det på

et vis ekstra viktig å legge på bilder som konge og herre. Særlig tydelig blir dette i det såkalte utvidede gloria; «Vi hyller deg for din store herlighet, herre Gud, himmelske konge, allmektige Fader ... du alene er Herre» osv. Etter min mening fjerner pompøsiteten og de mannlige triumf- og herskerbildene oss fra gleden og enkeltheten i beretningene om den tomme grav, først fortalt av kvinner.

Oppstandelsen er senteret i kristendommen. Oppstandelsen handler om aksene liv-død, synd-frelse. Akkurat som ved våre egne møter med døden blir uvesentligheter og småprat skjøvet til siden. Det samme blir mange av debattene vi i vår kirke holder på med om organisering, bispevalg og kirkelige strukturer. Vi er ved kjernen av eksistensen. Spørsmålet er om beretningene om død og oppstandelse har noe si inn i vårt liv eller ikke. Gir fortellingene hjelp til å leve og hjelp til å dø? Kanskje, burde vi, og nå skriver jeg avgjort også til meg selv, i større grad vende oss mot selve kjernen av troa, legge tyngdepunktet der, skrelle vekk mye av det andre og kretse rundt spørsmålet om hva i all verden dette budskapet betyr inn i vår verden og våre liv.

Kategoriene oppheves, språket brister

Ved oppstandelse oppheves kategoriene; liv- død, tid - evighet, begynnelse – slutt, himmel-jord. Selv ordene mister noe av sin betydning. «Død er døden», skriver Grundtvig i vår mektigste påskesalme. Setningen er absurd, men likevel fantastisk i sin motsetning. Når døden er død, er alt annerledes, er alt endret. Flere bilder i samme salme hos Grundtvig er talende. Vi synger om mørket og helvete som gråter. I salmen «Vidunderligst av alt på jord» er samme salmedikter euforisk når han skal beskrive Guds rikes herlighet, slik det er etter oppstandelsens morgen; vi kan le av banesår, «og springe over grave» (NoS 529,5). Det er dristige og grenseoverskridende bilder, særlig siste bilde er unektelig morsomt i det det bryter med all kutyme, og må være enhver kirkeverges mareritt; mennesker som hopper og spretter springende rundt på gravlunder. Og dette synger vi fordi dødens død er så ut over fatteevne gledelig. Tanken er så overskridende at språket nesten brister. «Surprised by joy» er det vakre uttrykket på kristen tro som C.S. Lewis bruker. Det er

tittelen på hans (delvise) selvbiografi fra 1955 fra tidlig barndom til han konverterte til kristendommen. Han har lånt uttrykket fra William Wordsworth som skriver om den overraskende gleden midt i den dypeste sorg. Det er godt sagt: Overrasket av den dype gleden. Jeg tror det er dette oppstandelsen handler om, kristendommens kjerne; en dyp overraskende glede. Enhver påskegudstjeneste må bære noen av denne gleden med seg.

Lyset fra fortiden og framtiden

Ved oppstandelsen kaster lyset sin glans inn i livet, både bakfra – fra Jesus oppstandelse den gang, men også forfra – fra framtiden, fra evigheten. Vi ser riktignok som i et speil, det er både Paulus og Grundtvig klare på (NoS 529,10), men likevel bryter gudskreftene inn i vår tid og våre liv allerede nå. Og her er den kristne trua i slekt med mange andre håp: om at en dag, «den dagen», skal noe nytt komme. Da skal fattigfolk få brød, våpnene smis om og fred vinne fram. Guds rike skal komme som vi ber om i Vår Far, og synger om, som f.eks. i «døden må vike for gudsrikes krefter» (NoS 209). For meg er det vanskelig å tenke på dette og syngesangene om det, uten å tenke på en samfunnsmessig omkalfatring som Maria synger om i sin lovsang over barnet som skal fødes (Luk 1,46-55), og som Jesus proklamerer i sin første tale; et godt budskap for fattige, at undertrykte skal settes fri og et nådens år komme (Luk 4,18f). Er det ikke noe av det samme vi hører når vi synger at «det skal bli like fint å jobbe som å danse» (Klaus Hagerup i «Ellinors vise»), eller at «Den dagen, den dagen skal Jerusalem bli fri» (Ragnar Olsen i «Den dagen») og mange andre viser og kampsanger? For meg er sammenhengen mellom 1. påskedag og 1. mai svært tydelig. Håpet om frihet og legedom for den fattige og undertrykte, og kampen mot utplyndring av naturen, er en dyp felles tone, og er i Bibelen helt fundamental. I mitt oppstandelseshåp, er nok dette, i alle fall i denne fasen av livet, en sterkere streng enn tanken om en individuell oppstandelse. Og interessant nok virker det som om det kollektive er vel så betont som det individuelle i Bibelen. Selv Vår Far retter seg fra et kollektivt vi. I de to tekstene jeg har nevnt ovenfor, fra samme forfatter som preteksten, Lukas, er perspektivet klart kollektivt.

Likevel går Bibelens budskap enda lengre enn de vakreste bevegelser som bygger på solidaritet og rettferdighet. I den kristne troa er som nevnt selv døden død, ikke bare som bilde eller symbol; dødskreftene, grådighet, urett, men som fenomen, som det vi alle opplever, selve døden. Det Munch så virkningsfullt maler om, det likbleke, skremmende, tomme rommet døden er. Også den tror vi er død. Og her går troa lengre enn alt samfunnsmessig og politisk håp. «Av jorden skal du igjen oppstå», sier vi ved graven. Og vi tror det vel, men kanskje aller mest håper vi. Igjen må vi nok ty til bilder. Både Bibelen (1. Kor 15) og salmene (f.eks. NoS 205) bruker bilder om kornet eller frøet som legges i jorden om høsten, og planten som ufattelig nok på våren spirer etter den lange vinteren. Her i Tromsø, av og til opp av snøen. Det er ufattelig, likevel skjer det. Og vi kan tro at lyset fra oppstandelsen og framtida kan skape noe like ufattelig som både rommer våre kropp, uretten i samfunn, naturen og livet selv; at døden dypest sett er død i sin totalitet.

Salmeforslag

- 196 – Påskemorgen slukker sorgen
- 190 – Som den gyldne sol frembryter
- 209 – Døden må vike for Gudsrikes krefter
- 205 – Kornet har sin vila
- 207 – Livet vant, dets navn er Jesus
- 529 – Vidunderligste av alt på jord

2. påskedag

mandag 10. april 2023

Jona 2,1–11 Herren berger Jona fra dypet

Apg 13,32–35 Jeg vil oppfylle løftene

Luk 24,13–35 Emmaus-vandrerne

Gudstjeneste annen påskedag?

Rammen for gudstjenesten er påskeuken, og utgangen av den. Selv er jeg vant til å ha gudstjeneste annen påskedag, men i en god del kirker rundt i landet faller annedagen i høytidene bort, bl.a. av ressursgrunner enkelte steder. Hva slags type kirke man er i, vil være med å sette rammer for prekenen. Er man i en kirke hvor det har vært flere påsegudstjenester, inklusive gudstjeneste første påskedag, vil annen påskedag være en god anledning til å utdype gledesbudskapet fra første påskedag, og gi nye perspektiver og andre innfallsvinkler. Er man derimot i en kirke der det bare feires én eller få gudstjenester i påsken, og ikke første påskedag, vil det kanskje være naturlig å legge tyngdepunktet på første påskedags budskap også annen påskedag. Det er forskjellige hensyn som må tas og vurderinger som må gjøres i vårt geografisk mangslungne kirkelandskap.

Kirkeåret og påsken som helhet som ramme

Innenfor kirkeåret må annen påskedag ses på bakgrunn av påskebudskapet som helhet. Dagen danner en overgang: Den er en avslutning på det dramaet som strekker seg fra palmesøndag over skjærtorsdag og langfredag til påskedagen, og den viser en vei frem mot pinse og treenighetstiden, der Jesus ikke lenger er til stede som et levende, fysisk menneske, men mer som et åndelig

nærvær. Dagen gir dermed god anledning til undring over det som ble forkynt første påskedag, og til utdypning og levendegjøring av påskeevangeliet.

Lesetekstene

Den som skal preke denne dagen, må vurdere i hvilken grad de andre tekstene for dagen skal trekkes inn. Teksten fra Det gamle testamente om Jona i hvalfiskens buk understøtter budskapet om et menneske «på dypet» som vender seg til Gud, og som får kjenne Guds hjelp og tilstedeværelse. Og teksten fra Apostlenes gjerninger er en tale der Paulus gjør det som Emmaus-vandrerne opplevde hos Jesus: Han «åpner skriftene» (Lukas 24,31).

Dagens bønn

Annen påskedag gir altså mulighet for fordypning i budskapet fra første påskedag om den oppstandne. Grunnstemningen for dagen er kanskje noe mer nedtonet og tankefull enn den jublende gleden som møter oss første påskedag, ikke minst i salmene. En innfallsvinkel til dagen kan være «dagens bønn» til annen påskedag i gudstjenesteboken, selv om «dagens bønn» ikke lenger brukes alle steder etter at vi fikk faste samlingsbønner:

Oppstandne Frelser, Jesus Kristus,
 du viste deg for mennesker som var blindet av sorg.
 Vi ber deg:
 Kall oss ved navn, bryt brødet og skjenk vinen,
 så vi kan gjenkjenne deg
 og juble over at du lever og er midt iblant oss,
 du som med din Far og Den hellige ånd lever og råder,
 én sann Gud fra evighet til evighet. Amen.

Første og annen påskedag: overraskelse og et møte

Første påskedag står i den totale overraskelsens og etterhvert jubelens tegn. Annen påskedag er det undring og forvirring som råder: «Noen kvinner» har sagt om Jesus at «han lever» (Luk 24,22-23), og «noen av våre» har bekreftet at det var slik kvinnene hadde sagt (v. 24). Lukas understreker her at det var kvinnene som var de første som fortalte budskapet om den

oppstandne Jesus. Jesus er borte, de kunne ikke finne ham i graven. Selv om det står at Jesus slo følge med dem, klarer ikke de to disiplene som er på vei til Emmaus å gjenkjenne ham.

Det er ikke så godt å si akkurat hvorfor disiplene ikke drar kjensel på Jesus med en gang. Likevel ber de denne fremmede om å bli hos dem (v.29), og da de bryter brødet, kjenner de ham igjen. Jesus holder måltid med dem. Slik viser han på menneskelig vis at han ønsker å høre sammen med disiplene, og med oss mennesker, også etter at han er blitt reist opp fra de døde.

Påskebudskapet og livet vårt i dag

Dette gir en fin anledning annen påskedag til å utdype budskapet fra førstedagen. Når den første totale overraskelsen har stilnet – hva er det så som gir oss grunn til å tro at Jesus lever og er til stede i menneskers og verdens liv? Et mulig svar på bakgrunn av teksten hos Lukas må være måltidsfellesskapet, som peker mot nattverdsfeiringen: Jesus er til stedet når brødet brytes og vinen drikkes.

Men ellers må denne dagen og denne teksten være et godt grunnlag for å reflektere over hvordan mennesker gjennom to tusen år har kunnet kjenne og erfare Jesu nærvær, eller et guddommelig og åndelig nærvær i sitt liv. Menneskers religiøse erfaringer er uhyre mangfoldige. En klar oppfatning og følelse av at Jesus, eller Gud, er til stede, vil for mange blandes med tvil om hvorvidt det heller bare dreier seg om illusjoner og innbilning.

For predikanten denne dagen vil Emmaus-fortellingen kunne tjene som en innfallsvinkel til å reflektere over hva det vil si å erfare et åndelig nærvær, eller at Jesus lever, gjerne med konkrete eksempler fra historien, fra litteraturen og kunsten, eller fra levd liv hos en selv eller andre. Slike eksempler viser at mennesker opp gjennom historien har erfart Kristi tilstedeværelse både som en indre varme (brennende hjerter, se Luk 24,32), og gjennom enkle og konkrete eksempler på nestekjærlighet i hverdagen. Et eksempel fra litteraturen er Lev Tolstojs kjente fortelling om «den gamle skomakeren.»

Det er noe stillferdig og undrende over Emmaus-fortellingen, og noe menneskelig. Det ufattelige var blitt fortalt, det som tanken ikke kunne romme, nemlig at et dødt menneske på underfullt vis var vakt til live igjen. Det var skjedd noe med Jesus, han var blitt «forklaret», han var ikke lenger i døden. Likevel er det som et menneske i kroppslig skikkelse at han viser seg for de to Emmaus-vandrerne, slik at de etterhvert kjenner ham igjen.

Nettopp det at Jesus kommer i menneskelig skikkelse, hjelper dem til å kjenne ham igjen. Og det kan åpne for tanken om at når Gud trer inn i menneskers liv, er det ikke nødvendigvis med klare, blendende eller opplagte tegn, men som et nærvær det går an å leve i, et nærvær som rommer undring og tvil og forskjellige typer menneskelige erfaringer. Én slik menneskelig erfaring er den det pekes på i «dagens bønn»: mennesker blindet av sorg.

Emmaus-fortellingen kan ses på som et løfte fra Jesus om å gå ved menneskers side i glede, sorg og savn, og ikke minst hos alle som strever med tunge tanker. Og det er en fortelling som peker mot gudstjenestefellesskapet og nattverdsfeiringen som et sted der det går an å merke og erfare tro, håp og kjærlighet for mennesker i dag.

Salmeforslag

203 – De trodde at Jesus var borte

199 – Å salige stund

208 – Det var i soloppgangen

205 – Kornet har sin vila

209 – Døden må vike for gudsríkets krefter

214 – Han sto opp før dagen demret

207 – Livet vant, dets navn er Jesus

Bokmeldinger

Evangeliet på stedet

Steinar Leirvik. *Ettertanker – pusterom for tro, håp og kjærlighet.*

Trondheim: Steinar Leirvik forlag, 2022

Det var en gang at prekensamlinger var blant de mest solgte bøkene i Norge. Deres plass på hylla var en del av husets åndelige møblement, og vitnet om lesekyndighet, lærdom, tro og dannelse. Sammen med Bibelen og salmeboka ble prekensamlingene brukt til personlig oppbyggelse og i husandakter. Slik er det - mildt sagt - ikke lenger. Men prekenens mål og hensikt er fremdeles å tale evangeliet inn i sin tid, å bringe troens perspektiver inn i hverdagens små og store hendelser og å la evangeliet møte det konkrete stedet. Men dagens bokflora er overveldende og prekensamlingen usynlig som sjanger. Desto mer gledelig er det, hver gang det publiseres bøker som fornyer denne tradisjonsrike og en gang så viktige sjangeren.

I en tid hvor forlagene altså har andre prioriteringer, har sogneprest i Byåsen menighet i Trondheim, Steinar Leirvik, tatt skjeen i egne hender og publisert *Ettertanker* på eget forlag. Risikoen med å publisere bøker uten forlagenes verktøy for korrektur, layout, språkføring og markedsføring, er åpenbar. Men Leirvik viser med denne boken at det er mulig å skape et profesjonelt resultat likevel, som er både et estetisk innbydende og som har gode innholdsmessige kvaliteter. Markedsføringen av boka har skjedd over flere plattformer og synes også å ha fungert godt. I et intervju med Adresseavisen 13. september sier Leirvik at intensjonen med boka er å formidle «tro på trøndersk», og det bærer boken preg av. Etter et forord av biskop emeritus i Nidaros,

Tor Singsås, bringer Leirviks tekster en rekke glimt av møtet mellom evangeliet og det livet han selv har levd og liv han har fått møte gjennom nesten 30 års prestetjeneste i Trondheim. Tekstene er korte, enkle og livsnære, de byr på konkrete erfaringer og skrevet på en så tilgjengelig måte at de vil skape gjenkjennelse hos de aller fleste, uavhengig av leserens kirkelige bakgrunn eller utdanning. At boken ikke fremstår som det jeg assosierer med «prekensamling» er ment som et kompliment – selv om boken teknisk sett er en prekensamling. Hver eneste tekst bringer taktile erfaringer i dialog med det bibelske stoffet, og i den grad Leirvik er forkynnende så er han ikke «preachy». Forfatteren holder seg unna den autoritative formidlingsrollen, men inntar istedenfor elevens og betrakterens rolle og stiller seg på sett og vis ofte sammen med leseren. Forfatterstemmen er nysgjerrig på livet og lærer gjennom av egne og andres livserfaringer. Samtidig er han også prest og trekker veksler på bibelske ressurser for å reflektere over disse erfaringene. *Ettertankene* skjer likevel med en troverdig ydmykhet og på en enkel og utforskende måte, og bokens tittel passer i så måte godt. Vi møter en predikant som ikke har alle svarene, og som ikke er opptatt av å gjøre forskjell på folk, men som er opptatt av å se og skape tro i det hverdagslige.

Ofte er det de konkrete situasjonene som gir størst gjenkjennelse, som de enkle betraktningene om det å være ung og ha sommerjobb og kjæreste (s. 136), og om grillpølser som fortæres med «kald kjerne og kullsvidd ytre» (s. 100). Vi leser om gamle fru Thingstad, en nabo som delte «RBK-presten» Leirviks fotballinteresse, og som lærte ham om takknemlighet (s.142-143). Vi møter den lille gutten på barnehjem som lærte prestestudenten å be aftenbønn (s.122-123), og vi leser om barnetroen til Rosenborg-trener Nils Arne Eggen (s. 152).

Min homiletikk-lærer og senere kollega på Det praktisk-teologiske seminar, Rolv Nøtvig Jakobsen, lærte meg at en god preken skulle være som et brev: Adressert, datert og signert. *Ettertanker* er en bok som er *adressert* til menneskene i Trondheim som Leirvik har møtt gjennom en lang prestetjeneste. Samtidig er den skrevet så konkret og tilgjengelig, at de fleste som plukker den opp og leser den, vil oppleve at den også er adressert til dem.

Den er heller ikke bare adressert til kirkegjengere. *Ettertanker* en bok som er datert til vår egen samtid når det gjelder referanser, personer, situasjoner og allmenn «livsfølelse», en bok som skaper ressonans i vår tid. Den er også en bok som er *signert* gjennom en ærlig forfatterstemme som er til stede ikke bare som prest, men som et autentisk menneske som er i kontakt med andres og egne livserfaringer. Den kommer fra et sted.

Nytt norsk kirkeblad utgav i 2021 en prekensamling med et bredt spekter prekenes fra de generasjonene TF-prester som studerte under Inge Lønning og Jakob Jervell (NNK 5/2021). Disse prekenene var fra hele Norges land, og var særpreget av en gjennomgående intensjon om å kommunisere evangeliet til mennesker i dag. De var *Taler i tiden*, som ble tittelen på denne utgaven. *Ettertanker* bærer også preg av å være «taler i tiden» men Leirvik vil dessuten formidle «tro på trøndersk» - dette er «taler på stedet». Det klarer han, og samtidig er det vel nettopp ofte i det mest partikulære at man også møter det universelle. Betragtningene er tilgjengelige for mange i sin enkelhet, de kan leses i sammenheng eller hver for seg. Sjangermessig er Leirviks *Ettertanker* milevis fra de gamle prekensamlingene som prydet bokhyllene i de tusen hjem i gamledager, men deres tid er også for lengst over. Samtidig er prekenens mandat det samme i dag. *Ettertanker* er samling refleksjoner over allmenne livserfaringer skrevet i dialog med de bibelske tekstene på en jordnær og folkelig måte, som bidrar til å fornye en tradisjonsrik sjanger for dagens mennesker.

Religionskritikk som humanistisk og teologisk ansvar

Oddbjørn Leirvik. *Religionskritikk på norsk.
Kjempande humanisme.*

Oslo: Pax forlag, 2022

Professor Oddbjørn Leirvik ved Universitetet i Oslo er nasjonalt og internasjonalt kjent for sin forskning på religionsdialog, og utgav *Religionsdialog på norsk* allerede i 1996. Hans produksjon har særlig fokusert på møtet mellom kristendom og islam, og har dessuten vært sentral i oppbygningen av Det teologiske fakultets kurstilbud for religiøse ledere. På sett og vis kan *Religionskritikk på norsk* sees på som en oppfølger til *Religionsdialog på norsk*, og bygger på innsiktene fra en lang karriere i religionsdialogfeltet. Samtidig kan hans seneste bidrag om religionskritikk anses som en ny retning i en godt etablert akademisk karriere, hvor vekten skifter fra et konstruktivt arbeid med religion og religionsmøter, til et uttalt kritisk arbeid med det samme feltet, fra et uttalt teologisk og humanistisk ståsted – en «kjempende humanisme».

Bokas sikte er flerfoldig. Oddbjørn Leirvik gir en rekke konkrete eksempler på hvordan religionskritikk i dag utspiller seg på ulike arenaer, som skole, academia, kirke og medier. Dels gir han en systematisk fremstilling av tre typer religionskritikk som de ulike eksemplene kan deles inn i, nemlig den intellektuelle, moralske og eksistensielle typen religionskritikk. Denne situasjonsbeskrivelsen og -analysen er tema for første kapittel. Leirvik gir også et historisk overblikk over religionskritikkens utvikling i

Norge, fra diskusjoner som hovedsakelig var orientert mot kirke og kristendom etter det moderne gjennombruddet (kap. 2), til å bli gradvis mer orientert mot islam i dagens samfunn. Også her redegjør han for en rekke eksempler og systematiserer de ulike formene for religionskritikk. Leirvik differensierer bl.a. mellom høyrepopulistisk kritikk av islam, sekulær humanetisk islamkritikk, reformorientert muslimsk kritikk og sekulær-muslimsk kritikk av islam (kap. 3). Til slutt i denne delen følger også et kapittel om jødisk religionskritikk, før han går over til bokens andre hoveddel.

Fra og med kapittel 5 skifter Leirvik fokus fra mer deskriptive, historiske og systematiserende redegjørelser for religionskritikk i Norge, til drøftinger av religionskritikkens nødvendighet og betydning. Det er først og fremst her vi møter Leirviks egne religionskritiske og normative anliggender. Leirvik etablerer sin egen religionskritiske posisjon i form av den «kjempende humanismen» ved å gjøre konstruktiv bruk av ressurser fra alle de tre monoteistiske religionene. Dermed viser han hvordan religionskritikk ikke nødvendigvis handler om sekulære utenfra-perspektiver på religion, men i høyeste grad også handler om en lang tradisjon for intern, teologisk kritikk i de monoteistiske religionene.

Det er mot slutten av kapittel 5 han beskriver kjempende humanisme som kritisk posisjon, og han argumenterer for at den bygger på to kjennetegn: a) Forsvaret for det sårbare individet og b) forsvaret for opplysningsprosjektet. Bak disse to enkle overskriftene ligger også vektleggingen av fri tenkning og retten til akademisk utforskning og kritikk av religion, av ytringsfrihet, trosfrihet, ja av menneskers likeverd, menneskerettigheter og humanisme. Leirviks kjempende humanisme har sine kilder på tvers av tro og livssyn, og etableres som en nødvendig kritisk instans til all religion som blir autoritær og undertrykkende. Det er en posisjon som finner sin normative forankring i kristne og islamske så vel som humanetiske kilder. Fra denne posisjonen drøfter han tre eksempler på religionskritikk i kap. 6: kritikken av gudsbildet i fortellingen av abrahamsofferet, en fortelling (og problematikk) som finnes i de hellige skriftene

til både islam, kristendom og jødedom. Dernest går han inn i helvetesdiskusjonen som blusset opp etter Hallesbys famøse «helvetestale» i 1953, og trekker linjer til diskusjonen om islamske helvetesforestillinger. Til slutt drøfter han kritikken av religiøse begrunnelser for hellig krig slik de finnes i jødisk tradisjon og muslimsk lovgivning, og påpeker enkelte paralleller i kristen tradisjon. Etter et kort syvende kapittel om religionskritikk som middel for humanisering av religionen, understreker han religionskritikkens ansvar for den sårbare naturen i bokens åttende, korteste og avsluttende kapittel.

Leirviks bok er en kunnskapsrik, velskrevet og ikke minst balansert fremstilling av religionskritikk som felt og som nødvendig prosjekt i norsk sammenheng. Den går inn i et felt som fremstår polarisert, hvor mange synes å ha berøringsangst med religion (og unngår religionskritikk), mens andre enten opplever ensidige i sin religionskritikk eller synes å avfeie «religion» i sin alminnelighet. I dette feltet viser Leirvik på en veldig balansert måte hvordan religionskritikk er viktig og nødvendig for de religiøse fellesskapene så vel som for storsamfunnet, hvordan kritikken er forankret i de ulike religiøse tradisjonenes egen tenkning så vel som i ikke-religiøse posisjoner, og han gjør det med inngående kunnskap i både kristen, islamsk og jødisk tanketradisjon. Her viser Leirvik seg som teolog som behersker kombinasjonen av utenfra- og innenfra-perspektiver på religion, så vel som kombinasjonen mellom konstruktiv og kritisk tenkning om religion. Samtidig er han kontinuerlig tett på samfunnsaktuelle problemstillinger, og er i liten grad opptatt av den akademiske teologiens eget univers.

I norsk sammenheng føyer denne boken seg inn i en rekke av nye publikasjoner om moderne religion. Bare i 2021 kom Sturla Stålsetts *Det livssyns åpne samfunn*, Gunnar Skirbekks *Religion i moderne samfunn* og Knut Lundbys *Religion i medienes grep* (for øvrig omtalt i NNK 1/22). Leirvik er den eneste av disse som selv posisjonerer seg i det religiøse landskapet som teolog og ordinert prest i Den norske kirke. Mulig det gjør Leirvik mer lagelig stilt for hogg for å være «ikke-objektiv», men samtidig: at forståelse er situert, kommer fra et sted og er «ladet», er en

grunnleggende hermeneutisk innsikt i alle former for humanistisk og kvalitativ forskning. Forfatterens posisjonering av seg selv handler om akademisk etterrettelighet og understøtter samtidig et viktig poeng i prosjektet: religionskritikk er et *teologisk* anliggende som er viktig for religionen selv så vel som for samfunnet rundt. Stålsetts *Det livssynsåpne samfunn* har en religionspolitikk tilnærming som fokuserer mest på religion i generisk forstand, og den vektlegger religionenes konstruktive betydning for samfunnslivet. Leirviks mer teologiske tilnærming supplerer Stålsetts bok med en mer teologisk orientert og balansert fremstilling av religionenes problematiske sider, men også at religionenes egne teologiske ressurser i dette arbeidet kan gjøre felles front for en «kjempende humanisme» sammen med sekulære og humanetiske former for religionskritikk. Leirvik bringer også inn en tydeligere differensiering mellom religionenes egenart, deres utfordringer og deres ressurser. Leirviks bok ligger tettere på Gunnar Skirbekks bidrag, både i sitt fokus på de tre monoteistiske religionene, på forskjellene mellom dem, og på viktigheten av kritisk tenkning og akademisk teologi i møte med religion i dagens samfunn. Samtidig bidrar Leirviks kompetanse som teolog og professor i interreligiøse studier til at fremstillingen av religionenes ressurser og utfordringer blir mer inngående, balansert og nyansert presentert enn i Skirbekks samfunnsfilosofiske tilnærming til feltet. Lundbys *Religion i medienes grep* er først og fremst en viktig ressurs i Leirviks arbeid, som arbeider med et annet om enn tett forbundet felt. Ikke minst bidrar Lundby til å kartlegge hvordan mediene bidrar til å banalisere og polarisere den allmenne oppfatningen av religion i nyere tid. Dette er i seg selv tema for enda en bok om religion i det norske samfunnet som lanseres av Universitetsforlaget i februar: Øystein Brekkes *Religionshermeneutikk. Forståing i ei polarisert tid*. Men praksisfeltets polariserte oppfatninger av religion, som Lundby bidrar til å analysere opphavet til, er også en sentral grunn til viktigheten av Leirviks prosjekt utover academia: viktigheten av akademisk og teologisk forankret religionskritikk, som evner å formidle kunnskap om religionenes egne, rike tanketradisjoner, og å forholde seg til disse i det kritiske og konstruktive arbeidet med dem.

Debatt

Helvetesstriden – ein kulturstrid

Det er ikkje så mange augnevitne igjen. Helvetesstriden på femti-talet er det ikkje så mange som hugsar lenger. Men eg er ein av dei. Eg har høyrte Ole Hallesby preike. Eg kan vel knapt seia at eg var venn med Kristian Schjelderup, men kan vel kalla meg ein kjend av han.

Hallesby og Schjelderup

Ole Hallesby hugsar eg som ein streng og alvorleg mann. Sjølv om han var professor i systematisk teologi, lèt han seg ikkje prestevia. Det var lekpredikant han skulle vera. Han snakka tydeleg, hadde ein kald og klar, men upersonleg stemme. Det var lite varme og lita innleving. Han var logisk i forkynninga si.

Kristian Schjelderup var ein vakker mann. Han var blid og elskeleg. Med sin inderlege sørlandsdialekt var han svært sjarmerande. Han hadde eit inkluderande og vinnande vesen. Eg høyrde han mykje, særleg når han preika på radioen. Ikkje minst foredraget «Kampen om eit livssyn», hadde avgjerande verknad på den åndelege bevisstgjeringa og utviklinga mi. Også i retning av å studera på TF og seinare bli prest. Sjølv tileigna eg meg etter kvart ein meir konservativ teologi, men i dei seinare åra har mine «ungdomsideal» komme tilbake i sterkare grad.

Hope og Hallesby «gav» Schjelderup «bispestaven»

Både Hallesby og Schjelderup hadde ein liberal-teologisk fortid. Hallesby kom raskast ut av det. Schjelderup brukte fleire tiår. Først i starten av siste krig fekk han eit slags gjennombrøt, der han fekk eit positivt forhold til kyrkja si tru på ein slik måte at det ville vera naturleg å bli prest. Men før det kom krigen. Då sat dei

på Grini saman. Dit kom også Ludvig Hope frå Kinamisjonen. Dei tre kom godt ut av å ha kvarandre der. Det blir sagt at Hallesby og Hope «gav» Schjelderup «bispestaven» der. Dette var sikkert medverkande til at Schjelderup med god kyrkjeleg margin vart biskop i Hamar i 1947.

Helvetestalen

Etter krigen trudde ein at kyrkjestriden var over. Men han var nok heller sett på vent. Den blomstra opp igjen i full styrke etter Hallesbys tale i januar 1953. Den sende sjokkbølger over landet, sjølv om det sikkert var «barnemat» samanlikna med mykje av det som vart sagt på mangt eit bedehus. Omtalen hans av dei uomvende var så krass at det skremde vettet av mange. Bodskapen vart opplevd som hard, kald og umenneskeleg. Mange vart skeptiske. Nokon forkasta kristentrua òg. I så måte må denne forkynnartradisjonen ta medansvar for delar av avkristninga av Noreg. Det var ikkje lett å ta til motmæle utan å bli mistenkeleggjort. Kristian Schjelderup våga det. Det fekk han svi for.

Teologisk strid

Sjølvsagt var det ein teologisk strid, men ikkje primært om sjølve fortapinga og helvete som fenomen. Schjelderup var så langt eg kan hugsa, ikkje tilhengjar av apokatastasis-læra, at absolutt alle skulle kunna bli frelst. Han avviste ikkje «fortabelsens mulighet», og kunne tala om det. Det var meir uttrykksmåten og biletbruken han reagerte på, og den dominerande plassen fortapinga hadde i bedehusforkynninga og til dels i kyrkjene. Trusselen om fortapinga og helvetes-straffene var då ein integrert del av han.

Det ein vel kanskje ikkje heilt var klar over, var at ordvalet og biletbruken som ofte vart brukt, meir hadde opphavet sitt i skildringa av Inferno i Dantes «Divina Commedia», enn i Bibelen. Skildringane av helvete og straffene til helvetet måtte jo vera «såpass», om dei skulle fungera som eit «ris bak spegelen». Det måtte til for å få folk til å ta bodskapen på alvor, vart det hevda. Idealet hos mange predikantar var at det skulle minnast om dei to utgangane i livet i kvar preike.

Kulturstrid

Men ettersom tida går, og eg får dette på avstand, blir eg meir og meir overtydd om at helvetesstriden primært ikkje var ein teologisk strid, men ein kulturstrid. To kyrkjelege, eller kanskje rettare sagt kristelege kulturar støtte i hop og kom i strid med kvarandre. Den var ikkje ny. Dei hadde på ulikt vis vore gjengangarar i norsk kyrkjeliv sidan 1700-talet.

På den eine sida hadde me ein kyrkjekultur, med utgangspunkt i kyrkjuhuset og gudstenesta. Etter dåpen vart ein oppdrege til å bli verande ein kristen gjennom kyrkjegang, ved å høyra Ordet, ta det til seg og å delta i nattverden. Det var ein gudstenestebasert vane- og oppsedingskristendom der den daglege omvendinga til dåpens nåde stod sentralt. Presten hadde ei positiv rolle og hadde som oppgåve å forkynna Ordet og administrera sakramenta. Pronomena som vart brukte var som oftast: «Vi» eller «oss».

På den andre sida hadde me ein møtekultur med utgangspunkt i bedehuset der lekmannsforkynninga fekk dominera med den pietistiske forkynnartradisjonen sin. I vekkingskristendommen stod kallet til «avgjorthet» og omvendinga som eingongshandling sentralt. Omgrepet «personleg kristen» vart eit uttrykk for at ein var innanfor. Dei som ikkje var det, vart utanfor. For dei som var innanfor, fekk den mykje å seia. Dei som var utanfor, opplevde seg ofte ikkje godteke som rette kristne. Dei var i alle fall ikkje gode nok! Tiltalepronomena var «Du» eller «deg».

Desse to kulturane støtte saman konkret under Helvetesstriden. Schjelderup representerte kyrkjekristendommen, Hallesby representerte bedehus-kristendommen. I oppveksten min hadde eg ei kjensle av at me som ikkje kjende oss heime på bedehuset, men «berre» gjekk i kyrkja ikkje vart anerkjend som rette kristne, i alle fall ikkje «kristne nok». Heldigvis tilhøyret eg ein familie som heva seg over dette, men ikkje alle hadde det slik. Og mange gav opp.

Historisk bakgrunn

Grundtvigianismen hadde fått eit visst innpass i norsk kyrkjeliv på midten av 1800-talet. Vesentlege personlegdommar var her

m.a. presten W.A Wexels (1797-1866), pedagogen Ole Vig (1824-1957) og seinare folkehøgskulemannen og presten Chr. Bruun (1839-1920).

Men grundtvigianismen vart møtt med intens motstand. Den såkalla johnsonske prestevekking, inspirert av teologiprofessoren Gisle Johnson, var drivkrafta som kørde over, ja kanskje til og med prøvde å kvela spirene til Grundtvigianismen og andre tendensar i retning av meir frilynt kristendom. Parallelt med dette var det likevel heile tida krefter som ville fremja ein meir frisinna kristendom. Opprettinga av MF og lekmannsrørsla dominerte òg. Ikkje minst skulle Calmeyergatelinjen hindra framveksten av ein ikkje-pietistisk kristendomsforståing. Parolen var: Absolutt ikkje åndeleg samarbeid med «liberale teologar». Rørsla «Norskdom og kristendom» spelte også rolle som ei motvekt.

Schjelderup fekk «svi»

Då Schjelderup tok til motmæle mot Hallesbys helvetestale, braut «eit helvete» laus. Sjølv om fleire frå radikalpolitisk hald støtta han, vart han på mange måtar ein «persona non grata» i kyrkjelivet, til dels også i sitt eige bispedømme, og i størstedelen av den pietistiske tradisjonen. Parolane frå Calmeyergatelinja vart gjenoppliva. Ingen skulle ha åndeleg samarbeid med han. Han spurde Kyrkjedepartementet om han med utsegna sine hadde sett seg ut over Den evangelisk-lutherske vedkjenning, noko det etter ein høyringsrunde vart konkludert med at han ikkje hadde.

Det frivillige kyrkjelege landsmøtet vedtok ein resolusjon mot han i 1957. Etter dette møtet vart Schjelderup alvorleg sjuk. Det blir sagt at han og Ludvig Hope forsona seg med kvarandre då. Men Hallesby kom aldri, etter det eg har høyrte. Soknerådsvala i Hamar bispedømme i 1957 førte til ei folkeleg mobilisering, som nok minska den innverknaden pietistane hadde hatt i sokneråda.

Schjelderup fekk hard medfart. Bakvasking og hets på grensa til forfølgning. På mange måtar er det ein skamplott i norsk kyrkjeehistorie, eit døme på at usemje i enkelte bestemte kretsar ikkje vart tolte. Som pensjonist flytta han til Kristiansand. Der vart han så langt eg minnest, nekta å preike i kyrkjene.

Eit tidsskilje

I ettertid kan me konstatera at helvetesstriden representerte eit tidsskilje. Calmeyergatelinja fekk ein dødsstøyt. Fortapinga vart etter kvart nesten ei ikkje-sak. Kyrkja vart romslegare, den pietistiske tradisjonen fekk mindre å seia, og var ikkje lenger tilnærma einerådande.

Men etterverknadene av denne forkynnartradisjonen slit me framleis med. I folkelivet er kristendomsforståinga enn i altfor stor grad prega av pietistisk, tankegods. Å retta opp dette misforholdet er derfor framleis ei stor oppgåve og ei vanskeleg utfordring.